

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PŘÍBĚH DVOU KOSTELŮ.

PROSTOR, LIDÉ A ČAS V ROMÁNU

SEBASTIANA VASSALLIHO DVA KOSTELY

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jitka Radimská, Dr.

Autorka práce: Bc. Kristýna Grubhoffer Hanusová

Studijní obor: Italský jazyk

2022

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala
pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 29. 7. 2022

.....

Bc. Kristýna Grubhoffer Hanusová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce prof. PhDr. Jitce Radimské, Dr. za cenné rady a připomínky, a především za velkou trpělivost.

Děkuji rovněž mému manželovi za hlubokou morální podporu.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá románem *Dva kostely* významného italského spisovatele druhé poloviny dvacátého století a počátku jednadvacátého století Sebastiana Vassalliho. Práce je rozdělena do dvou částí. První část je věnována životu a tvorbě Sebastiana Vassalliho. Druhá část se zabývá analýzou románu optikou kompoziční, tematické a narativní roviny.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sebastiano Vassalli, *Dva kostely*, Itálie, 20. století, italská literatura

Abstract

This thesis deals with a novel *The Two Churches* written by an important Italian writer of the second half of the twentieth century and the beginning of the twenty-first century, Sebastiano Vassalli. The thesis is divided into two parts. The first part is dedicated to the life and work of Sebastiano Vassalli. The second part focuses on the compositional, thematic, and narrative analysis of the novel.

KEYWORDS

Sebastiano Vassalli, *The Two Churches*, Italy, 20th century, Italian literature

Obsah

Úvod	7
I. Životní příběh Sebastiana Vassalliho	9
II. Dva kostely.....	19
II. 1. Kompozice	20
II. 1. 1. Titul	20
II. 1. 2. Architektonika	21
II. 1. 3. Vnitřní kompozice	23
II. 2. Témata a motivy	27
II. 2. 1. Historie	27
II. 2. 2. Dualita	34
II. 2. 3. Náboženství.....	36
II. 3. Narativní kategorie.....	48
II. 3. 1. Postavy	48
II. 3. 2. Prostor a čas.....	64
II. 3. 3. Vypravěč	70
Závěr	75
Riassunto.....	78
Soupis literatury.....	81
Soupis obrazových příloh.....	87
Obrazové přílohy	88

Úvod

Sebastiano Vassalli byl jedinečným hlasem italské literatury druhé poloviny dvacátého a počátku jednadvacátého století. Vytvořil velké množství žánrově pestrých děl, byl navíc angažovaným intelektuálem, jenž kriticky komentoval italskou společnost, národní charakter i dějiny. Díky překladům Kateřiny Vinšové jsou některá jeho díla dostupná i českým čtenářům. Ač je jako autor vysoce hodnocen zahraniční i domácí literární kritikou, z hlediska čtenářského zájmu i širšího povědomí veřejnosti stojí poněkud ve stínu hvězdného Umberta Eca i aktuální generace italských spisovatelek a spisovatelů, které se u nás dostává neobyčejně vřelého přijetí.

Vassalli bývá spíše opomíjen ale i ve své domovské Itálii a anglofonním světě, čehož si povšimla americká italianistka Meriel Tulante, která se zevrubně věnuje jeho osobnosti a dílu ve své monografii *Italian Chimeras*. Mimo jiné v ní konstatuje, že se dosud k Vassalliho tvorbě vyjádřilo jen málo odborných prací. Zdůvodňuje to Vassalliho konfrontačním postojem ve vztahu k současné Itálii a jejímu literárnímu establishmentu, i jeho stylizací do jízlivého komentátora společenského dění. Ve skutečnosti se Sebastiano Vassalli hluboce zajímal o svou zemi, jejíž duši se snažil pochopit a pravdivě zachytit.

Ideálním cílem předkládané práce je tedy přispět k poznání o životě a díle neprávem opomíjeného autora a zvýšit širší povědomí o jeho osobnosti. Konkrétně si práce klade za cíl provést literární analýzu a interpretaci Vassalliho románu *Dva kostely*. Kvalifikační spis bude rozdělen do dvou částí. V první, životopisné části, bude Sebastiano Vassalli představen jako všestranná osobnost italské kulturní scény. Velká pozornost bude věnována jeho životu, v jehož kontextu bude připomenuta rovněž jeho literární tvorba, kterou vyčerpávajícím způsobem zmapoval již přední český italianista a překladatel Jiří Pelán v doslovecích k českým vydáním románů *Zlato světa* a *Nespočet*, a dále ve své studii *Le immagini di Sebastiano Vassalli dal profondo del tempo*.

Samotným jádrem práce bude její druhá část, jež bude věnována literární interpretaci Vassalliho *Dvou kostelů*. Bude rozdělena do tří kapitol, v nichž budou postupně analyzovány tři románové roviny – kompoziční, tematická a narativní. Jednotlivé kapitoly budou složeny z drobnějších podkapitol. První kapitola pojedná o kompozici románu, konkrétně o titulu, architektonice a vnitřní kompozici. Druhá

kapitola představí vybraná nosná témata a motivy. Třetí kapitola se zaměří na narativní analýzu literárního textu – pokusí se ukázat narativní kategorie postav, prostoru, času a vypravěče.

Primárním pramenem bude Vassalliho román *Dva kostely*, v italském originálu a českém překladu. V hlavním textu bude z románu citováno s ohledem na čtenáře v českém jazyce, italský originál bude doplněn v poznámkách pod čarou. Kromě zmíněného románu bude práce vycházet z řady sekundárních zdrojů zahraniční i domácí provenience. Cenný materiál ke komparaci bude představovat i knižně vydaný rozhovor italského literárního kritika Giovanniho Tesia se Sebastianem Vassallim *Un nulla pieno di storie*, v němž Vassalli poskytl řadu odpovědí na zásadní otázky jeho života i tvorby.

I. Životní příběh Sebastiana Vassalliho

*Ci sono cose fondamentali, nelle nostre storie, che poi quando si tirano le somme vengono sottovalutate. Cose che hanno determinato, in misura notevole, il nostro modo di vivere e quindi anche di pensare.*¹

Sebastiano Vassalli

Sebastiano Vassalli byl přesvědčen, že do našich životních příběhů zasahují velkou měrou i na první pohled nepodstatné věci. Zdánlivě bezvýznamné skutečnosti, které se při bližším pohledu stanou zásadními. Při svých toulkách minulostí proto naslouchal zvláště hlasům opovrhovaných, stojících na okraji společnosti, podceňovaných či opomíjených, neboť věřil, že jejich svědectví o časech minulých je důležitým prostředkem k pochopení přítomnosti. Jinými slovy, minulost, jež je podle Vassalliho klíčem k přítomnosti,² je plná domněle nedůležitých hlasů, které pod nánosy času čekají, až budou vyslyšeny. Právě je nechával často promlouvat na stránkách svých románů.

Jeho snaha porozumět přítomnosti skrze minulost je patrná v mnoha jeho dílech, stejně tak jako otázka po životním údělu člověka. Odpovědí na ni mu byl verš španělského barokního básníka Luise de Góngory y Argote: „*Hlína, prach, kouř, stín, nic.*“³ V tomto pesimistickém výčtu lze ovšem spatřit záblesk naděje. Jak poznamenal sám Vassalli, stačí k němu přidat ještě jedno slovo – příběh. Každý z nás po sobě zanechá svůj příběh. Nalezne-li svého vypravěče, přiblíží se k mostu k věčnosti. Následující text budiž příběhem života Sebastiana Vassalliho, který se často vtiskoval do jeho literární tvorby i do životních osudů jeho protagonistů.

¹ Sebastiano VASSALLI – Giovanni TESIO, *Un nulla pieno di storie*, Novara 2010, s. 91.

² Jiří PELÁN, *Vassalliho obrazy z hlubin času*, in: Vassalli, Sebastiano, *Nespočet: Vergilius s Maecenatem v zemi Rasnů*, Praha 2003, s. 252.

³ Roberto CICALA – Giovanni TESIO, *Qualche volta di un uomo rimane anche la sua storia. Intervista con Sebastiano Vassalli su la Chimera*, in: Cicala, Roberto – Tesio, Giovanni (a cura di), *La Chimera. Storia e fortuna del romanzo di Sebastiano Vassalli*. Novara 2003, s. 83-89, zde s. 89.

Sebastiano Vassalli se narodil 25. října 1941 v Janově. Byl synem dělníka Luciana Vassalliho a Alfredy Falaschi,⁴ která v době synova narození pracovala jako pomocná síla v kuchyni jednoho janovského hostince. Pocházela z Toskánska, do Janova přišla ve velmi mladém věku a téměř bez vzdělání, studií zanechala po absolvování druhé třídy základní školy.⁵ Otec se narodil ve městě Voghera v Lombardii.⁶ Během druhé světové války obchodoval s potravinami na černém trhu, byl rovněž sympatizantem Italské sociální republiky založené Benitem Mussolinim v roce 1943.⁷ Otcova náklonnost k fašistickému režimu, stejně tak jako jeho chamtivost a proradnost posloužily Vassallimu jako přímá inspirace k vytvoření postavy Ludovica Vassalliho v semi-autobiografickém románu *Zlato světa*, v němž je otec popsán jako muž, který nemá žádné povolání, aspoň pokud je známo, a nikdy nikde souvisle nepracoval jako ostatní: ovšem v určitých obdobích svého života byl na čas hokynář, taxikář, hlídač (soukromý strážník), pojišťovák a kdo ví co ještě. Jediné skutečné vlohy má pro čachrování se svými bližními s cílem je oškubat, a to způsoby, o nichž bude ještě řeč. Je to takový malý domácí duce, jemuž fašismus otevřel nevídané obzory, když mu ukázal nové možnosti, co a jak vytrískat z lidské chásky i mimo okruh rodiny, a když mu dodal základní obchodní artikl (lidi).⁸

Pramenem Vassalliho inspirace se staly rovněž některé z matčiny vlastnosti,⁹ které promítl do postavy Maruny v románu *Dva kostely*: „*Pár informací o hříšné Marii Carle přezdívané Maruna. Maruně je dvacet pět let. Je to pěkná ženská, vysoká a statná, s hustými tmavými vlasy. Pracuje s mužskými na polích a ve stájích a dokonce ji*

⁴ https://www.treccani.it/enciclopedia/sebastiano-vassalli_%28Dizionario-Biografico%29/ (přístup 21. 4. 2021).

⁵ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 9.

⁶ https://www.treccani.it/enciclopedia/sebastiano-vassalli_%28Dizionario-Biografico%29/ (přístup 21. 4. 2021).

⁷ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 10-11.

⁸ Sebastiano VASSALLI, *Zlato světa*, Praha 1996, s. 27. „Non ha un mestiere, per lo meno che si sappia, e non ha mai lavorato in maniera continuativa come fan tutti: anche se in varie epoche della sua vita è stato per brevi periodi bottegaio, tassista, vigilante (poliziotto privato), assicuratore e chissà che altro. La sua unica e vera vocazione è trafficare coi suoi simili per sfruttarli nei modi che dirò. È un Ducettino domestico a cui il fascismo ha aperto gli orizzonti, mostrandogli le nuove prospettive di commercializzazione e di valorizzazione del bestiame umano anche al di fuori della cerchia familiare e poi fornendogli la materia prima del commercio (gli uomini).“ Srov. Sebastiano VASSALLI, *L'oro del mondo*, Torino 1998. (1. vydání 1987).

⁹ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 10-11.

viděli, jak zedníci na lešeních a na střechách. Obléká se jako chlap, nosí barchetové kalhoty a vesty, které si v zimě sama šije. Mluví, kleje a nadává jako chlap. Po obědě si vždycky vykouří cigaretu. Noviny nečte, ale chlubí se, že je „moderní“ a že se celý život chovala „moderně“.¹⁰

Od útlého dětství vyrůstal Sebastiano Vassalli v Novaře u otcových sester, které byly stejně jako jejich bratr zapálenými přívrženkyněmi fašistického režimu. Když se po stupňujících se neshodách Vassalliho rodiče v roce 1947 rozvedli, bylo rozhodnuto, že u svých tet v Novaře zůstane žít natrvalo.¹¹ Navštěvoval zde základní školu Uga Ferrandiho (*La scuola elementare Ugo Ferrandi*), poté nastoupil na místní gymnázium (*Il Liceo Classico e Linguistico Carlo Alberto di Novara*), kde podle svých slov objevil dvě věci, které se pro jeho život staly zásadními – literaturu a přírodu: „*Literatura mi otevřela nekonečné obzory nekonečných světů. (...) Vždy, když to bylo možné, věnoval jsem svá volná odpoledne přírodě a nížině. Miloval jsem jen tak se toulat, jako můj šílený otec Dino Campana.*“¹²

Po úspěšném absolvování gymnázia se Sebastiano přihlásil na filozofickou fakultu milánské univerzity *l'Università degli studi di Milano*. Mezi jeho profesory patřil například významný literární kritik Mario Fubini (1900-1977),¹³ jenž si jako první

¹⁰ Sebastiano VASSALLI, *Dva kostely*, Příbram 2017. „Qualche informazione su Maria Carla soprannominata la Mariaccia, la donna del peccato. La Mariaccia ha venticinque anni. È una bella donna, alta e robusta con una gran massa di capelli scuri. Lavora nei campi e nelle stalle insieme agli uomini, ed è anche stata vista a lavorare come muratore, sulle impalcature e sui tetti. Si veste da uomo, con certi calzoncini di fustagno e certi gilè che si cuce lei stessa durante l'inverno. Parla e impreca e bestemmia capelli scuri. Lavora nei campi e nelle stalle insieme agli uomini, ed è anche stata vista a lavorare come muratore, sulle impalcature e sui tetti. Si veste da uomo, con certi calzoncini di fustagno e certi gilè che si cuce lei stessa durante l'inverno. Parla e impreca e bestemmia come gli uomini. Dopo pranzo, fuma una sigaretta. Non legge i giornali, ma si vanta di essere «moderna» e di avere ispirato tutta la sua vita alla modernità.“ Srov. Sebastiano VASSALLI, *Le due chiese*, Milano 2015. (1. vydání 2010).

¹¹ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 12.

¹² „Gli anni del ginnasio e poi del liceo sono stati gli anni in cui ho scoperto due cose che sarebbero diventate fondamentali nella mia vita: la letteratura e la natura. La letteratura mi ha aperto orizzonti infiniti su mondi infiniti. (...) I pomeriggi, appena mi era possibile, li dedicavo alla natura e alla pianura. Amavo vagabondare, come mio “babbo matto” Dino Campana. Srov. S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 20 (z italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová). Osobnosti Dina Campany bude věnována pozornost později.

¹³ https://www.treccani.it/enciclopedia/mario-fubini_%28Dizionario-Biografico%29/ (přístup 21. 4. 2021).

povšiml jeho spisovatelského talentu,¹⁴ či Gillo Dorfles (1910-2018), všestranná osobnost italské kulturní scény, jenž je v českém prostředí známý především jako kritik umění a estetik.¹⁵ V tomto období se Vassalli začal aktivně věnovat umělecké tvorbě, zpočátku se ovšem týkala zejména výtvarného umění.¹⁶ Své obrazy ve stylu pop-art vystavoval během šedesátých let 20. století v různých italských galeriích, například v galerii *Galleria del Naviglio* v Miláně.¹⁷ Za obzvlášť úspěšnou lze považovat jeho výstavu v prestižních prostorách benátské galerie *Galleria del Cavallino* v roce 1964,¹⁸ kde si jedno z jeho děl zakoupila významná americká sběratelka moderního umění Peggy Guggenheim (1898-1979).¹⁹

V roce 1967 završil Vassalli svá vysokoškolská studia obhajobou kvalifikační práce, v níž se zabýval vztahem mezi současným výtvarným uměním a psychoanalýzou.²⁰ Vedoucím práce mu byl Cesare Musatti (1897-1989), žák Sigmunda Freuda (1856-1939) a zakladatel psychoanalýzy v Itálii.²¹ V témž roce se Vassalli zúčastnil ve Fanu zasedání neoavantgardní Skupiny 63 (*Gruppo 63*),²² na němž

¹⁴ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 24.

¹⁵ Do českého jazyka byla přeložena tato díla: Gillo DORFLES, *Proměny umění*, Praha 1976; Gillo DORFLES, *(Nová) móda módy*, Praha 2014. Autorsky se podílel na publikaci věnované sochařskému a architektonickému dílu jedné z klíčových osobností českého umění druhé poloviny 20. a počátku 21. století – Stanislavu Kolíbalovi, Gillo DORFLES – Martin DOSTÁL – Stanislav KOLÍBAL – Hans-Ulrich OBRIST, *Sochy a projekty = Sculptures and projects*, Praha 2012.

¹⁶ Silvana TAMIOZZO GOLDMAN, *Sebastiano Vassalli*, in: Gaetana Marrone – Paolo Puppa – Luca Somigli, *Encyclopedia of Italian literary studies*. 2, L-Z, New York 2007, s. 1956-1959, zde s. 1956.

¹⁷ <http://www.galleriadelnaviglio.com/Mostre/Database/database.htm> (přístup 4. 6. 2021).

¹⁸ https://www.edizionicavallino.it/pages/galleria_cavallino/cardazzo_cavallino_1960.html (přístup 4. 6. 2021).

¹⁹ https://www.repubblica.it/cultura/2014/09/14/news/sebastiano_vassalli_potevo_uccidere_o_i_mpazzire_per_questo_ho_cercato_altre_storie-95800965/ (přístup 21. 4. 2021). Peggy Guggenheim je zakladatelkou muzea *Peggy Guggenheim Collection* v Benátkách, jež je jedním z nejvýznamnějších muzeí evropského a amerického umění 20. století v Itálii. Mezi jmény stovek umělců, jejichž díla jsou součástí sbírky, nalezneme například Jeana Cocteaua, Salvadora Dalího, Vasilu Kandinského, Pabla Picassa, Jacksona Pollocka, Marka Rothka či jméno českého rodáka Františka Kupky. Srov. Pierre CABANNE, *Kniha o velkých sběratelích*. Praha 1971, s. 201-223; <https://www.guggenheim-venice.it/> (přístup 4. 6. 2021).

²⁰ https://www.treccani.it/enciclopedia/sebastiano-vassalli_%28Dizionario-Biografico%29/ (přístup 21. 4. 2021).

²¹ <https://www.treccani.it/enciclopedia/cesare-luigi-musatti> (přístup 21. 4. 2021).

²² J. PELÁN, *Vassalliho obrazy*, s. 247.

vystoupil s úryvky ze své experimentální prózy, publikované o rok později pod názvem *Narcis (Narcisso)*.²³ Do literárních kruhů ovšem vstoupil již v roce 1965 jako básník se svými sbírkami experimentální poezie *Lui (egli)* a *Disfaso* vydanou v roce 1968.²⁴

Již během studia na univerzitě si Vassalli přivydělával jako učitel na základních a středních školách, po jeho dokončení se této profesi věnoval i nadále, působil na novarském lyceu (*Liceo Artistico Statale "Felice Casorati" di Novara*), na jehož půdě vyučoval italský jazyk a dějepis. Byl nucen finančně podporovat své tety,²⁵ od kterých se definitivně oprostil v roce 1969, kdy byl v Itálii zaveden starobní důchod.²⁶ Se svou partnerkou Lucianou Ariattou, s níž se oženil v roce 1972, se přestěhoval do činžovního domu Casa Bossi, jejíž v roce 1857 projektoval významný italský architekt Alessandro Antonelli (1798-1888).²⁷ Neoklasicistní skvost se nachází v samém srdci Novary, jen několik málo kroků od baziliky San Gaudenzio, jejíž nesmírně vysokou kupoli navrhl opět Antonelli.²⁸ Nájemní dům s bohatou historií, v němž se v průběhu jeho existence odehrál nespočet příběhů, se později stal předlohou pro Vassalliho román *Kamenné srdce (Cuore di pietra)*, 1996).²⁹

Kromě výuky a psaní se Vassalli na konci šedesátých a během sedmdesátých let věnoval četným aktivitám spjatým s literaturou. V roce 1968 založil společně s dalšími italskými literáty a umělci časopis *Ant Ed* věnovaný především poezii a výtvarnému umění. Zakládajícími členy byli literární kritik Giorgio Bàrberi Squarotti (1929-2017), básníci Luciano Caruso (1944-2002) a Cesare Greppi (*1936) a výtvarný umělec William Xerra (*1937). Do modernistického dvouměsíčníku přispívalo více než 30

²³ S. TAMIOZZO GOLDMAN, *Sebastiano Vassalli*, s. 1956.

²⁴ Meriel TULANTE, *Italian Chimeras. Narrating Italy Through the Writing of Sebastiano Vassalli*, Oxford-Bern-Berlin-Bruxelles-New York-Wien 2020, s. 3.

²⁵ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 23-24.

²⁶ <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1969-04-30;153~art26> (přístup 4. 6. 2021).

²⁷ <https://www.casabossinovara.com/la-storia/> (přístup 4. 6. 2021).

²⁸ Michael REABURN et al., *Dějiny architektury*, Praha 1993, s. 27. Jeho vrcholným dílem je ovšem turínská dominanta „*Mole Antonelliana*“, která se po svém dokončení stala nejvyšší zděnou stavbou světa. Srov. René HUYGHE – Jeannine AUBOYER, *Encyklopedie umění nové doby*, Praha 1974, s. 223-224.

²⁹ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 93.

osobností mezinárodní umělecko-literární scény.³⁰ Mezi přispěvatele patřili rovněž český zástupce experimentální poezie Vladimír Burda (1934-1970) či na Slovensku narozený výtvarník Milan Grygar (*1926).³¹ Pod zkratkou *Ant. Ed* (tentokrát s tečkou) vznikla též knižní edice opět zaměřená na poezii, jejíž cílem bylo předložit texty přímo čtenářům neovlivněným reklamou, tedy bez editorských zásahů nakladatelských domů (odtud pravděpodobně název *Ant. Ed* - *anti editoria*).³² Z projektu *Ant. Ed* vzešel v roce 1975 nový literární časopis *Pianura*, mezi jehož hlavní oblasti zájmu patřily lingvistický výzkum a analýza.³³

V tomto období Vassalli spolupracoval rovněž s divadlem. Pro experimentální divadlo v Teramu (*Teatro Sperimentale di Teramo*) v čele s Romanem Rocchim (*1942)³⁴ napsal divadelní hru *L'uccello di Dio*.³⁵ Společným dílem Sebastiana Vassalliho a Uga Locatelliho (*1940) byla „hra na divadlo“ *Teatro Uno. Il Mazzo. Il gioco del teatro del Mondo* představená na benátském bienále (*Biennale di Venezia*) v roce 1972.³⁶ Hra obsahovala scénické návrhy a karty znázorňující různé situace a nálady, změnou jejich pořadí měla vzniknout různá představení.³⁷

Vassalli působil též jako editor malého bergamského nakladatelství *El Bagatt*, v němž vydal i několik vlastních publikací.³⁸ Svou pedagogickou praxi a didaktické zkušenosti zúročil při spolupráci s nakladatelstvím *Einaudi* při přípravě edice *Letture per la scuola media* – literární díla, určená žákům druhého stupně základních škol,

³⁰ Roberto CICALA, *La sperimentazione editoriale del giovane Vassalli (con bibliografia 1965-1984, catalogo delle sue edizioni CDE e Ant. Ed, immagini e testi)*, in: Cicala, Roberto, *Inchiostri indelebili: Itinerari di carta tra bibliografie, archivi ed editoria: 25 anni di scritti (1986-2011)*. Milano 2012, s. 214-247, zde s. 217.

³¹ Tamtéž, s. 229.

³² Tamtéž, s. 218.

³³ R. CICALA, *La sperimentazione*, s. 224. Srov. Silvana TAMIOZZO, *Un cerimoniale della sconfessione di sé: il Sessantotto di Sebastiano Vassalli*, in: OBLIO, vol. VIII, 32, s. 180. Dostupné online: <https://www.progettoblio.com/archivio/oblio-viii-32/> (přístup 8. 9. 2021)

³⁴ <https://romanorocchi.com/biografia/> (přístup 8. 9. 2021)

³⁵ M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 3.

³⁶ http://www.scienzae filosofia.com/2019/12/19/sf_n-22_2019-gallery-di-ugo-locatelli/ (přístup 8. 9. 2021)

³⁷ R. CICALA, *La sperimentazione*, s. 220.

³⁸ J. PELÁN, *Od samoty*, s. 205.

opatřil poznámkami a doplnil předmluvami.³⁹ Profese učitele nicméně v roce 1979 zanechal, aby se mohl naplno věnovat své spisovatelské tvorbě, kterou se v osmdesátých letech ostře vymezil vůči neoavantgardní Skupině 63, s jejímž programem do té doby spojoval svá díla.⁴⁰ Významný přelom nastal i v jeho soukromém životě, když si s manželkou, s níž nemohli mít vlastní děti, osvojili v roce 1981 šestiletého chlapce jménem Hermes. Zatímco Vassalliho žena s adoptivním synem žili v Novaře, Vassalli trávil téměř veškerý čas ve své pracovně, již si zařídil v malé vesničce Pissengo nedaleko Novary. Budova bývalé fary obklopená rýžovými poli a skýtající výhled na majestátní alpský masiv Monte Rosa se stala Vassalliho tichým útočištěm před „*hlukem přítomnosti*“.⁴¹ Genius loci tohoto místa mu posloužil jako vydatný pramen inspirace – do charakteristického prostředí pádské nížiny situoval mimo jiné jeden ze svých nejslavnějších románů *Chiméra* (*La chimera*, 1990), za nějž získal v roce 1990 prestižní italské literární ceny *Strega*⁴² a *Campielo*.⁴³ V krajině pod pohořím Monte Rosa, či Bílým štítem, jak jej v jedné své básni⁴⁴ pojmenoval italský prokletý básník Dino Campana (1885-1932), kterého Sebastiano Vassalli láskyplně nazýval svým „šíleným otcem“, a jehož životní příběh vydal pod názvem *Noc komety* (*La notte della cometa*, 1984), se odehrává děj románu *Dva kostely* (*Le due chiese*, 2010).⁴⁵ Oblast, jež se nazývá Valsesia a jež se rozkládá pod svahy masivu Monte Rosa, Vassalli velmi dobře znal, neboť v jedné z alpských vesniček, podobné té, kterou

³⁹https://www.treccani.it/enciclopedia/sebastiano-vassalli_%28Dizionario-Biografico%29/ (přístup 12. 9. 2021).

⁴⁰ J. PELÁN, *Vassalliho obrazy*, s. 248.

⁴¹ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 93-94. O „*hluku přítomnosti*“ Vassalli hovoří ve svém románu *Chiméra*: „*Hledá-li člověk klíč k přítomnosti, chce-li jí porozumět, musí vyjít ven z toho hluku. Musí sestoupit na dno temnot nebo na dno nicoty. Někam tam dolů, trochu nalevo a kousek za druhý nadjezd, pod bílý štít, který dnes není vidět.*“ Srov. Sebastiano VASSALLI, *Chiméra*, Příbram 2020, s. 10.

⁴² <https://premiostrega.it/PS/elenco-dei-vincitori/#1990-sebastiano-vassalli> (přístup 25. 9. 2021).

⁴³[https://www.premiocampielo.org/confindustria/campielo/istituzionale.nsf/\(\\$linkacross\)/A0DA0F82AD480CE0C12573A3004FE715?opendocument&language=IT](https://www.premiocampielo.org/confindustria/campielo/istituzionale.nsf/($linkacross)/A0DA0F82AD480CE0C12573A3004FE715?opendocument&language=IT) (přístup 25. 9. 2021). Z pěti oceněných finalistů je vybrán jeden celkový vítěz soutěže. V roce 1990 se jím stala Dacia Maraini (*1936) se svým historickým románem *La lunga vita di Marianna Ucrìa*.

⁴⁴ <https://www.ilcastellodinovara.it/il-castello/dino-campana-e-novara/> (přístup 25. 9. 2021).

⁴⁵ S. VASSALLI, *Chiméra*, s. 8. Srov. S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 7.

později barvitě vykreslil ve *Dvou kostelech*, pravidelně trávili společně s manželkou letní měsíce.⁴⁶

Šťastné roky manželství vystřídalo tíživé období trvající téměř deset let, během nichž se Vassalliho žena Luciana Ariatta potýkala s vážnými zdravotními obtížemi. Její stav se náhle zhoršil v roce 1998, kdy jí bylo diagnostikováno nádorové onemocnění, jemuž v roce 2000 podlehla. Bolestná ztráta ještě prohloubila propast mezi otcem a adoptivním synem, způsobenou zřejmě Vassalliho častou nepřítomností a jejich rozdílnými zájmy, a jejich cesty se nadobro rozešly.⁴⁷ Po manželčině smrti opustil Vassalli jejich společný domov v Novaře a přestěhoval se do nedaleké vesnice Marangana a Biandrate. Stejně tak jako v Pisnengu, i v Maranganě se usadil v domku, který kdysi býval farou, uprostřed rýžových polí a s výhledem na „Bílý štít.“⁴⁸ V roce 2006 se Sebastiano Vassalli znovu oženil. Vzal si matematiku Paolu Todeschino. Podle jejích slov je spojovala fascinace nekonečnem, jež oba zkoumali prizmatem svých profesí.⁴⁹

Svou energii Vassalli upínal i nadále do spisovatelské tvorby. Příběhy stavěl na pevných faktografických základech, čemuž předcházela důkladná (mnohdy i několikaletá)⁵⁰ rešerše, prováděná zásadně v tištěných zdrojích, a to i po nástupu digitálních technologií. Pokroku nešel naproti ani při samotném psaní a zůstal věrný časem prověřenému psacímu stroji značky Olivetti. V těchto letech platil již za stálíci domácí literární scény.⁵¹ Jeho vztah k literárním kruhům a institucím byl ovšem velmi kritický až nepřátelský. Poté, co se rozešel s experimentátory skupiny 63, jejichž díla považoval za bezobsažná a do sebe zahleděná, odmítal být dál spojován s literárními

⁴⁶ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 28.

⁴⁷ Tamtéž, s. 28-30.

⁴⁸ <https://www.lastampa.it/novara/2015/07/28/news/lo-scrittore-eremita-fra-le-risaie-novaresi-il-silenzio-era-il-suo-paradiso-1.35246147> (přístup 25. 9. 2021).

⁴⁹ <https://www.lastampa.it/novara/2015/07/29/news/raccontava-sempre-come-omero-1.35246308> (přístup 25. 9. 2021).

⁵⁰ J. PELÁN, *Od samoty*, s. 209.

⁵¹ <http://www.iliteratura.cz/Clanek/15835/vassalli-sebastiano-nespocet-2> (přístup 25. 9. 2021). Recenze Alice Flemrové k českému překladu románu Sebastiana Vassalliho *Nespočet*.

skupinami a podílet se na jejich programu.⁵² Svůj odklon od prázdného teoretizování shrnul slovy: „*Mým povoláním není vytvářet teorie. Mým povoláním je vyprávět.*“⁵³

Podobně nepřívětivý postoj zaujímal rovněž k literárním cenám. Domníval se, že celý koncept literárního soutěžení je mylný, neboť porovnává nesrovnatelné. Zároveň nabyl přesvědčení, že vítězství slouží především nakladatelům, kteří do výsledků nemalou měrou zasahují, ke zvýšení prodeje a tržeb.⁵⁴ Podotkl, že „*skutečným zápasem spisovatele, kterého se účastní celý život, je jeho snaha pochopit a vyličit rozporuplnosti světa, který je zároveň nejhorším i nejlepším ze všech možných světů. Vše ostatní, ceny, literární společnost, je hluk.*“⁵⁵ K těmto závěrům dospěl poté, co jeho román *Chiméra* získal v roce 1990 cenu Strega, a nepřál si, aby jeho knihy byly nadále do literárních soutěží přihlašovány.⁵⁶ V roce 2008 nicméně přijal cenu za kariéru *Premio Dante Graziosi Terra degli aironi* pojmenovanou po sbírce povídek *Terra degli aironi* (Země volavek) novarského spisovatele Danta Graziosiho (1915-1992). Cena je udělována autorům beletrie, kteří své příběhy zasazují do specifické krajiny Pádské nížiny či se ve svých dílech nížinou zabývají.⁵⁷

Celkově smířlivější stanovisko k literárním cenám zaujal až na sklonku svého života. V roce 2015 měl v Benátkách převzít ocenění *Premio Fondazione Il Campiello* udělované významným osobnostem současné italské kultury⁵⁸ a v tomtéž roce byl

⁵² M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 4.

⁵³ „*Non è il mio mestiere far teorie. Il mio mestiere è raccontare.*“ (z italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová). Srov. M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 5.

⁵⁴ <https://www.theguardian.com/books/2015/aug/02/sebastiano-vassalli> (přístup 25. 9. 2021).

⁵⁵ „*(...) difficile è vivere dentro un mondo che è, contemporaneamente, il peggiore e il migliore dei mondi possibili, cercando di capirne e di raccontarne le contraddizioni. Questa è la vera gara di uno scrittore, quella a cui lui partecipa tutta la vita. Tutto il resto, i premi, la società letteraria, sono rumore.*“ (i italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová). Srov. M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 9.

⁵⁶ M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 8. Srov. Na úvodních stránkách románů Sebastiana Vassalliho byla uváděna informace, že z vůle autora se daný román neúčastní literárních cen: „*Per volontà dell'autore questo romanzo non partecipa a premi letterari.*“

⁵⁷ <http://novara.letteratura.it/premio-graziosi/> (přístup 10. 11. 2021).

⁵⁸ [https://www.premiocampiello.org/confindustria/campiello/istituzionale.nsf/\(\\$linkacross\)/F92A4C5508B88EDEC12577AC004AB5DF?opendocument&language=IT](https://www.premiocampiello.org/confindustria/campiello/istituzionale.nsf/($linkacross)/F92A4C5508B88EDEC12577AC004AB5DF?opendocument&language=IT) (přístup 10. 11. 2021).

zvolen do užšího výběru kandidátů na Nobelovu cenu za literaturu.⁵⁹ Otázka, zda by se ze Stockholmu vrátil jako její držitel, nicméně zůstala nezodpovězená. Sebastiano Vassalli zemřel 26. července 2015 v hospici Monsignor Zacchero v piemontském městě Casale Monferrato. Stejně jako jeho první manželka, Luciana Ariatta, podlehl nádorovému onemocnění, které mu bylo diagnostikováno na jaře roku 2014.⁶⁰

Novara se se „svým“ Sebastianem Vassallim naposledy rozloučila 29. července 2015. Ve smuteční síni, která byla zřízena v novarské knihovně Carlo Negroni, si obyvatelé Novary, bývalí studenti, kolegové a čtenáři připomněli janovského rodáka, jehož život i tvorba byly velmi úzce spjaty právě s Novarou a jejím okolím, a uctili autorovu památku četbou úryvků jeho patrně nejznámějšího díla – *Chiméry*.⁶¹ Hlavní hrdinka tohoto románu, Antonia, strávila poslední noc před svým tragickým skolem ve věznici, která byla umístěna v jedné z budov historického komplexu Broletto. Na témž místě se konalo poslední rozloučení se Sebastianem Vassallim. Během smutečního obřadu byla vzpomenua jeho spisovatelská činnost a vášně pro literaturu zhmotněná jeho věrným psacím strojem Olivettim.⁶² Byla též pronesena modlitba Páně a zazněla melodie Internacionály. Melodie, jež se zrodila v horách a údolích kolem Bílého štítu, a do jejíž epochy Vassalli zasadil vyprávění o *Dvou kostelech*.⁶³ Podle něho samotného tento hudební celek představuje společně s modlitbou Otčenáš dva sny, které lidstvo provázejí od nepaměti – sen o spravedlnosti symbolizovaný Internacionálou a sen o lásce obsažený v dialogu s Otcem.⁶⁴ V průsečíku těchto dvou snů se odehrál i život Sebastiana Vassalliho, život, s nímž se rozloučil výstižným epitafem: „*Jsem nic, co hodně snilo, nic plné příběhů*.“⁶⁵

⁵⁹https://torino.repubblica.it/cronaca/2015/05/19/news/sebastiano_vassalli_candidato_al_premio_nobel_per_la_letteratura-114763491/ (přístup 10. 11. 2021). Srov. M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 8, 9.

⁶⁰https://www.repubblica.it/cultura/2015/07/27/news/e_morto_lo_scrittore_sebastiano_vassalli-119891024/?ref=HREC1-4 (přístup 10. 11. 2021).

⁶¹<http://biblioteca.comune.novara.it/index.php/iniziative/55-cerimonia-di-addio-allo-scrittore-sebastiano-vassalli> (přístup 10. 11. 2021).

⁶²<https://www.lastampa.it/novara/2015/07/29/news/le-pagine-della-chimera-e-l-internazionale-l-addio-di-novara-a-sebastiano-vassalli-1.35246517> (přístup 10. 11. 2021).

⁶³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 7, 8.

⁶⁴ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 116.

⁶⁵ Srov. „*Io sono un nulla, che ha sognato molto, un nulla pieno di storie*.“ (z italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová), <https://www.lastampa.it/novara/2015/07/29/news/raccontava-sempre-come-omero-1.35246308> (přístup 10. 11. 2021).

II. Dva kostely

*Litoval, že se na tom místě nenarodil, bylo poutem mezi jeho rodinou a jeho krajem, pocitem vlasti, která pro horaly neodpovídá národu, ale jazyku, jménům věcí a míst, sezónním pracím a správnému způsobu, jak je vykonávat.*⁶⁶

Paolo Cognetti

Svérázná zeměpisná označení zdejší krajiny, bizarní nářeční přezdívky⁶⁷ horalů, jakož i každodenní usilovná práce, která není *jenom potřeba a způsob, jak přežít, je to nařízení od Boha, o kterém se píše i v Bibli*,⁶⁸ tvoří nedílnou součást života obyvatel horské vesnice Rocca di Sasso. O jejich osudech vypráví Sebastiano Vassalli na stránkách svého románu *Dva kostely* (*Le due chiese*, 2010), který v roce 2015 do češtiny přeložila Kateřina Vinšová.

Tempo života ve vesnici, nad níž strmí ledová hora nesoucí poetické jméno Bílý štít, jež je zdrojem mnohých pověstí a legend, určují rozmary drsné, leč krásné vysokohorské přírody, náboženství a jeho symboly, zvyky místních a jejich řemeslo, které se často dědí z generace na generaci. Cyklický čas života v alpském podhůří působí téměř nehybně a zdá se, že v těchto místech *minulost doopravdy nikdy nepomine a přítomnost není nikdy doopravdy přítomná*.⁶⁹ Nakonec ale i do Rocca di Sasso dorazí přítomnost. Přítomnost, kterou přinese první světová válka. Vstup Itálie do válečného konfliktu dramaticky zasáhne do osudů horalů, kteří pochopí, že hranice jejich vlasti sahají mnohem dál než za vysoké hory obklopující údolí, za jazyk, kterým

⁶⁶ Paolo COGNETTI, *Divoký kluk. Sešit z hor*, Praha 2018. „*Era il luogo in cui rimpiangeva di non essere nato: il legame tra la sua famiglia e la sua terra, il senso di patria che per i montanari non corrisponde mai alla nazione, ma a una lingua, ai nomi delle cose e dei luoghi, al ciclo dei lavori stagionali, alla maniera giusta di farli.*“ Srov. Paolo COGNETTI, *Il ragazzo selvatico. Quaderno di montagna*, Milano 2013.

⁶⁷ Jiří PELÁN, *Le immagini di Sebastiano Vassalli dal profondo del tempo*, in: *Écho des études romanes*, vol. 17, 2, 2021, s. 29-49, zde s. 40. Dostupné online: https://www.eer.cz/artkey/eer-202102-0002_le-immagini-di-sebastiano-vassalli-dal-profondo-del-tempo.php

⁶⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 33.

⁶⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 42.

označují jim tak dobře známá místa i své sousedy, i za nikdy nekončící únavnou práci. Pochopí, že dluh vůči vlasti nestačí splatit několika roky ve vojenské službě, ale že je třeba za svou vlast bojovat, a někdy za ni dokonce položit život. Jako v každé těžké době se horská komunita semkne kolem patrona své vesnice, kolem světce, který se za ni přimluví na nebesích. A tak se skupina mobilizovaných mužů rozhodne postavit kostelík zasvěcený blahoslavené Panně Marii Pomocné, aby je ochraňovala, až odejdou bojovat na frontu proti lidem z údolí, jejichž řeky tečou na sever a na východ.⁷⁰ Když se po mnoha přimlouvách Panny Marie a dalších světců Bůh konečně přikloní na *správnou stranu* a Itálie zvítězí, postaví navráťví se veteráni kostel nový, příznačně zasvěcený Panně Marii Královně „všech vítězství“. Dva kostely stojící naproti sobě, každý z jedné strany silnice před vjezdem do vesnice, se tak stanou němými svědky lidských příběhů odehrávajících se na pozadí velkých dějin dvacátého století, dokud samy na počátku nového milénia neustoupí pokroku v podobě turistického parkoviště a nezmizí v propadlišti dějin.

II. 1. Kompozice

II. 1. 1. Titul

Dva kostely, oba zasvěcené Panně Marii, postavené naproti sobě v rozmezí několika let, jednou mobilizovanými muži odcházejícími bojovat do první světové války, podruhé přeživšími veterány, nejen dávají název románu, jsou zároveň alfou i omegou celého příběhu, i jeho hlavními postavami:

„Dvacet sedm let po první světové válce je po všem. Tedy ne tak úplně, protože hrdinové našeho příběhu, dva kostely, pořád ještě stojí nad svahem u vjezdu do Rocca di Sasso, a dokud stojí, nelze tohle vyprávění považovat za ukončené.“⁷¹

Jejich existenci předznamenávají události, jež se odehrály staletí před jejich stavbou:

⁷⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 92.

⁷¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 258. „Dopo ventisette anni dalla prima guerra è finito tutto. Cioè non proprio tutto, perché le protagoniste della nostra storia: le due chiese, sono sempre in cima alla salita che porta a Rocca di Sasso, e finché esistono loro questo racconto non può considerarsi concluso.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 299.

„Ti, kteří v průběhu staletí žili pod Bílým štítem, žili mimo historii. Jen dvě postavy zanechaly v těchto místech stopu po svém pobytu, která měla být trvalá: Kacíř a Blahoslavený. Stopu, nebo vlastně dvě stopy, spjaté s naším vyprávěním a se dvěma kostely v jeho názvu: s nimiž zdánlivě (ale jen zdánlivě!) nemají nic společného, a přitom jsou jejich předzvěstí.“⁷²

S jejich zánikem příběh končí:

„Po dvaadevadesáti letech skončily dějiny. V Rocca di Sasso i ve světě; vše je připravené k tomu, aby začaly nové, o nichž se zatím neví, jaké budou a kam lidi v budoucnu dovedou. Dva kostely už nejsou.“⁷³

II. 1. 2. Architektonika

Z hlediska architektoniky je román rozčleněn do dvaceti šesti na sebe navazujících očíslovaných kapitol, jež nesou název podle významné události, o níž se v dané kapitole pojednává, podle jedné z postav příběhu, či podle místa, jenž je pro děj zásadním. Vlastní text románu je uvozen předmluvou Sebastiana Vassalliho nazvanou *Tento příběh* (Questa storia), v níž autor příběh zasadil do časového a prostorového rámce. Jejich ústředními body jsou *jedna vysoká hora* – Bílý štít, jež vymezuje prostor románu a *hudební celek provázený slovy* – Internacionála, v jejíž epoše trvající více než sto let se děj odehrává. Internacionála zároveň symbolizuje socialistický sen o rovnosti, a přestože je tato symbolika významným prvkem příběhu, není jeho dominantou, jak konstatuje Vassalli v závěru předmluvy: *„Není to příběh velkého snu a není to ani příběh náboženství práce, kterému se v těchto horách a údolích nikdy nepodařilo slavit triumf; a tedy ho nelze vyprávět na jeho základě. Ale i tady žili v oné době muži a ženy,*

⁷² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 42. *„Chi, nei secoli, è vissuto sotto il Macigno Bianco, è vissuto fuori dalla storia. Due soli personaggi: l'Eretico e il Beato, hanno lasciato in questi luoghi una traccia del loro passaggio destinata a durare. Una traccia, anzi due tracce, che si collegano al nostro racconto e alle due chiese del titolo: con cui in apparenza (ma soltanto in apparenza!) non hanno niente a che fare, e di cui invece sono la premessa.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 44.

⁷³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 273. *„Dopo novantadue anni la storia è finita. A Rocca di Sasso e nel mondo: tutto è pronto perché incominci un'altra storia, che non si sa ancora quale potrà essere e dove porterà gli uomini del futuro. Le due chiese non ci sono più.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 318.

*byla to jejich doba a jejich příběhy to dokazují.
I tady se snilo, jako všude...*⁷⁴

Právě příběhy obyvatel vesnice tvoří epické jádro vyprávění. Každý z nich představuje střípek mozaiky ilustrující život v konkrétních historických a zeměpisných souřadnicích (ačkoliv jsou názvy míst smyšlené, předlohou pro ně byla skutečná místa, jak poznamenal Vassalli: *pokud by někdo chtěl zjistit jejich pravá jména, nedá mu to velkou námahu*).⁷⁵ Vassalli tak znovu uplatnil poetiku vyprávění, která propojuje fikční, ovšem zcela reálný příběh zasazený do určitého okamžiku v historii, *s pečlivou dokumentací faktů*.⁷⁶

Jak již bylo zmíněno výše, dějinné události, v jejichž kulisách se příběh odehrává, sahají od konce devatenáctého století (s několika průhledy do hlubší minulosti) až po autorovu současnost. Průřez moderními dějinami piemontského podhůří Alp však není v románu rovnoměrně rozložený, rozsahem největší část je věnována období před vstupem Itálie do první světové války, a především jejímu průběhu. Tento úsek uzavírá stavba nového kostela přeživšími veterány (sedmnáctá kapitola). Zlomovou kapitolou je osmnáctá nazvaná *Dva kostely*, jež otevírá dveře nové době a příběh získává rychlý spád. V devíti kapitolách se tak vystřídá éra fašistického hnutí, druhá světová válka i nové milénium. Zároveň je doba každé z těchto kapitol vymezena ve vztahu ke konci první světové války, jsou tedy uvozeny například takto: *„Je jedenáct měsíců po válce a v Rocca di Sasso a v údolí Malé řeky jsou různé*

⁷⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 8. „Non è la storia del grande sogno e non è nemmeno la storia della religione del lavoro, che tra queste montagne e in queste valli non è mai arrivata a trionfare, e dunque non potrebbe essere raccontata partendo da qui. Ma anche qui gli uomini e le donne sono vissuti in quell'epoca, che era la loro epoca, e le loro storie lo dimostrano. Anche qui hanno sognato, come dappertutto...” Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 2, 3.

⁷⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 12.

⁷⁶ J. PELÁN, *Le immagini*, s. 31.

novinky.⁷⁷ *Uplynul rok a dva měsíce (bez pár dní) od konce války.*⁷⁸ *Je šest let a deset měsíců po válce, je čas prázdnin.*⁷⁹

II. 1. 3. Vnitřní kompozice

Vnitřní kompozice románu je vystavěna chronologicky, místy je prostoupena retrospekci. Významným kompozičním prvkem jsou četné odbočky od hlavní dějové linky, které přináší rozšiřující informace o místech, v nichž se odehrává děj, či o postavách, jež vstupují do příběhu: „*Pár poznámek o místu zvaném Roccapiana.*“⁸⁰ (...) „*Pár informací o hřišné Marii Carle přezdívané Maruna.*“⁸¹ Vypravěč v nich rovněž rozvíjí úvahy nebo poskytuje vysvětlení některých fenoménů: „*Obavy žen jsou oprávněné a vedou nás k malému zamyšlení nad základním prvkem tohoto příběhu: nad prací.*“⁸² (...) „*Poznámka k výrazu „věnovat se lásce“.*“⁸³ Z těchto příkladů je patrné, že digrese jsou v textu pro lepší přehlednost explicitně vyznačeny, v některých případech jsou v textu ohraničeny z obou stran. Odbočka je například uvozena: „*Ale nadešel čas, abychom do našeho vyprávění vložili malou vsuvku. Je třeba pohovořit o něčem, co je součástí tohoto příběhu a co je nutné představit a vysvětlit, protože to v dnešním světě už neexistuje.*“⁸⁴ Následuje vysvětlení týkající se používání přezdívek, které je

⁷⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 196. „*Dopo undici mesi dalla fine della guerra, ci sono delle novità a Rocca di Sasso e nella valle del fiume Minore.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 227.

⁷⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 207. „*Dopo un anno e due mesi (meno qualche giorno) dalla fine della guerra.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 239.

⁷⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 228. „*Dopo sei anni e dieci mesi dalla fine della guerra, è tempo di vacanze.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 263.

⁸⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 14. „*Qualche informazione sul luogo chiamato Roccapiana.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 11.

⁸¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 19. „*Qualche informazione su Maria Carla soprannominata la Mariaccia, la donna del peccato.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 17.

⁸² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 33. „*La preoccupazione delle donne è legittima, e ci induce a qualche riflessione su un elemento fondamentale di questa storia: il lavoro.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 34.

⁸³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 40. „*Nota di commento all'espressione: «fare l'amore».*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 41.

⁸⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 28. „*Ma è tempo, ormai, di aprire una parentesi nel nostro racconto, per parlare di un elemento di questa storia che deve essere introdotto e spiegato, perché nel mondo di oggi non esiste più.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 28.

zakončeno slovy: „*Tím jsme uzavřeli vsuvku ohledně přezdívek.*“⁸⁵ Jindy je návrat k hlavní dějové lince sdělen výslovně například takto: „*Ale vraťme se k řidiči našeho autobusu. Vraťme se k Ansiminovi.*“⁸⁶ Odbočky tak vytvářejí plastičtější obraz prostoru románu, doby, v níž se odehrává, i postav, a zároveň mění dynamiku vyprávění. Dějové sekvence střídají popisné či úvahové pasáže v digresích a je tak docíleno kontrastu.

Kontrast je jedním z výrazných kompozičních principů, s nimiž se lze v románu setkat. Vassalli jej často užíval v pasážích, v nichž se prolínají popisy vysokohorské přírody s nelehkými osudy lidí, jak dokládají následující ukázky. Probouzející se jarní příroda, která každoročně ožívá s vodou z tání, ostře kontrastuje se zprávou o všeobecné mobilizaci, jež odvede muže z údolí do války, v níž mnozí naleznou smrt. Smrt předznamenávají rovněž rostliny pastvin a luk – *bílá lilie zlatohlavá* symbolizuje čistotu a nevinnost, ušlechtilost duše a hrdost,⁸⁷ přívlastek *krví kropenatá* zase vzbuzuje představu prolité krve. Patrně tedy odkazuje k nevinným životům, jež padnou v nadcházejících bojích. Podobným směrem se ubírá symbolika *narcisu*, jenž je spojován s představou posmrtného života. V antice byl z toho důvodu vysazován na hrobech zemřelých a používán jako pohřební květina.⁸⁸ Idylicky vykreslená přírodní scenérie tak ještě zdůrazňuje tragičnost nastávajících událostí:

„*V květnu propukne jaro. Řekami se valí voda z tání, které každoročně zúrodňuje tohle údolí i všechna ostatní alpská údolí. Je to kalná šedavá voda přinášející život. Borovicové a jedlové lesy se probouzejí. Hory se blyští ve slunci. Na loukách pod Červeným rohem a v Krysím průsmyku kvetou hořce a první pěníšníky; ve velkých bukových lesích o něco níž je slyšet vábení zpěvných ptáků, kteří se každoročně vracejí, aby si našli druha nebo družku a udělali hnízdo. Noviny píšou, že je všeobecná mobilizace. Na stezkách vedoucích k vysokohorským pastvinám může člověk potkat tu*

⁸⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 29. „*Chiusa la parentesi sui soprannomi.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 29.

⁸⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 34. „*Ma torniamo all'autista della nostra corriera. Torniamo a Ansimino.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 35.

⁸⁷ Paolo LUZZI – Luigi FABIANI, *La bellezza del simbolo*, in: *Bullettino della Società Toscana di Ortocultura*, 2, Firenze 2018, s. 6-13. Zde s. 11. Dostupné online: https://www.researchgate.net/publication/328964451_La_bellezza_del_simbolo (přístup 12. 3. 2022). Srov. Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 86.

⁸⁸ <https://www.giardinaggio.it/fiori/linguaggio-dei-fiori/significato-narciso.asp> (přístup 12. 3. 2022). Srov. J. ROYT – H. ŠEDINOVÁ, *Slovník*, s. 87.

nejzvláštnější ze všech květin: lilii zlatohlavou, bílou, krví kropenatou. Zato na loukách v dolní části údolí, od Pianebasse níž až k soutoku s Velkou řekou převládá sladká a silně tělesná vůně narcisů.“⁸⁹

Životem bující příroda jako věčný a neměnný koloběh je znovu zpřítomněna v následující ukázce. Proti věčnosti a velikosti přírody stojí pomíjivost a malost lidského života. Kromě kontrastního kompozičního principu je tedy zřetelný i princip repetice:

„Je jaro. V údolích kolem Bílého štítu se jako každoročně začíná příroda probouzet. Podél cest a v lesích rozkvétají petrkliče a konvalinky; v řekách a v bystrinách teče šedivá voda, dárkyně života. („Voda z táni.“) Ráno jednoho obyčejného dne vyloží vojenský nákladník před Parenzovou mulou polovičního člověka, kterého postaví jako hračku na dřevěnou desku se dvěma kolečky z každé strany. (...) Během chvilky se kolem muže na desce s kolečky shromáždí hlouček lidí, kteří vykřikují: „To je Giuliano!

*Přišel o obě nohy. Chudák malý!“*⁹⁰

Kontrast mezi krásou přírody a lidskými útrapami ostatně explicitně vyjádřil sám Vassalli:

⁸⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 61. „A maggio, esplode la primavera. L'acqua dei fiumi è quella del disgelo, che ogni anno feconda queste valli e tutte le valli delle Alpi. È un'acqua torbida, grigiastra, portatrice di vita. Le foreste di pini e di abeti si risvegliano. Le montagne scintillano nel sole. Nei prati sotto il Corno Rosso, al Pass d'i Ratti, fioriscono le genziane e i primi rododendri; nei grandi boschi di faggi, un po' più sotto, si sentono i richiami degli uccelli cantori, che tornano tutti gli anni per cercare il compagno o la compagna e per fare il nido. I giornali dicono che c'è la mobilitazione generale. Sui sentieri che portano agli alpeggi, capita di incontrare il più strano dei fiori: il giglio martagone, bianco screziato di sangue. Nei prati a fondovalle, da Pianebasse giù giù fino alla confluenza con il fiume Maggiore, il profumo che domina su tutti è invece quello dei narcisi, dolce e intensamente carnale.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 67.

⁹⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 99, 100. „È primavera. Nelle valli intorno al Macigno Bianco, come tutti gli anni, la natura incomincia a risvegliarsi. Lungo le strade e nei boschi tornano a fiorire le primule e i mughetti; l'acqua dei fiumi e dei torrenti è un'acqua grigia, generatrice di vita. («Acqua di neve»). Una mattina di un giorno qualsiasi, un camion dell'esercito scarica davanti alla Mula di Parenzo un mezzo uomo, sistemato come un giocattolo sopra una tavola di legno con due piccole ruote per parte. (...) In pochi istanti, intorno all'uomo sulla tavola a rotelle si raduna una piccola folla, di persone che esclamano: «È Giuliano!» «Ha perso tutt'e due le gambe. Povero ragazzo!»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 113.

„(A tady by ten film, pokud se někdy natočí, dosáhl nejsrdceryvnějšího a nejvznešenějšího momentu, kdy bude kontrastovat absolutní krása a poezie vysoké hory v zimě s utrpením a tragédií lidí. A tady taky vytrysknou emoce a pohasnou poslední vášně. Především mezi Kacířem a Margheritou; ale i ty řekněme méně významné, které se zrodily mezi jeho následovníky a pak se časem a strádáním utužily. Lásky a sny a iluze. Lásky a tragédie. Láska a smrt ve velkolepé scénérii Bílého štítu.)“⁹¹

Motiv přírody však nemá v románu jen funkci kontrastu, kdy příroda probouzející se k životu kontrastuje s tragédiemi v lidském světě, nýbrž i paralely. Vassalli například vykresluje přírodu jako umírající zimní krajinu, jež je paralelou k událostem v lidském světě a odráží smutek obyvatel údolí:

„Zpráva o tom, že se nepřátelům podařilo prolomit frontu, dorazí do Rocca di Sasso a do ostatních údolí kolem Bílého štítu spolu s prvními mrazíky a prvním sněhem nahoře v horách; a jako kdyby se k zimě přidala další zima, ještě smutnější a šedivější. Sníh a mráz, které lidé vidí v kraji, odrážejí jejich myšlenky. A ticho a smutek přírody, chystající se jako každý rok zemřít, zastupuje jiné ticho a jiný smutek: pokořené a poražené vlasti.“⁹²

Román Sebastiana Vassalliho nese název *Dva kostely*, které dali postavit obyvatelé fiktivní vesnice Rocca di Sasso před první světovou válkou a po jejím skončení. Oba svatostánky nepředstavují pouze církevní stavby, jsou zároveň hlavními protagonisty příběhu. Román je rozvržen do dvaceti šesti kapitol, v nichž jsou postupně

⁹¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 46. „(È qui che il film, se mai si farà, raggiungerà il suo punto più struggente e più alto, nella contrapposizione tra l'assoluta bellezza e la poesia della grande montagna d'inverno, e lo strazio e il dramma degli uomini. Ed è qui, anche, che si libereranno con forza le emozioni e che si consumeranno le ultime passioni. Quella tra l'Eretico e Margherita, anzitutto; ma anche quelle, diciamo così, minori, che sono nate tra i suoi seguaci e che poi si sono rafforzate con il trascorrere del tempo e con le avversità. Amori e sogni e illusioni. Amori e tragedie. Amore e morte, nello scenario grandioso del Macigno Bianco).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 49.

⁹² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 116. „La notizia che i nemici sono riusciti a rompere il fronte arriva a Rocca di Sasso e nelle valli intorno al Macigno Bianco insieme alle prime gelate e alla prima neve sulle montagne; ed è come se all'inverno si aggiungesse un altro inverno, ancora più triste e più grigio. Ciò che gli uomini vedono nel paesaggio: neve e gelo, rispecchia i loro pensieri. E il silenzio e la tristezza della natura, che si prepara a morire come fa ogni anno, sono la rappresentazione di un altro silenzio e di un'altra tristezza, quelli della patria umiliata e vinta.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 133.

líčeny události odehrávající se od konce devatenáctého století až po autorovu současnost. Rozsahem největší část je přitom věnována období před vstupem Itálie do první světové války, a především jejímu průběhu. Z hlediska vnitřní kompozice je v románu využita celá řada kompozičních principů. Hlavní dějovou linii Vassalli obohacoval o četné odbočky, kterými dosahoval plastičtějšího obrazu prostoru románu, doby, v níž se odehrává i postav. K častým kompozičním postupům patřily rovněž kontrast, repetice a paralela, s nimiž se bylo možné setkat například v lyrických popisech přírodních scenérií.

II. 2. Témata a motivy

II. 2. 1. Historie

Jedním z klíčových témat románu *Dva kostely* je historie. Sebastiano Vassalli se však nesnaží provést čtenáře zákopy první světové války, ani zdokumentovat bitvu za bitvou. Dějiny popsané v jeho románech nabývají širokého a hlubokého významu, který přesahuje pouhé líčení uplynulých událostí, a proto Vassalli odmítal zařazování svých děl do žánru historického románu, do něhož bývají zpravidla formálně řazena.⁹³

Historie Sebastianu Vassallimu poskytovala hlubokou studnici námětů a vyprávěcího materiálu, jeho cílem ovšem nebylo podat přesný obraz o době, do níž své příběhy zasadil, ačkoliv, jak již bylo zmíněno, vlastnímu psaní předcházely důkladný pramenný výzkum a rozsáhlé rešerše. Do minulosti se obracel podle vlastních slov proto, aby lépe porozuměl současnému světu a italské společnosti, jejíž nedostatky a problémy měly původ právě v historii. Jejich konkrétním zdrojem měla být jedovatá rostlina (*malapianta*), která prostoupila italskou společností a jejíž kořeny se snažil Vassalli nalézt a definovat.⁹⁴ Při svých cestách do minulosti rovněž sledoval červenou nit upředenou z *onoho unikavého fenoménu, jemuž se říká „národní charakter“*,⁹⁵ jejíž ve svých dílech zkoumal optikou různých italských regionů i časových období. Přestože historie představovala klíčový nástroj k pochopení přítomnosti, přinášela zároveň

⁹³ M. TULANTE, *Italian Chimeras*, 132.

⁹⁴ Tamtéž, s. 7, 132. Srov. R. CICALA – G. TESIO, *Qualche volta*, s. 88.

⁹⁵ J. PELÁN, *Vassalliho obrazy*, s. 251.

omezené možnosti, jak onu snahu naplnit. Historie jako chronologický sled kolektivních událostí či jako lineární vývoj a pokrok podle Vassalliho nikdy neexistovala, a nelze ji tedy ani vyprávět. Vyprávět lze opět pouze příběhy lidí, a to, jak se chovají na křídlech dějin.⁹⁶

„Mou doménou jsou příběhy, spíš než historie. Vyprávím příběhy. (...) Své postavy jsem si vybral, protože mi vyprávěly něco o přítomnosti, nejen o minulosti. Možná, že jejich příběhy se odehrávaly v minulosti, více či méně vzdálené, někdy dokonce v budoucnosti, ale to, co zajímá člověka, který žije a pracuje dnes, je doba jeho života. A to se také stalo měřítkem pro mé příběhy, a všechny mě naučily něco o mé přítomnosti.“⁹⁷

Tímto postojem se Sebastiano Vassalli odklonil od pojetí dějin významného italského představitele romantismu Alessandra Manzoniho (1785-1873), autora románu Snoubenci (*I promessi sposi*), jenž se stal nadčasovým vzorem moderního italského historického románu.⁹⁸ K němu se Vassalli přihlásil na stránkách svého románu Chiméra.⁹⁹ Důležitou součástí Manzoniho modelového románu byl jeho filozofický koncept *vero storico*, podle něhož má autor dějinné události zobrazit pravdivě. Vedle toho stojí *vero finzionale*, tedy pravdivost příběhu. Manzoni věřil, že druhý koncept nakonec vymizí, a že studium historie zodpoví všechny otázky. Vassalli naopak došel k závěru, že objektivní dějiny neexistují a že studium historie ve skutečnosti není vědou, ale vyprávěním příběhů, jak explicitně vyjádřil v jednom z rozhovorů:

„Manzoniho velmi obdivuji, ale ukázalo se, že jeho myšlenka byla zcela mylná. Řekl, že historický román je směsicí historie a představitivosti, která brzy zanikne,

⁹⁶ J. PELÁN, *Le immagini* s. 46.

⁹⁷ Z rozhovoru s Mauriziem Zuccarim, Laboratorio di scrittura e cultura della comunicazione della facoltà di Scienze della comunicazione dell'università "La Sapienza" di Roma: „*Il mio terreno sono le storie, più che la storia. Racconto delle storie. (...) I miei personaggi li ho scelti perché mi raccontavano qualcosa del presente, mica solo del passato. Magari le loro storie si svolgevano nel passato, prossimo o lontanissimo, addirittura nel futuro, però quello che interessa ad una persona che vive e lavora oggi è il tempo della sua vita, quindi è con quel metro che io ho disegnato le mie storie e tutte mi hanno insegnato qualcosa sul mio presente.*“ (z italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová) Dostupné online: https://web.archive.org/web/20160614211742/http://www.letteratura.it/vassalli/vassalli_la_sapienza.htm (přístup 12. 3. 2022).

⁹⁸ Giulio FERRONI, *Profilo storico della letteratura italiana. Volume II*, Milano 1992, s. 655.

⁹⁹ S. VASSALLI, *Chiméra*, s. 343-350.

*protože historie, věda o minulosti, pomalu všechno osvětlí svým světlem a pro představivost už nebude místo. Stal se přesný opak. Historie není věda, natož exaktní. A historici, ti nejznámější, jsou především skvělí vypravěči.*¹⁰⁰

Vassalli se tak spíše přiblížil pesimistickému pohledu na dějiny jiného velikána italské literatury – Giacoma Leopardiho (1798-1837), který odmítl všeobecnou představu historie jako pokroku, a naopak si uvědomoval jeho ničivou sílu.¹⁰¹ Dějiny vnímal jako proud, *který v zájmu neustálého pohybu světové mašinérie likviduje individuální životy*,¹⁰² především životy neznámých, anonymních protagonistů dějin. Vassalli s Leopardim sdílel i představu světa bez Boží přítomnosti, tedy jen jako pouhou materiální nicotu. Činnost spisovatele a literatura se jeví jako jediná zbraň proti destruktivnímu toku dějin i jako záchranná kotva proti ztroskotání v nicotě.¹⁰³ Tragickou však pro Vassalliho zůstává skutečnost, že jsou lidé vůči lekcím z historie slepí. Dějiny se tak stále opakují, a svět tudíž zůstává v zásadě neměnný.¹⁰⁴

Tato vize neúprosně se opakujících dějin je patrná rovněž v románu *Dva kostely*. Snad nejlépe to lze doložit ukázkou ze dvacáté čtvrté kapitoly nazvané *Další válka?*. V ní je znovu použit již zmíněný motiv jarní přírody v kontrastu s válečným konfliktem. Dějiny se opakují. Muži z údolí, kteří v předjaří Velké války čekali, zda jim přijde povolávací rozkaz a budou muset odejít na frontu, prožívají další jaro v nejistotě, zda i jejich synové budou muset čelit nepříteli:

¹⁰⁰ Z rozhovoru s Mauriziem Zuccarim: „*Ho una grande ammirazione per Manzoni, ma la sua idea si è rivelata completamente sbagliata. Lui diceva che il romanzo storico è un componimento misto di storia e d'invenzione che sarebbe presto scomparso perché la storia, scienza del passato, con la sua luce avrebbe pian piano illuminato tutto e non ci sarebbe più stato nessuno spazio per l'invenzione. È successo esattamente il contrario. La storia non è una scienza, tantomeno esatta. E gli storici, quelli più noti, sono anzitutto dei grandi narratori.*“ (z italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová). Dostupné online: https://web.archive.org/web/20160614211742/http://www.letteratura.it/vassalli/vassalli_la_sapienza.htm (přístup 12. 3. 2022).

¹⁰¹ Giacomo LEOPARDI, *Zpěvy. Canti*, Praha 2000, s. 9 (předmluva překladatele Karla Zlína). Srov. Hana SERKOWSKA, *Sebastiano Vassalli: da abitante del vento a seguace del nulla*, *Cahiers d'études italiennes* 9, 2009, s. 81-90, zde s. 82.

¹⁰² J. PELÁN, *Le immagini*, s. 33.

¹⁰³ Jiří PELÁN, *Giacomo Leopardi: Pravda a báseň*, in: Giacomo Leopardi, *Zpěvy. Canti*, Praha 2000, s. 249-291, zde s. 268.

¹⁰⁴ M. TULANTE, *Italian Chimeras*, 137.

„Zprávy z novin říkají, že válka, o které se skoro každé ráno baví pan učitel Prandini se svým přítelem Giulianem, se blíží k našemu příběhu a k našim údolím, třebaže se jich zatím nedotkla. Slyšíme ji burácet na druhé straně hor a dovedeme si i představit, jak visí nad osudy našich postav jako mračna obtěžkaná deštěm těsně před bouřkou. Už i v Rocca di Sasso si mnozí začínají klást otázku: „Vstoupíme do války? Nevstoupíme? A jestli vstoupíme, proti komu budeme bojovat?“¹⁰⁵

„A v rozkvetlém údolí (je jaro) se znovu mluví o válce. Na druhé straně hor už zase zuří válka. Je to jako minule; někdo se začal rozčilovat a prohlašovat, že věci nejsou, jak by měly být. Začal rušit hranice a mlátit kolem sebe; a rvačka se rozšířila dál. Daleko odsud burácejí děla, letadla shazují bomby, kulometry ostřelují, muži umírají. V našich údolích panuje klid; ale ve větru, mezi vrcholky jedlí a vzdálenými oblaky poletuje otázka, která se v rádiu mezi jedním „kupletem“ a druhým naléhavě vrací: Budeme se držet stranou, nebo se do té vřavy vrhneme i my, jako jsme to udělali minule? Před pětadvaceti lety.“¹⁰⁶

Ve Vassalliho pojetí se neopakují jen události „velkých dějin“, ale i jednotlivé lidské příběhy, které se sice v detailech různí, ale navzájem se podobají.¹⁰⁷ Stále se opakující příběhy mužů a žen se nakonec sbíhají v jediném univerzálním příběhu Ježíše Krista:

¹⁰⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 31. „Le novità dei giornali dicono che la guerra di cui parlano quasi tutte le mattine il maestro Prandini e il suo amico Giuliano si sta avvicinando alla nostra storia e alle nostre valli, anche se ancora non è arrivata a coinvolgerle. La sentiamo che rimbomba di là dalle montagne, e possiamo anche immaginarcela, sospesa sopra i destini dei nostri personaggi come i nuvoloni carichi di pioggia di un temporale che non è ancora iniziato. Molti, anche a Rocca di Sasso, incominciano a chiedersi: «Entreremo in guerra? Non ci entreremo? E se entreremo, contro chi dovremo combattere?»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 31.

¹⁰⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 248. „(...) e nella valle tutta fiorita (è primavera) si torna a parlare di guerra. C'è di nuovo la guerra, di là dalle montagne. Come l'altra volta: qualcuno ha incominciato ad agitarsi, a dire che le cose non andavano come dovevano. Ha incominciato a buttar giù frontiere e a menar le mani; e la rissa, ormai, si è generalizzata. Lontano da qui i cannoni cannoneggiano, gli aereoplani bombardano, le mitragliatrici mitragliano, gli uomini muoiono. Nelle nostre valli tutto è tranquillo; ma la domanda che aleggia nel vento, tra le cime degli abeti e le nuvole lontane, e che ritorna con insistenza tra una «canzonetta» e l'altra nei notiziari della radio, è se continueremo a tenerci fuori dalla guerra o se ci butteremo anche noi nella mischia, come abbiamo fatto l'altra volta.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 287.

¹⁰⁷ J. PELÁN, *Le immagini*, s. 47.

„Hora se postupně plnila kostely a kostely se plnily sochami. Stovky mužů a žen, děti a starců a dokonce zvířat, zobrazených v životní velikosti, představují uvnitř každého kostela jednotlivé výjevy z Kristova života; a představují samy sebe. Hora s padesáti kostely, Svátá hora, začala žít vlastním životem oproti úmyslům jejího zakladatele a jejích stavitelů. To, co časem vzniklo na svazích Stěny a co existuje ještě ve chvíli, kdy o tom hovoříme, není Nový Jeruzalém, jak chtěl Blahoslavený; není to Architektův Slunenční stát; není to Světcova a Biskupova cesta rájem (Křížová cesta); nebo lépe řečeno je to ode všeho trochu, ale především je to něco jiného. Něco, co líčí nekonečné příběhy mužů a žen, kteří se narodili a žili v těchto údolích, shrnuté do příběhu jediného: Ježíše Krista a jeho poutě ke kříži. Je to poměrně reprezentativní a kompletní vzorník jejich tváří, posunků, nedostatků, zlovyků, řemesel, životních rituálů. Jejich životů.“¹⁰⁸

Stejně jako se ve Vassalliho pojetí dějin opakují lidské příběhy, stále se vracejí i tytéž lidské typy, podobající se maskám commedie dell'arte.¹⁰⁹

„Přízvisko Girumeta (což je možná zkomolená zdrobnělina od Girolamy, jako je Ansimino zkomolená zdrobnělina od Anselma) je v době našeho příběhu ještě dost rozšířená v údolích kolem Bílého štítu a označuje natolik obvyklý typ ženy, že se používá i v obecném smyslu. Girumeta je zkrátka dívka z hor, která jde sloužit do města v nížině, kde se pěstuje rýže. A děvčata z města si ji takhle dobírají: „Girumeta z hor má ráda

¹⁰⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 123, 124. „A poco a poco, la montagna si è riempita di chiese e le chiese si sono riempite di statue. Centinaia di uomini e di donne, di bambini e di vecchi e perfino di animali riprodotti in grandezza naturale hanno rappresentato, all'interno di ogni chiesa, un episodio della vita di Cristo; e hanno rappresentato se stessi. La montagna delle cinquanta chiese: il Monte Santo, ha incominciato a vivere di vita autonoma rispetto alle intenzioni del suo fondatore e dei suoi costruttori. Ciò che si è formato nel tempo in cima alla Parete, e che ancora esiste mentre ne stiamo parlando, non è la Nuova Gerusalemme voluta dal Beato; non è la Città del Sole dell'Architetto; non è la Via del Paradiso (la Via Crucis) del Santo e del Vescovo: o, per meglio dire, è un po' tutte queste cose ma è soprattutto qualcos'altro. È il racconto delle infinite vicende delle donne e degli uomini che sono nati e vissuti in queste valli, riassunte in un'unica vicenda: quella di Cristo e del suo cammino verso la croce.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 142.

¹⁰⁹ Typizované postavy (tipi fissi) jsou charakteristické pro všechny typy komiky a neslouží tedy výlučně komedii dell'arte. Postavy, vyznačující se nějakým fyzickým či psychickým defektem nebo špatnými vlastnostmi, opakovaly tak dlouho nejúspěšnější výstupy, až se postupně typizovaly jejich role a vznikly pevné masky. Srov. Kateřina BOHADLOVÁ, *Flaminio Scala a jeho Il teatro delle favole rappresentative v zrcadle doby. Morfologická analýza Scalových scénářů podle metody V. J. Proppa*, Praha 2005, s. 11.

kaštanovou kaši. Ať se vrátí domů a nám nechá rýži naši. “ Je to různolící, zdravím kypící dívka, naivní a prostořeká. Jedna z mnoha masek z commedie dell'arte; a kdoví, třeba v minulých staletích mívala v takových představeních hlavní roli. Kdoví jestli by se někde v dějinách divadla nenašla stopa po Girumetě!”¹¹⁰

To, že se vzorce lidského chování stereotypně opakují, dokládá rovněž odkaz k Odyssee, na jejíhož autora se, jako na Boha příběhů, Vassalli odvolával:

„To je příběh Odyssea a kouzelnice Kirké,“ podotkne cavaliere Zoppetti, kterého to nijak nevyvedlo z míry. „Putuje a putuje; lidi dělají pořád to samé a Homér to už všechno vylíčil v Odysseji.“¹¹¹

Jak bylo zmíněno výše, Sebastiano Vassalli se stavěl, podobně jako Giacomo Leopardi, skepticky vůči pokroku. Obdobně smýšlel rovněž Giuseppe Tomasi di Lampedusa (1896-1957), autor významného románu Gepard (*Il Gattopardo*), v němž se mísí pesimistická interpretace dějin, deziluze z lidského počínání a nedůvěra v pojetí dějin lidstva jako cesty směřující k pokroku.¹¹² Vassalli se domníval, že je to právě neschopnost lidí poučit se z lekcí z minulosti, co odsuzuje společnost opakovat stále stejné chyby. Tento neustálý cyklus znemožňuje jakýkoliv postup kupředu. V jeho názoru ho ještě utvrdil pád komunismu. Socialismus přinesl vizi společnosti, která směřuje k lepší budoucnosti,¹¹³ jinými slovy náboženství práce slibovalo ráj na zemi pro

¹¹⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 74, 75. „Il soprannome Girumeta (forse un diminutivo storpiato di Gerolama, come Ansimino è un diminutivo storpiato di Anselmo), all'epoca della nostra storia è ancora abbastanza diffuso nelle valli intorno al Macigno Bianco e indica un tipo di donna talmente comune da essere passato in proverbio. Girumeta è la ragazza di montagna che va a fare la serva in città, laggiù nella pianura dove si coltiva il riso. Per prenderla in giro, le ragazze di città le dicono nel loro dialetto: «Girumeta d'la montagna, torna al tò pais; va a mangé le tò castagne, lassa sté l'mé ris». (Girometta della montagna, tornatene al tuo paese. Vai a mangiare le tue castagne, lascia stare il mio riso). È una ragazza bianca e rossa di salute, linguacciuta e ingenua. Una maschera tra le tante della commedia dell'arte: e chissà se nei secoli passati si sono fatti degli spettacoli, in cui lei è la protagonista. Chissà se in qualche storia del teatro è rimasta traccia di Girometta!“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 83.

¹¹¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 246. „È la storia di Ulisse e della maga Circe, – osserva il cavalier Zoppetti senza scomporsi. – Gira e gira, gli uomini fanno sempre le stesse cose e Omero, nell'Odissea, le ha già raccontate tutte.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 284.

¹¹² Vittorio SPINAZZOLA, *Il romanzo antistorico*, Roma 1990, s. 126.

¹¹³ M. TULANTE, *Italian Chimeras*, 136.

všechny. Ale v zemích, kde se dostalo k moci, se z něj stala diktatura a následoval pád.¹¹⁴

Ve Dvou kostelech Vassalli cynicky znázorňuje pokrok, jenž má podobu turistického parkoviště, kterému dva kostely musely ustoupit:

„Před vjezdem do Rocca di Sasso už nestojí dva kostely. Na jejich místě byl svah vyhlouben a terén srovnán a vzniklo tu obrovské parkoviště; protože automobily, které v dobách, kdy náš příběh začínal, bývaly v údolích kolem Bílého štítu jen velmi vzácné, ale teď je jich tolik, že se neví, kam s nimi. (...) Naše doba jimi „oplyvá“; tak jako Homérova doba „oplyvala“ rybami v moři a ptactvem na nebesích. (...) Dva kostely, hlavní hrdinové našeho příběhu, léta tvořily hráz proti záplavě aut a dokázaly ji zastavit; takový vzdor však nutně musel mít za následek jejich odstranění. Překážely pokroku a musely zmizet. (...) Aby tu mohlo stát o pár aut víc, byl dokonce přemístěn pomník padlým za most přes Malou řeku. (...) Ale ani jeho oběť nestačila, aby všechna auta přijíždějící sem v letní a taky zimní sezoně mohla najít volné místo. To chtělo něco víc! Chtělo to zlikvidovat dva kostely a vystavět veliké parkoviště. Časem se v Rocca di Sasso utvořily dvě strany: jedna (menšinová), která by chtěla naše hrdiny zachovat „pro jejich historickou a uměleckou hodnotu“; a druhá (mnohem početnější), která tvrdí, že nemají žádnou hodnotu a že jen překáží.“¹¹⁵

¹¹⁴ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 68.

¹¹⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 269. „Non ci sono più, entrando a Rocca di Sasso, le due chiese. Al loro posto, la montagna è stata scavata e spianata e c'è un immenso parcheggio: perché le automobili, che quando è incominciata la nostra storia erano ancora molto rare nelle valli intorno al Macigno Bianco, adesso sono diventate così numerose che non si sa più dove metterle. (...) Sono l'«infinita progenie» di quest'epoca: com'erano infinite, all'epoca di Omero, la progenie dei pesci nel mare e quella degli uccelli nel cielo. (...) Le protagoniste della nostra storia: le due chiese, per molti anni hanno fatto da argine al dilagare delle automobili e sono anche riuscite a frenarlo: ma la loro resistenza non poteva portare ad altro risultato che alla loro scomparsa. Erano un ostacolo al progresso e dovevano essere tolte di mezzo. (...) Per farci stare qualche automobile in più si era anche spostato il monumento ai caduti, di là dal ponte sul fiume Minore. (...) Ma nemmeno il suo sacrificio era bastato perché tutte le automobili che arrivavano quassù, nella buona stagione e poi anche d'inverno, potessero trovare uno spazio libero. Ci voleva ben altro! Bisognava eliminare le due chiese e fare un grande parcheggio. Col passar del tempo, a Rocca di Sasso si erano formati due partiti: il partito (minoritario) di chi avrebbe voluto conservare le nostre protagoniste «per il loro valore storico e artistico»; e l'altro (di gran lunga prevalente) di chi sosteneva che non valevano nulla, e che erano soltanto un impiccio.” Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 312, 313.

II. 2. 2. Dualita

„První, co člověka napadne, když se dívá na kostel veteránů, je, že kdo ho stavěl, chtěl vytvořit protiváhu k druhému kostelu, kostelu blahoslavené Panny Marie Pomocné. Výsledek ale dopadl proti úmyslům projektanta, protože velký kostel a malý nejsou v protikladu, nýbrž spolu vytvářejí jediný celek, komplex „dvou kostelů“, které dávají i název našemu příběhu.“¹¹⁶

Dva kostely, kostel mobilizovaných a kostel veteránů, stojící naproti sobě, jeden jako protiváha druhého, a přesto vytvářející jednotu, implikují obecnější princip, který lze rozkrýt v různých rovinách příběhu. Představují princip duality, který prostupuje celým románem.

Dvě jsou náboženství, která vstupují do lidských životů – katolické a náboženství práce. Dvě jsou války. Dvojí je svět – svět věčný a svět pomíjivý. Dvojí je rovněž identita obyvatel údolí, jedna skutečná a druhá skrývajíc se pod přezdívkami.

Koncept duality výstižně ilustruje příběh Kacíře a Blahoslaveného, dvou postav, které před staletími žily v údolí pod Bílým štítem a které se nesmazatelně zapsaly do jeho historie:

„Dvě postavy, které jsou jedna opakem druhé. Dva protiklady, jež v sobě shrnují i ruší všechny možné protiklady světa kolem vysoké hory a možná i světa vůbec. Světlo a temnota. Pravda a lež. Správné a nesprávné. Dobro a zlo...“¹¹⁷

Kacíř, jehož příběh odkazuje k životu fra Dolcina, náboženského vůdce a heretika ze 13. století,¹¹⁸ je vykreslen jako pohledný, srdečný člověk. Věří, že lidský

¹¹⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 186. „La prima cosa che salta all'occhio, guardando la chiesa dei reduci, è che chi l'ha costruita voleva creare un contrasto con l'altra chiesa, quella della Beata Vergine del Soccorso. Il risultato però è andato contro le intenzioni del progettista, perché la chiesa grande e la chiesa piccola non si contrappongono ma si integrano in un unico complesso: quello, appunto, delle «due chiese» che danno il titolo alla nostra storia.” Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, 216.

¹¹⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 42. „Due personaggi che sono l'uno l'opposto dell'altro. Due contrari, in cui si riassumono e si annullano tutti i possibili contrari di questo mondo attorno alla grande montagna, e forse addirittura del mondo. La luce e le tenebre. La ragione e il torto. Il giusto e l'ingiusto. Il bene e il male...” Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 44.

¹¹⁸ https://www.treccani.it/enciclopedia/fra-dolcino_%28Dizionario-di-Storia%29/ (přístup 12. 7. 2022).

rozum dokáže změnit svět k lepšímu, že pravda je vždycky pravda a že Bůh je láska a jenom láska. Říká, že ti, kdo slouží Bohu, mohou žít bez práce, a že vlastnictví neexistuje a že všechno patří všem, včetně mužů a žen. Jediným pravidlem je radost a jediným omezením je potěšení. Říká, že Ježíš byl první kazatel radosti na světě a první komunista, a že on je jeho tlumočníkem a pokračovatelem. To hlásají společně s Kacířem jeho stoupenci a ve vesnicích, kterými procházejí, žádají almužnu a berou si, co potřebují, protože všechno patří všem. Dorazí ke svahům Bílého štítu, kde, jak se domnívají, našli zaslíbenou zemi, Království nebeské. Krutá zima v horách však promění Království nebeské na Království hladu a ti, kteří přežijí mráz a hladovění, jsou pobiti vojskem, které vytáhlo z nížiny, aby svět osvobodilo od Kacíře a jeho nebezpečných iluzí.¹¹⁹

Blahoslavený, fra Bernardino, který má pravděpodobně předobraz ve františkánovi Bernardinu Sienském,¹²⁰ je naopak popsán jako malý ošklivý muž, vlezlý františkánský mnich, mnich čachrář a všudybyl. Na rozdíl od Kacíře nevěří v lidský rozum, ani že opak je skutečně opakem. Myslí si, že všechno je relativní. To, co se jeví jako pravda, pravdou být nemusí, a to, co vypadá jako lež, může být z jiného úhlu pravdivější než pravda. Blahoslavený nevěří ani zeměpisu. Boží hrob nemusí být nutně jen v Jeruzalémě, který je křesťanským poutníkem těžko přístupný. Jeruzalém je stejně jako Bůh všude. Proč by se tedy Svatá místa nemohla přesunout někam, kde jsou cesty, krčmy a hostince a kde existuje posvátný obchod a posvátné kšeftování. Je to jen otázka víry. Rovněž Blahoslavený dorazí do údolí pod Bílým štítem, kde se rozhodne realizovat svůj plán vybudovat nový Jeruzalém. Poslouží mu k tomu skalnatý výběžek, kterému místní říkají Stěna. A tak započnou práce, které trvají ještě tři staletí po smrti Blahoslaveného. Nakonec z nich nevzejde Nový Jeruzalém, vznikne však velkolepé dílo, Svatá hora posetá padesáti kaplemi a osmi sty sochami.¹²¹

Kacíř a Blahoslavený, dva archetypy, které v sobě shrnují všechny paradoxy světa, se podle Vassalliho opakují a znovu objevují v dějinách lidské civilizace od nepaměti. Jako spisovatel se je snažil pochopit a vyprávět. Zachytil je v mikrokosmu jedné alpské vesnice, ačkoliv jejich platnost je univerzální. Příběh Kacíře je symbolem lidstva, jež se chce osvobodit od všeho, co ho utlačuje, je zároveň i iluzí, že je možné

¹¹⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 42-46.

¹²⁰ <https://www.assisiiofm.it/san-bernardino-da-siena-243-1.html> (přístup 12. 7. 2022).

¹²¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 47-51.

změnit svět vzpourou proti ustanoveným autoritám. Blahoslavený je ztělesněním církve, která kromě duchovních záležitostí vždy dbala i o hmotné statky. Nebyly jí cizí pragmatismus ani pokrytectví. Oba příběhy či podobenství tedy představují mýty, které jsou produktem ideologie a náboženství: v tomto případě socialismu a katolictví. Zároveň nás archetypální postavy přivádějí k již zmíněné myšlence, že se lidské osudy neustále opakují.

II. 2. 3. Náboženství

Náboženství, jak bylo předesláno výše, má v románu *Dva kostely* dvojí charakter. Na jedné straně stojí katolictví – víra, Bůh a církev, na druhé náboženství práce, tedy socialismus.

Náboženství v prvním významu chápe Sebastiano Vassalli jako lidský konstrukt a lidskou potřebu. Víra je podle něj droga (v tomto bodě nebyl daleko od Marxova pojetí náboženství jako opia lidstva), která dá člověku jistoty a zdánlivé výhody, ale za to ho uvrhne do zaostalosti dogmat. Je jakousi únikovou cestou před osobní zodpovědností. Rovněž Boha jako transcendentní bytost a stvořitele světa chápe jako pouhý konstrukt a domnívá se, že i kdyby existoval, o člověka ani o svět by se nezajímal. Podle Meriel Tulante je to právě absence Boha, která do velké míry určuje Vassalliho pesimistický pohled na dějiny. Ten ovšem zároveň přiznává, že Bůh jako morální princip je ve světě nezbytný a že pokud existuje něco, v čem můžeme spatřit záblesk či jiskru božského, je to ve „slově“ („*Na počátku bylo slovo.*“) a v umění, především pak v poezii.¹²²

Ve *Dvou kostelech* Vassalli vykresluje problematiku náboženství plasticky a s odstupem. Jeho postavy Boha hledají i zavrhují. Do některých postav se promítají ateistické názory, jiné postavy jsou hluboce zbožné. Zdá se ovšem, že obě skupiny vykresluje s hlubokým porozuměním. Nechybí rovněž kritika církve jako instituce. Náboženství a jeho symboly jsou součástí každodenního života obyvatel horského údolí. Působí na ně skrze kázání těch, „kteří řídí život a smrt, tedy kněží.“ Jsou ve stovkách kostelů a kaplíček roztroušených po horách, a především je to „*přítomnost*

¹²² S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 56. Srov. Meriel TULANTE, *Conversation with Sebastiano Vassalli*, in: *The Italianist*, vol. 27, 2, 2007, s. 333-346, zde s. 342.

*Boha, jenž přebývá ve vysoké hoře a alespoň v určitém smyslu je sám vysokou horou.*¹²³

Po vstupu Itálie do první světové války se skupina mobilizovaných mužů rozhodne na Ansiminův návrh postavit kostel a zasvětit jej Panně Marii Pomocné, aby je ochraňovala, až odejdou na frontu. Jak je ovšem patrné z následující ukázky, nejde jen o záležitost náboženského kultu. Kostel symbolizuje pouto mezi mobilizovanými muži a jejich domovem, i mezi nimi navzájem. Zároveň se stává místem sounáležitosti celé vesnické komunity a středobodem všech modliteb a slibů. Je i výrazem lidské potřeby upnout se k vyššímu principu:

„Navrhuju přinést obětní dar Panně Marii, aby nás chránila. Jestli to nakonec k ničemu nebude, nedá se nic dělat. Navrhuju vám, abychom postavili kostel, malý kamenný kostelík, který bude připomínat náš odchod a náš obětní dar. Uvnitř kostela by byl obraz blahoslavené Panny Marie Pomocné a naše jména: víc nic. (...) Ano, já vím, že se časy změnilý. Náboženství už dneska v našich životech neznamená tolik jako dřív; a někteří z nás ho opustili úplně. Ale když máme čelit něčemu závažnému, jako jsou epidemie, záplavy, války, je potřeba se kolem něčeho semknout, ať už tomu věříme nebo ne. Přinést obětní dar Panně Marii, to není jenom zbožný čin. Je to taky způsob, jak se cítit spojení navzájem a spojení i s naším údolím, až budeme na frontě. Budeme si myslet, že nás tady někdo chrání, a ta myšlenka nám pomůže přežít.“¹²⁴

„Jako se stávalo v každé době v těžkých chvílích, údolí se semkne kolem svého patrona: svatého Kryštofa; světce, který je namalovaný všude možně na průčelí kostelů, jak přenáší do bezpečí duši, která ho o to poprosila. Semkne se kolem stovky míst, kde je

¹²³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 13.

¹²⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 79. „Vi propongo di fare un voto alla Madonna perché ci protegga. Se poi non servirà a niente, pazienza. E vi propongo di costruire una chiesa: una piccola chiesa tutta di sasso, che ricordi la nostra partenza e il nostro voto. Dentro alla chiesa, io metterei l'immagine della Beata Vergine del Soccorso e i nostri nomi: nient'altro. (...) Sì, lo so che i tempi sono cambiati. La religione, oggi, ha meno spazio nelle nostre vite di quanto ne aveva una volta; e qualcuno di noi se ne è allontanato completamente. Ma di fronte ai fatti gravi: alle epidemie, alle alluvioni, alle guerre bisogna stringersi intorno a qualcosa, ci si creda o no. Fare un voto alla Madonna non è soltanto un atto di devozione. È anche un modo per sentirci uniti tra di noi e con la nostra valle, quando saremo laggiù al fronte. Penseremo che qualcuno, qui, ci protegge; e quel pensiero ci aiuterà a sopravvivere».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 88, 89.

uctíván. *V Rocca di Sasso se semkne kolem kostelíka, který dali postavit zdejší mobilizování a který je zasvěcený blahoslavené Panně Marii Pomocné.*¹²⁵

Po skončení první světové války navrhne učitel Luigi Prandini dát postavit pomník padlým uprostřed vesnice v podobě bronzové sochy vojáka a doplněné deskou se jmény padlých. Navrátilci se však domnívají, že se do jejich údolí takový památník nehodí:

*„Takováhle díla se najdou ve městech a slouží k tomu, aby se jedno náměstí rozeznalo od druhého. My máme jen jednu náves, a jestli ji chceme věnovat padlým, stačí tam dát desku s nápisem.“*¹²⁶

K uctění památky padlých navrhnou postavit další kostel. Což jen potvrzuje, že kostel není jen sakrální stavbou a projevem zbožnosti, ale hluboce zakořeněnou tradicí, snad i otiskem místní mentality a kolektivní paměti:

*„U nás je pomníkem kostel,“ prohlásí Úlisník. „Pro ty, kdo věří v Boha, i pro ty, co v něj jako já moc nevěří. Můj návrh je,“ obrátí se na Ansimina, „udělat něco podobného, jako jste udělali při všeobecné mobilizaci. Postavit kostel před vjezdem do vsi, na druhé straně silnice, dvakrát tak velký než ten váš, protože tohle bude kostel vítězství a kostel všech. Nad vchod bych dal nápis: ODEŠLO TŘICET DEVĚT, VRÁTILO SE PATNÁCT...“*¹²⁷

¹²⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 117. „Come è sempre accaduto in ogni epoca nei momenti difficili,

la valle si stringe intorno al suo santo traghettatore: a san Cristoforo, che è dipinto dappertutto sulle facciate delle chiese mentre porta in salvo l'anima di chi lo prega. Si stringe intorno ai suoi cento luoghi di culto. A Rocca di Sasso, si stringe intorno alla piccola chiesa fatta costruire dai richiamati della mobilitazione generale e dedicata alla Beata Vergine del Soccorso.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 134.

¹²⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 183. „Queste opere si trovano nelle città e servono per distinguere le piazze l'una dall'altra. Noi di piazze ne abbiamo una sola, e se vogliamo dedicarla ai caduti basta che ci mettiamo una targa.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 212.

¹²⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 183, 184. „«I monumenti, da noi, sono le chiese, – dice il Baloss. – Per chi crede in Dio e anche per chi, come me, ci crede poco. La mia proposta, – si rivolge a Ansimino, – è di fare come avete fatto voi della mobilitazione generale. Una chiesa all'ingresso del paese, dall'altra parte della strada e grande il doppio della vostra, perché questa dovrà essere la chiesa della vittoria e la chiesa di tutti. Sopra l'ingresso metterei la scritta: Partiti trentanove, ritornati quindici...»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 212.

V románu jsou patrné rovněž ateistické postoje, jež jsou promítnuty především do postavy učitele Luigiho Prandiniho, který paradoxně začíná zpochybňovat existenci Boha během svých studií na církevní škole. Jeho názory se postupně proměňují, oscilují mezi ateismem a deismem – tedy mezi popřením Boží existence a představou, že Bůh stvořil svět, vůči kterému je však lhostejný a do jehož chodu nezasahuje.¹²⁸ Podobně jako v případě Kacíře se v souvislosti s postavou Luigiho Prandiniho znovu vynořuje myšlenka, že Ježíš Kristus byl prvním socialistou. Učitel Prandini sám jako zanícený socialista nakonec dojde k přesvědčení, že náboženství je „opium lidstva“:

„Právě tady, v církevní škole v Roccapianě začíná naše postava uvažovat o nespravedlnostech světa a poznamenávat si své myšlenky do jakéhosi deníku, kam si zapisuje i první básničky. A právě tady začíná mít první pochybnosti o existenci Boha. Možná proto, že z Roccapiany není Bůh vidět, nebo abychom byli přesnější, není vidět Bílý štít, který zůstává skrytý za několika nižšími horami. Zato je vidět skalnatý svah zvaný Svatá hora, posetý kostely. (...) Anebo protože si myslí, že kdyby Bůh opravdu existoval a byl otcem všech, nestrěl by na světě tolik nespravedlností.“¹²⁹

„V šestnácti letech vstoupí Luigi do semináře; ne že by si doopravdy přál stát se knězem (ted' už je přesvědčen, že Bůh neexistuje, a i kdyby existoval nemusíme si ho všimnout, jako si on nevšimá nás), ale protože nemá jinou možnost, jak pokračovat ve studiu a dokončit ho, když už jednou začal.“¹³⁰

¹²⁸ Ubaldo NICOLA, *Obrazové dějiny filozofie*, Praha 2006, s. 340. Srov. Hans Joachim STÖRIG, *Malé dějiny filozofie*, Kostelní Vydří 2000, s. 291.

¹²⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 14. „È qui, nel collegio dei preti a Roccapiana, che il nostro personaggio incomincia a meditare sulle ingiustizie del mondo, e ad annotare i suoi pensieri in una specie di diario dove scrive anche le sue prime poesie. Ed è qui che incomincia a nutrire i primi dubbi sull'esistenza di Dio. Forse perché da Roccapiana Dio non si vede o, per essere più precisi, non si vede il Macigno Bianco che rimane nascosto dietro alcune montagne più basse. Si vede invece una parete rocciosa, il Monte Santo, gremita di chiese. (...) Oppure perché pensa che se Dio esistesse davvero, e fosse il padre di tutti, non tollererebbe nel mondo tante ingiustizie.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 11.

¹³⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 15. „A sedici anni, Luigi entra in seminario: non perché desideri davvero fare il prete (ormai si è convinto che Dio non esiste e che, se anche esistesse, si dovrebbe comunque ignorarlo come lui fa con noi), ma perché non ha altra possibilità di continuare gli studi e di finirli, ora che li, ha incominciati!“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 12.

„Pan učitel vykládal ve třídě o evangeliích a prohlásil, že ten slavný Ježíš Kristus byl v podstatě první socialista, kterého pronásledovali a ukřižovali tehdejší kněží (...).“¹³¹

„Na druhé straně mu naše postava po prvním momentu překvapení odpověděla, že náboženství „je opium lidstva“ a že by udělal líp, kdyby ten krucifix schoval a nemával jím takhle přede všemi: „Právě takoví fráteri, jako jsi ty, odsoudili chudáka Krista k smrti!“¹³²

Sebastiano Vassalli ve svém románu rovněž kritizuje pokrytectví katolické církve jako instituce. Činí tak na příkladu zneužívání dětí vikářem donem Francem. Zpočátku jsou svědectví dětí zlehčována, ale poté, co jich neustále přibývá, se začne celá záležitost brát vážně. Zlom nastane, když jistá paní Giovanna zjistí, že byl zneužíván i její syn, a podá proti vikáři obvinění. Když se tato zpráva rozkřikne, don Franco se v noci vytratí pryč. Následně do vesnice zavítá biskup, údajně kvůli vysvěcení kostela veteránů, ve skutečnosti kvůli tomu, aby zametl stopy. V kostele prosloví plamenné kázání, které nepřímou poukazuje na onu záležitost a z něhož vyplývá trest pro dona Franca. Výměnou za stažení obvinění proti donu Francovi však biskup paní Giovanně nabídne, že umožní jejímu synovi studovat na církevní škole zdarma. Nabídku paní Giovanna přijme. Obyvatelé vesnice se zanedlouho dozví, že don Franco pokračuje v kněžské dráze ve vesnici z jiné strany Bílého štítu, a že je z něj dokonce farář.

Sebastiano Vassalli vyličením tohoto skandálu poukazuje na pokrytectví církve a na její neschopnost přijmout za tyto skutky odpovědnost. Místo přijetí zodpovědnosti raději zametá stopy a předstírá, že ona záležitost neexistuje. V zájmu zachování vlastní tváře dopouští, že je tento problém stále aktuální:

¹³¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 17. „Dopo che il maestro aveva parlato in classe dei Vangeli, e aveva detto che il famoso Gesù Cristo era stato, in pratica, il primo socialista, perseguitato e fatto mettere in croce dai preti del suo tempo (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 15.

¹³² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 18. „Dall'altra parte il nostro personaggio, superato il primo momento della sorpresa, gli aveva risposto che la religione «è l'oppio dei popoli», e che avrebbe fatto meglio a tenere nascosto il crocefisso, invece di agitarlo davanti a tutti: «Sono stati i preti come te a far condannare a morte il povero Gesù!»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 15.

„To o našich dětech, o našich mladších bratrech,“ hřímá biskup, „hovoří Ježíš v evangeliích, když praví: „Jestliže nebudete jako ony, nevejdete do království nebeského!“

Kmotry do sebe šfouchají lokty. Šeptají: „To mluví o donu Francovi.“ V kostele panuje hrobové ticho a hlas biskupa začne znít výhružně, oči se mu za dioptrickými skly lesknou: „Kdo by svedl k hříchu jednoho z těchto nepatrných, kteří ve mně věří,“ praví Ježíš, „pro toho by bylo lépe, aby mu pověsili na krk mlýnský kámen a potopili ho do mořské hlubiny.“¹³³

„Poptával se na něj mezi lidmi, jen tak aby řeč nestála, a dozvěděl se, že na místo zesnulého faráře konečně přišel do vsi nový kněz. Mladý. Jistý...don Franco! (...) „Myslel jsem si asi totéž, co si teď myslíte vy. Vybavilo se mi v paměti biskupovo kázání, které jsme ve vsi vyslechli všichni a které jako by ohlašovalo bůhvíjaký trest. (...)“ Následující den tu zprávu komentují i kmotry na nákupech u Parenzovy muly: „Ten prasák,“ říkají, „si dál dělá, co chce, i když tak ublížil našim dětem, a přes všechno, co bylo řečeno, je pořád ještě kněz! Z vikáře se stal farářem. Udělal kariéru.“ No ale, ptá se sama sebe paní Giovanna, ta biskupova slova při kázání...Ten mlýnský kámen, co se mu měl pověsit na krk, to bylo povýšení?“¹³⁴

¹³³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 194, 195. „«È ai nostri figli e ai nostri fratelli più piccoli, – grida il vescovo, – che si riferisce Gesù nei Vangeli, quando dice: se non diventerete come loro, non entrerete nel regno dei cieli!» Le comari si toccano con i gomiti. Bisbigliano: «Sta per parlare di don Franco». Il silenzio, in chiesa, è assoluto e la voce del vescovo si fa minacciosa, i suoi occhi scintillano dietro le lenti: «Chi scandalizza anche uno solo di questi piccoli che credono in me, dice Gesù, sarebbe meglio per lui che gli fosse appesa al collo una macina di pietra, e che fosse gettato negli abissi del mare».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 225.

¹³⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 201. „Ha chiesto informazioni in piazza, così per scorrere, e gli è stato risposto che finalmente era arrivato in paese un nuovo prete, per sostituire il parroco defunto. Un prete giovane. Un certo... don Franco! (...) «Ho pensato le stesse cose che probabilmente state pensando voi in questo momento. Mi è tornata alla memoria la predica del vescovo che abbiamo ascoltato tutti, in paese, e che sembrava annunciare chissà quali castighi. (...) Il giorno dopo, mentre fanno la spesa alla Mula di Parenzo, anche le comari commentano la notizia: «Quel maiale, – dicono, – è ancora in circolazione, nonostante il male che ha fatto ai nostri figli e nonostante le cose che sono state dette. Fa ancora il prete!» «Da viceparroco è diventato parroco. Ha fatto carriera». «Ma allora, – chiede a se stessa la signora Giovanna: – quel discorso del vescovo, nella predica... La macina di pietra che gli si doveva attaccare al collo, era una promozione?»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 232, 233.

Samotný Bůh je v románu zobrazen antropomorfně. Není vševědoucím Bohem, ani neomylným, naopak disponuje celou řadou lidských negativních vlastností – je nepozorný, nerozhodný, pochybující, zdá se, že i on sám by se rád zbavil zodpovědnosti. Vassalliho Bůh do určité míry naplňuje definici Boha moralisticko-terapeutického deismu. Bůh podle tohoto přesvědčení stvořil svět, *avšak nepotřebuje se zvláště angažovat v životech lidí kromě případů, kdy ho žádají o pomoc*.¹³⁵ A skutečně i Bůh, na kterého se obrací obyvatelé horského údolí a prosí ho o vítězství ve válce, se jim nakonec rozhodne pomoci, i když si dává načas:

„Přes andělské sbory pějíc jeho chválu Bůh i nadále slyší vzdálené hlasy, které se ho dovolávají, a jejich naléhavost ho vede k zamyšlení. Říká si: „Což jestli jsem se opravdu zmýlil, když jsem stranil lidem z údolí, kde řeky tečou k severu a východu? Což jestli jsem se nechtěně dopustil nespravedlnosti? I já se někdy spletu, zvláště když nedávám pořádně pozor.“ Zatímco si Bůh klade tyto otázky a věnuje se podobným úvahám, křičí na něj kazatel: „Sniž k nám svůj pohled a natáhni ruku, abys nás podepřel!“¹³⁶

„Když je válka, musí se každý postavit na správnou stranu; jinak by byl zmatek. Ani Bůh nemůže zůstat neutrální. (...)“ „Opakuju mu to každý den při mši. Říkám mu: Nemůžeš se tvářit, jako když se nic neděje, a být povznesený nad lidské záležitosti, protože v tom sám taky vězíš až po uši.“¹³⁷

„Po třech a půl letech dumání a zvažování, pochyb a změn názoru a nesprávných rozhodnutí pánbůh konečně pochopil, co má udělat. (Potom co strávili noc

¹³⁵ Tomáš HALÍK, *Moc bezmocného Boha*, in: Ulrich Beck, *Vlastní Bůh: Mírotvorný a násilný potenciál náboženství*, Praha 2018, s. 203-207, zde s. 206.

¹³⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 127. „Attraverso i cori degli angeli che cantano la sua gloria, Dio continua a sentire le voci lontane che lo invocano, e la loro insistenza incomincia a impensierirlo. Si chiede: e se davvero avessi sbagliato a favorire gli uomini delle valli dove i fiumi scorrono verso nord e verso est? Se avessi commesso, senza volerlo, un'ingiustizia? Anch'io, a volte, faccio degli errori, soprattutto quando mi distraigo. Mentre Dio si pone questi interrogativi, e fa queste riflessioni, il predicatore gli grida: «Degnati di rivolgere il tuo sguardo verso di noi, e allunga la tua mano per sostenerci!»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 146.

¹³⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 117. „(...) e quando c'è una guerra ognuno deve schierarsi dalla parte giusta: altrimenti si fa confusione. Nemmeno Dio può restare neutrale. (...) «Glielo ripeto tutti i giorni durante la Messa. Gli dico: non puoi fare finta di niente e considerarti superiore a queste faccende degli uomini, perché ci sei dentro anche tu fino al collo».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 134, 135.

modlením na Svaté hoře a obětovali zvon; potom co se ho tolikrát doprošovali na téhle i na druhé straně hor; potom co nás přes rok držel v bázni, se rozhodl postavit se na správnou stranu: na tu naši.)“¹³⁸

„Ve všech kostelech pějí kněží chválu Hospodinovi, který si teď blaženě podřimuje, když si celá léta lámal hlavu nad tím, kdo má pravdu a kdo ne, a rozhodoval se, koho nechá vyhrát válku, která se tak jeho vinou táhla.“¹³⁹

Ovšem i postavu Boha lze ve Vassalliho románu vnímat prizmatem duality. Na jedné straně je to karikovaná představa křesťanského Boha Otce – avšak jako nezodpovědného otce, který dává přednost vlastnímu pohodlí na nebesích, než aby se příliš zatěžoval problémy svých dětí. Na druhé straně je to Bůh přebývající ve vysoké hoře, který je „*sám vysokou horou*“. Je to jakýsi Bůh přírody, který společně s horskými bohyněmi nymfami shlíží na obyvatele údolí a vtiskává se do jejich duší, jako se jejich duše vtiskují do místní krajiny:

„Ted', když má ta místa opustit a jít vstříc nejistému osudu, vidí, jak pro něj byla a pořád ještě jsou důležitá. Pomyslí si: „Jedna moje část v téhle krajině zůstane, ať se děje, co se děje. V tomhle kousku skály, v té květině, v tom pěnišníkovém keři jsem i já.“ Okouzli ho pohled na poletující motýli. (...) Podle pověstí z Malého údolí jsou motýli duše zemřelých, které ještě nedoputovaly do cíle. Zbloudilé duše, které mají předstoupit před Boha a být souzené, jenže místo toho si ještě užívají poslední bezstarostné chvíle v údolích kolem Bílého štítu, tedy kolem ráje a pekla.“¹⁴⁰

¹³⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 165. „Dopo tre anni e mezzo di riflessioni e di confronti, di dubbi e di ripensamenti e di decisioni sbagliate, Dio finalmente ha capito cosa deve fare. (Dopo la notte di preghiera al Monte Santo e dopo il sacrificio delle campane. Dopo le tante suppliche che gli sono state rivolte da questa e anche dall'altra parte delle montagne. Dopo averci tenuti in ansia per più di un anno, ha deciso di voltarsi dalla parte giusta: la nostra).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 190.

¹³⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 179. „In tutte le chiese, i preti cantano le lodi di un Dio che ormai sonnecchia beato, dopo avere trascorso anni e anni ad arrovellarsi sui torti e sulle ragioni degli uomini, e a decidere chi doveva vincere una guerra, andata per le lunghe per colpa sua.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 208.

¹⁴⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 65, 66. „Ora che deve lasciarli per andare incontro a un destino incerto, capisce quanto sono stati importanti per lui e quanto lo sono ancora. Pensa: «Una parte di me resterà in questo paesaggio, comunque vadano le cose. Dentro a quel frammento di roccia, in quel fiore, in quel cespuglio di rododendro ci sono anch'io». Si incanta a guardare un volo di farfalle. (...) Secondo quelle leggende della valle Minore, le farfalle sono anime di defunti non ancora arrivate a destinazione. Anime perse, che dovrebbero presentarsi a

„Možná že nymfy nahoře na vrcholcích zapláčou; ale jejich hlasy se vytrácejí ve větru a v nezměrném prostoru mezi jedním údolím a druhým a nikdo je nezaslechne. Možná že nymfy spí. Kdoví kde nymfy jsou a co dělají, když my slavíme Silvestra!“¹⁴¹

Motiv přírody a jejího vztahu k člověku hraje v románu významnou roli. Sebastiano Vassalli poukazuje na tento vzájemný vliv a apeluje na zodpovědné zasahování člověka do krajiny a životního prostředí, což je nezbytné pro prosperitu obou.¹⁴²

„Hory nikomu nic nedarují. Ani krajinu ne; ta musí být uchovávána lidským přičiněním, chceme-li, aby zůstala, jaká je. Řeky je třeba udržovat čisté, aby se nerozlévaly, les je třeba zbavovat křovin a uschlých stromů, vše, co se pokácí, je třeba nahradit, svahy je třeba neustále vyztužovat kamennými zídkami, aby se nesesouvaly. Přírodě musí člověk pomáhat svým dílem, aby nerozpoutala své síly sama proti sobě.“¹⁴³

Vassalli zároveň upozorňuje na problematiku znečišťování životního prostředí, na necitlivé zásahy do krajiny za účelem zvýšení zisků a na negativní dopady masového turismu:

„(...) Tam se sházejí a modlí ke svému Bohu muži, kteří přišli kdoví odkud, aby pracovali rukama místo nás. Muži, kteří v Rocca di Sasso zplanýrovali horu, aby

Dio per essere giudicate e che invece si godono un ultimo momento di spensieratezza nelle valli intorno al Macigno Bianco, cioè intorno al paradiso e all'inferno.“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 72, 73.

¹⁴¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 213. *„Forse le Ninfe stanno ululando, lassù sulle cime dei monti; ma la loro voce si perde nel vento e nell'immensità degli spazi tra una valle e l'altra, e nessuno riesce a sentirla. Forse, le Ninfe dormono. Chissà dove sono e cosa fanno, le Ninfe, mentre noi festeggiamo i nostri Capodanni!“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 246.*

¹⁴² M. TULANTE, *Italian Chimeras*, s. 252.

¹⁴³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 34. *„La montagna non regala nulla. Nemmeno il paesaggio: che deve essere conservato dall'opera dell'uomo, se si vuole che rimanga com'è. I fiumi devono essere tenuti puliti perché non straripino, il bosco deve essere liberato dagli arbusti e dagli alberi morti, le piante che si tagliano devono essere sostituite, i pendii devono essere continuamente rinforzati con dei muri a secco di pietre per evitare che franino. La natura deve essere aiutata dall'opera dell'uomo, perché non scatoni le sue forze contro se stessa.“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 34.*

vzniklo parkoviště, a pak dál odstraňovali zem a skály, aby kolem vsi postavili silnici vedoucí k prostranství před lanovou dráhou a dalšími vleky pro lyžaře.“¹⁴⁴

„(Kdoví kde skončily nymfy. Jestli vymizely kvůli znečištěnému prostředí, nebo protože se na nás už nemohly dívat. Třeba ale existují někde jinde na zeměkouli. V dobách našeho příběhu byly v údolích kolem Bílého štítu i v ostatních alpských údolích stovky a možná tisíce nymf.)“¹⁴⁵

„Na horách už nejsou nymfy a duší zemřelých (motýlů) je méně než dřív...“¹⁴⁶

Sebastiano Vassalli podle vlastních slov nikdy nepřekročil práh katolické víry a nestal se praktikujícím křesťanem. V mládí ale uvěřil v náboženství práce a ztotožňoval se se socialistickou ideologií. Náboženství práce chápal jako skutečnou konfesi, která se svou strukturou neliší od zjevených náboženství, je v podstatě jejich světskou paralelou. Svůj vyvolený lid mělo náboženství práce v dělnické třídě. Slavení ritu probíhalo během Svátku práce a během stávek či obsazování továren. Jeho kněžími byli odboráři a straničtí funkcionáři. Vláda proletariátu měla vést k dokonalé společnosti, v níž by neexistovalo bezpráví, všechny nemoci by byly vyléčeny a blahobyt a štěstí by konečně byly dostupné všem. Zatímco křesťanství slibuje člověku ráj až po smrti, socialismus ho nabízí již na zemi.¹⁴⁷ I s tímto vyznáním se však Vassalli v pozdějším věku rozešel. Způsobil to rozpor mezi deklarovanou ideologií a reálnou praxí. A skutečnost, že tam,

¹⁴⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 273, 274. „(...) Lì, si riuniscono a pregare il loro Dio gli uomini che sono arrivati da chissà dove, per lavorare con le mani al posto nostro. Gli uomini che a Rocca di Sasso hanno spianato la montagna per fare il parcheggio e che poi hanno continuato a togliere terra e rocce e a costruire una strada intorno al paese, fino al piazzale della funivia e degli impianti di risalita per gli sciatori.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 318, 319.

¹⁴⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 145. „(Chissà che fine hanno fatto le Ninfe. Se sono scomparse a causa dell'inquinamento o perché non riuscivano più a sopportarci. Chissà se in qualche parte del pianeta ce ne sono ancora. All'epoca della nostra storia, nelle valli intorno al Macigno Bianco e in tutte le valli delle Alpi, le Ninfe erano centinaia, forse addirittura migliaia).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 167.

¹⁴⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 273. „Le Ninfe sulle montagne non ci sono più, e anche le anime dei defunti (le farfalle) sono meno numerose di un tempo...“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 318.

¹⁴⁷ S. VASSALLI – G. TESIO, *Un nulla*, s. 68, 71.

kde se socialismus dostal k moci, nepřivedl společnost do rajské zahrady, naopak ji přiblížil představě pekla.

Ve Dvou kostelech je symbolickým vyjádřením náboženství práce Internacionála, jejíž autorství se připisuje belgicko-francouzskému hudebnímu skladateli Pierru Degeyterovi.¹⁴⁸ Sebastiano Vassalli však uvádí, že se její hudební část zrodila v horách a údolích kolem Bílého štítu, kde se jako pochodová píseň s názvem *Orobia* od maestra Vincenza Petraliho hrávala dávno předtím, než se stala hymnou dělnického hnutí. Internacionála symbolizuje rovněž práci, která v alpských údolích nebyla jen způsobem, jak přežít. Byla zároveň nařízením od Boha. Práci, která „byla příčinou všeho zla a počátkem všech nadějí a všech snů. Práci, která osvobozuje a od níž se lidé chtěli osvobodit.“¹⁴⁹

Těmito slovy Sebastiano Vassalli poukazuje na rozporuplnost náboženství práce, o níž se lze nejlépe přesvědčit v příbězích jednotlivých postav a jejich vzájemných dialogích.¹⁵⁰ Ani náboženství práce tedy nepřinese spásu, jeho spasitelský potenciál je jen zdánlivý. A tak zůstává jediné náboženství, které je příslibem naděje – náboženství přírody:

„(...) alpská píseň maestra Petraliho se může vrátit do ticha a poklidu míst, kde se zrodila, a počkat, až se ve světě prosadí nějaké nové náboženství. Velice pozemské a velice lidské náboženství. Ted' už jediné, které může lidem slibovat spásu a jehož potřeba každým dnem citelně vzrůstá. Náboženství přírody a životního prostředí by se mohlo zrodit právě tady, v srdci naší staré Evropy, kde všechno začalo. Aby to všechno jednoho dne nemuselo skončit.“¹⁵¹

¹⁴⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_De_Geyter (přístup 14. 7. 2022).

¹⁴⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 258.

¹⁵⁰ O postavách, i o jejich vztahu k náboženství práce, bude pojednáno v následující kapitole.

¹⁵¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 8. „(...) l'inno alle Alpi del maestro Petrali può ritornare nel silenzio e nella quiete dei luoghi dove è nato, ad attendere che si affermi nel mondo una nuova religione. Una religione molto terrena e molto umana. L'unica, ormai, che può promettere agli uomini una salvezza, e di cui ogni giorno si sente crescere il bisogno. La religione della natura e dell'ambiente potrebbe nascere proprio qui, nel cuore di questa vecchia Europa dove tutto ha avuto inizio. Perché tutto, un giorno, non debba finire.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. III.

Mezi tématy, která bylo v románu *Dva kostely* možné identifikovat, se jako zvlášť nosná jevila témata historie, duality a náboženství. Sebastiano Vassalli se do minulosti obracel proto, aby lépe porozuměl současnému světu a italské společnosti, jejíž nedostatky a problémy měly podle něj kořeny právě v historii. Zajímal se zároveň o italský národní charakter. Jeho vztah k historii byl ambivalentní, protože se na jedné straně domníval, že v ní lze nalézt odpovědi na otázky současnosti, na druhé straně si uvědomoval i limity historického poznání, v čemž se rozcházel s Alessandrem Manzoniem. Protože nic jako objektivní dějiny podle Vassalliho neexistuje. S Giacommem Leopardim sdílel pesimistický pohled na dějiny, nedůvěru k pokroku i tragické vědomí toho, že se lidé nikdy nepoučí a jsou tak nuceni opakovat stále stejné chyby. To, že se podle Vassalliho dějiny opakují, je zřetelné i ve *Dvou kostelech*, především na příkladu první a druhé světové války. Neopakují se jen velké dějiny, ale i individuální příběhy lidí, které se sice v konkrétních okolnostech liší, ale zároveň se v mnohém podobají.

Dalším nosným tématem, které prostupuje celým románem, je princip duality. Číslovka dvě se opakuje v případě náboženství, války, identity obyvatel údolí. Dvojí je rovněž svět – svět pomíjivý a svět věčný. Princip duality ilustruje příběh Kacíře a Blahoslaveného, dvou postav, které před staletími žily v údolí kolem Bílého štítu. Příběh Kacíře je alegorií socialismu, příběh Blahoslaveného představuje církev. Oba v sobě shrnují paradoxy světa i mýty, produkty ideologií a náboženství.

Posledním studovaným tematickým celkem, který v sobě vrství dílčí témata a motivy, je náboženství. Na jedné straně je to křesťanství, na druhé straně náboženství práce. První zmíněné chápe Vassalli jako lidský konstrukt a lidskou potřebu. Problematiku náboženství ve *Dvou kostelech* vykresluje plasticky a s odstupem. Jeho postavy Boha hledají i zavrhuji. Církev jako instituci kritizuje, především pak její pokrytectví, a to zejména na příkladu zneužívání dětí. Místo toho, aby církev přijala zodpovědnost, kála se a adekvátně celou záležitost řešila, vysocí církevní představitelé raději zametou stopy. Tento postoj katolické církve k danému problému podle Vassalliho způsobil, že je stále aktuálním.

Stavby dvou kostelů ukazují na lidskou potřebu vyššího principu a zároveň odráží hluboce zakořeněnou tradici místa a kolektivní paměť jeho obyvatel. Na postavu Boha lze ve Vassalliho románu pohlížet optikou duality. Na jedné straně je vykreslen jako karikovaná představa křesťanského Boha Otce, který se však příliš nezajímá o

problémy svých dětí. Na druhé straně je to Bůh, který přebývá ve vysoké hoře a zároveň jí sám je – tedy jakýsi Bůh přírody, který se vtiskává do duší lidí z údolí. Sama příroda je významným motivem románu, a to nejen z duchovního hlediska, ale i z hlediska ochrany životního prostředí a udržitelnosti. Sebastiano Vassalli poukazuje na vzájemný vztah přírody a člověka, o němž je třeba k prospěchu obou pečovat. Upozorňuje na problematiku znečišťování životního prostředí či masový turismus. Ve svém závěru se kapitola zabývá náboženstvím práce, k němuž se Vassalli v mládí hlásil. Ztotožňoval se se socialismem, který chápal jako skutečnou konfesi a všímal si mnoha jeho paralel se zjevenými náboženstvími. Symbolickým vyjádřením náboženství práce je v románu *Internacionála*, hymna dělnického hnutí, která v sobě ovšem zahrnuje rovněž paradox: práci, která osvobozuje, a od níž se lidé zároveň chtějí osvobodit. Nicméně ani náboženství práce, ani křesťanství nemají podle Vassalliho spásný potenciál. Jediným náboženstvím, které v sobě nese naději, je náboženství přírody.

II. 3. Narativní kategorie

II. 3. 1. Postavy

Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, hlavními hrdiny románu jsou dva kostely, tišší pozorovatelé událostí ve vesnici a osudů jejích obyvatel v průběhu necelého století. Úlohu hlavních postav jim explicitně přiřkl sám Vassalli:

*„Dva kostely, hlavní hrdinové našeho příběhu, léta tvořily hráz proti záplavě aut a dokázaly ji zastavit, (...).“*¹⁵²

Vassalli svůj fikční svět zalidnil velkým množstvím postav, jejichž charakterové rysy dokázal vykreslit několika tahy, a které se v průběhu vyprávění dynamicky rozvíjí. Jak bylo zmíněno v podkapitole o dualitě, téměř všechny postavy románu jsou nositeli dvojí identity – té první, jež je dána narozením, a té druhé, často nabyté až v průběhu života. Řeč je zde o přezdívkách:

¹⁵² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 269. *Le protagoniste della nostra storia: le due chiese, per molti anni hanno fatto da argine al dilagare delle automobili e sono anche riuscite a frenarlo: (...).*” Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 312.

„Je čas pohovořit o přezdívkách. Přezdívky jsou v oné době a v oněch údolích kolem Bílého štítu nejrozšířenějším výrazem lidové tvořivosti a jsou také ukazatelem společenských vztahů uvnitř jednotlivých komunit, který by zasluhoval prozkoumat a objasnit, kdyby to ještě bylo možné. (Ale pochopitelně to už možné není.) Existují přezdívky všeho druhu: nářeční a učené, karikující a ironické, vlídné a škodolibé a na mnoho dalších způsobů. V zásadě se dělí do dvou hlavních skupin. První tvoří přezdívky týkající se jedince jako takového (například přízvisko Pavián listonoše Gottarda), které se obvykle potomstvu nepředávají. Druhou skupinu představují přídomky, které z jakéhosi záhadného důvodu přecházejí z otce na syna a prakticky se z nich stává příjmení: (...).“¹⁵³

Přezdívky jsou jednou z prvních charakteristik, které Vassalli předkládá čtenáři v souvislosti s konkrétními postavami. Vzhledem k tomu, že se některé z nich přenášejí z generace na generaci, vytvářejí průhledy do hluboké minulosti.¹⁵⁴ Čtenář se tak může setkat například se starostou Rocca di Sasso, zeměměřičem Eusebiem z rodu Puklů („kozlů“), „jimž se tak v údolí říká odnepaměti, protože jsou paličáci. Eusebio Pukl je malý, podsaditý chlapík, který si bílé vlasy barví na černo; jak mu od jednoho barvení k druhému odrůstají, nabývají mdle nažloutlé barvy. (Odtud jeho druhá přezdívka: Kanárek. Ta ovšem nedokáže zastínit přezdívku dědičnou a takřikajíc historickou.)“¹⁵⁵ Nebo například s hostinským Alessandrem řečeným Ručka: „Jeho přezdívka patří taky

¹⁵³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 28, 29. „È tempo di parlare dei soprannomi. I soprannomi, in quest'epoca e in queste valli intorno al Macigno Bianco, sono l'espressione più diffusa della creatività popolare e sono anche un indicatore dei rapporti sociali all'interno di ogni comunità, che meriterebbe di essere studiato e interpretato se la cosa fosse ancora possibile. (Ma, naturalmente, non è più possibile). Ci sono soprannomi di ogni genere: dialettali e colti, caricaturali e ironici, benevoli e malevoli e di tanti altri modi ancora. Si dividono, sostanzialmente, in due grandi famiglie. La prima è quella dei soprannomi che riguardano un individuo in quanto tale (per esempio, il soprannome Scimmia del portalettere Gottardo), e che di solito non si tramandano ai suoi discendenti. La seconda, è quella degli appellativi che per qualche misteriosa ragione passano di padre in figlio e diventano, in pratica, dei cognomi: (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 28.

¹⁵⁴ J. PELÁN, *Le immagini*, s. 40.

¹⁵⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 55, 56. „(...) così chiamati nella valle da tempo memorabile perché sono gente testarda. Eusebio Cravon è basso, tarchiato e si tinge di nero i capelli bianchi, che ricrescendo tra una tintura e l'altra assumono un colorito giallognolo. (Da qui il suo secondo soprannome: Canarino, che però non riesce a prevalere su quello ereditario e, per così dire, storico).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 60.

*k těm dědičným a nikdo si ve vesnici nepamatuje, z čeho vznikla.*¹⁵⁶ Či s Lorenzem přezdívaným Šmodrcha, „*pocházejícím z celé dynastie Šmodrchů, což znamená něco jako „popletové“; (...)*“¹⁵⁷

Zděděné přezdívky, zejména ty, jež se týkají vzhledu, přitom nemusí vůbec odpovídat fyzickým vlastnostem jejich aktuálního nositele. O tom se lze přesvědčit například u Giuliana Záprtky. Ač byl vyššího vzrůstu a těšil se dobrému zdraví, zdědil tuto nelichotivou přezdívku po svém otci Giacomovi, který ji získal během odvodní lékařské prohlídky: „*a když ho měl vojenský lékař před sebou nahého jako červa, když ho změřil a vyšetřil poslechem, když ho nechal procházet po čáře nakreslené křídou na zemi, zapsal jeho jméno do záznamu a vedle jména připojil výrazy „ploché nohy“ a „nedostatečné vyvinutý hrudník“.* „*V podstatě jsi takový záprtek,*“ *podotkl jiný důstojník, (...).*“¹⁵⁸ Přestože je Giulianovi jeho přezdívka slavnostně odebrána, k čemuž dojde během společné večere mobilizovaných mužů před odchodem na frontu první světové války, je s ním i nadále spjata. Nejen, že ho tak nadále ze zvyku označují jeho sousedé, zdá se, jako by tragicky předurčovala jeho osud. Z války se vrací bez obou nohou:

„*(...) Giuliano dokázal, že si nezaslouží tu hloupou přezdívku Záprtek, kterou ho celá vesnice umíněně častuje. Než odejdeme do války, rád bych, abychom mu ji odebrali. Šlo by to?*“ (...) „*Jestli se mnou souhlasíte, navrhuju připítek na zrušení Záprtky (...).*“ „*Tak jo,*“ *volají všichni.* „*Na Záprtku, který už není záprtek!*“¹⁵⁹

¹⁵⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 52. „*Anche il soprannome è un soprannome ereditario e nessuno, in paese, ne ricorda l'origine.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 57.

¹⁵⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 32. „*È partito il Lorenzo soprannominato Baracca, della dinastia dei Baracca che significa, più o meno, «gente scombinata»;* (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 33.

¹⁵⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 29. „*(...) e il tenente medico che se lo è visto davanti, nudo come un verme, dopo averlo misurato e auscultato, dopo averlo fatto camminare su una riga tracciata per terra con il gesso, ha scritto il suo nome su un registro e accanto al nome ha aggiunto le espressioni «piedi piatti» e «insufficienza toracica».* «*In pratica, sei una mezza sega*», *ha commentato un altro ufficiale che si è poi trovato tra le mani quel registro;* (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 29.

¹⁵⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 81. „*Ringrazio Giuliano, che ha dimostrato di non meritare quello stupido soprannome: Mezzasega, con cui tutti, in paese, si ostinano a chiamarlo. Prima di partire per la guerra vorrei che glielo togliessi. È possibile?*» (...) *Se siete d'accordo con me, vi propongo di fare un brindisi all'abolizione di Mezzasega (...)*» «*Ma sì, – gridano tutti. – A Mezzasega che non è più mezza sega!* (...)»“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 91.

„Je tu Giuliano, kterému všichni dál říkají Záprtek, (...).“¹⁶⁰

„Pan Giacomo mu řekl: „Aspoň přestaneš skuhrat a dávat mi za vinu, že nám ve vsi říkají Záprtek. Z nás dvou jsi teď záprtek ty.“¹⁶¹

Některé přezdívky se naproti tomu neuchytí a daná postava musí čekat, dokud nezíská svou „pravou“ přezdívku. Jak je tomu například v případě učitele Luigiho Prandiniho:

„Kouří dýmku a někdo z jeho žáků mu začne říkat Lulka, ale to ještě není jeho pravá přezdívka.“¹⁶²

Řada přezdívek v románu se vztahuje přímo k osobitým povahovým nebo fyzickým vlastnostem či zvykům konkrétní postavy. Například pro svou ošklivost získal přezdívku Čort („čert“) bývalý učitel v Rocca di Sasso, skutečným jménem Sereno.¹⁶³ Kvůli svému pohřebnímu vzhledu a absenci smíchu byl jako Funebrák přezdíván starý farář don Ignazio.¹⁶⁴ Dílem svou povahou, dílem svým chováním, si vysloužil pozoruhodnou přezdívku Astrolog klempíř Floriano:

„A konečně tu bývá jistý Floriano řečený Astrolog (nebo taky Okultista), který má na všechno vysvětlení a dal by se označit za místního komentátora. V hostinci U Mostu má hlavní slovo od chvíle, kdy už jsou ostatní hosté zemdlení z vlastního vyřvávání a tak ovínění, že zvládnou jedině: poslouchat ho. A on jim vysvětluje, proč na světě dochází k určitým věcem. Jak k nim dochází a kdo za to může. A pokud existuje možná náprava, poradí jim.“¹⁶⁵

¹⁶⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 82. „C'è Giuliano che tutti continuano a chiamare Mezzasega (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 92.

¹⁶¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 101. «Così adesso la smetterai di lamentarti e di incolparmi, perché in paese ci chiamano Mezzasega». Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 115.

¹⁶² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 16. „Fuma la pipa e qualcuno dei suoi scolari ha incominciato a chiamarlo con un nomignolo: Pippetta, che però non è ancora un vero soprannome.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 13.

¹⁶³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 35.

¹⁶⁴ Tamtéž, s.17.

¹⁶⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 152. „Infine, c'è un certo Floriano detto il Strologu (cioè «l'astrologo» o «il dietrologo»), che ha una spiegazione per qualsiasi cosa e che potremmo definire l'opinionista della valle. È lui che, all'Osteria del Ponte, tiene banco dopo una certa ora di sera, quando gli altri clienti si sono sfiniti a forza di gridare e sono così annebbiati dal vino che possono fare soltanto una cosa: ascoltarlo. È lui che gli spiega perché accadono certi

Jak bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, Vassalliho román *Dva kostely* je zalidněn mnoha postavami. I když se s některými čtenář setkává jen letmo, díky Vassalliho smyslu pro zkratku o nich získá plastickou představu. Hlubší pozornost je věnována třinácti postavám mobilizovaných mužů a jejich rodinám:

*„Našich třináct postav. Naši hrdinové. Vyprávět celou válku ale není možné a nebylo by ani možné vylíčit vcelku třináct válek třinácti mobilizovaných z Rocca di Sasso. Ani Homér (a přitom to byl Homér!) nevyprávěl celou trójskou válku. Raději nám z ní dal vhodně zvolenou ukázkou, abychom si na jejím základě mohli (pokud chceme) udělat představu o zbytku.“*¹⁶⁶

Z oněch třinácti příběhů mobilizovaných mužů pak vystupují do popředí dva z nich, které nás provázejí všemi klíčovými událostmi: *„(...) pan učitel Prandini, poslanec nám spolu s Ansiminem poskytl své osobní prožitky, aby nám posloužily jako červená nit a my se neztratili v nekonečném moři lidských příběhů.“*¹⁶⁷

Prvním je Luigi Prandini, jehož příběh a zároveň celý příběh *Dvou kostelů* začíná čtyřmi výstřely. Ony čtyři výstřely patřily jeho otci, Ernestu Prandinimu, který byl zavražděn, když byly Luigimu dva roky. Luigi vystuduje církevní školu v Roccapianě (kde se formují jeho ateistické postoje – jak bylo uvedeno v podkapitole Náboženství), aby se mohl stát učitelem. Ve věku dvaceti pěti let získá místo učitele v Rocca di Sasso a zpočátku je velice oblíbený:

„Pan učitel Prandini, v tom jsou všichni zajedno, je člověk, který ve věcech gramatiky a aritmetiky nikomu nic nedaruje; je přísný, ale dokáže si žáky získat, protože

fatti, nel mondo. Come accadono e chi li fa accadere. È lui che, se c'è un rimedio, glielo indica.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 174.

¹⁶⁶S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 92. *„I nostri tredici personaggi. I nostri eroi. Raccontare ora tutta la guerra non è possibile, e non sarebbe nemmeno possibile raccontare per intero le tredici guerre dei tredici richiamati di Rocca di Sasso. Nemmeno Omero, che pure era Omero!, raccontò per intero la guerra di Troia. Preferì darcene un assaggio, opportunamente scelto perché poi noi, partendo da lì, potessimo (se volevamo) immaginare il resto.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 104.

¹⁶⁷S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 258. *„(...) il maestro Prandini: l'Onorevole, che insieme a Ansimino ci ha prestato la sua vicenda personale perché ce ne servissimo come di un filo, per non perderci nel mare infinito delle storie umane.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 299.

je učí spoustu věcí, které se v Malém údolí nikdy neučily a které zná jen málokdo. I z dospělých.“¹⁶⁸

Záhy se však ukáže, že je Luigi Prandini ateista – nechodí do kostela, což věřící alpské komunitě, a především faráři, vadí, a dochází proto mezi nimi ke střetům; a že je socialista – čte socialistické noviny a nosí rudý kapesník:

„V kapsičce saka má zastrčený rudý hedvábný kapesník, který zpočátku, když do vsi přišel, ještě nenosil a který když se objevil, se stal znakem jisté výzvy a odlišnosti toho, kdo ho nosí, vůči okolí. Praporem.“¹⁶⁹

Další konflikt mezi učitelem Prandinim a obyvateli vesnice nastane, když do školy přijme nepokřtěného chlapce Carlina, syna svobodné matky Marie Carly, které všichni říkají Maruna. Starosta i matky ostatních dětí jsou proti, ale učitel Prandini ho přesto přijme, protože *„děti jsou všechny stejné, nezávisle na prohřešcích rodičů.*“¹⁷⁰ Při té příležitosti se sblíží s Marunou (jejíž postava, jak bylo zmíněno již v životopisné kapitole o Vassallim, je založena na předobrazu Vassalliho matky).

Příběh druhé ústřední postavy románu, Anselma, kterému všichni říkají Ansimino, začíná v otcově kovárně, kde si Ansimino odmalička vyrábí sám hračky a opravuje zámky. Je nejen zručný, ale i velmi chytrý, a tak se ho rodiče zeptají, zda by chtěl pokračovat ve studiu:

„Chceš studovat? Pan učitel povídal, že jsi ze vsi nejchytřejší.“ „Já mám chytrost v rukách,“ odpoví jim Ansimino. „Budu dělat kováře jako všichni chlapi v naší rodině.“ A pak ještě: „Co je to za život, sedět pořád nad knihami?“ Věta o „chytrosti

¹⁶⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 17. *„Il maestro Prandini, su questo sono tutti d'accordo, non è uomo da transigere sulla grammatica e sull'aritmetica: è severo, e però riesce a entusiasmare gli scolari insegnandogli una quantità di cose, che nella valle Minore non sono mai state insegnate e che pochi conoscono. Anche tra gli adulti.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 14.

¹⁶⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 16. *„Nel taschino della giacca ha un fazzoletto rosso di seta, che nei primi tempi della sua permanenza in paese ancora non c'era e che poi, quando è comparso, è diventato il segno distintivo di una sfida, e della diversità di chi lo porta rispetto all'ambiente. Una bandiera.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 14.

¹⁷⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 19. *„(...) i bambini sono tutti uguali, indipendentemente dalle colpe dei genitori.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 16.

v rukách“ se vzápětí v Rocca di Sasso proslaví. Když se mluví o Ansiminovi, všichni říkají: „Ten kluk má chytrost v rukách. To zas jo!“¹⁷¹

Ve dvaceti letech musí odejít do vojenské služby, kde se setká s automobily, kterým naprosto propadne. Po vojenské službě se nechá zaměstnat v dopravním podniku v městečku Roccapiana a stane se tak řidičem prvního a jediného autobusu ve Velkém údolí:

„Jelikož žije ve městě, slychá hovořit o novém náboženství: o náboženství práce. Jednou dopoledne za ním přijde skupina „soudruhů“ (tak si mezi sebou říkají vyznavači nového náboženství) a pozvou ho na oslavu prvního máje s rudými prapory na náměstí. Řeknou mu: „Je to náš svátek. Svátek pracujících!“ „Oslavím ho,“ odpoví jim Ansimino, „tak jak ho slavil můj táta a můj děda. Prací.“¹⁷²

Zatímco Ansimina nechává ideologie náboženství práce chladným, učitel Luigi Prandini se ještě více radikalizuje a vyslovuje se pro vstup Itálie do první světové války:

„Pro intervenci a válku je pan učitel Luigi Prandini. Přestal číst socialistické noviny: „Protože,“ říká, „se z nich staly noviny pacifistů, to znamená zbabělců. Pravi socialisti jsou jako já, chtějí změnit svět a nebojí se války, protože vědí, že nemají co ztratit.“¹⁷³

Po vstupu Itálie do války a vyhlášení všeobecné mobilizace se Ansimino rozhodne uspořádat poslední večeri mobilizovaných a rozloučit se tak se svými horami

¹⁷¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 35, 36. „*«Vuoi studiare? Il maestro ha detto che sei il ragazzo più intelligente del paese». «Io, l'intelligenza ce l'ho nelle mani, – gli risponde Ansimino. – Farò il fabbro, come tutti gli uomini della nostra famiglia». E, poi: «Che vita è stare sempre seduti, a studiare nei libri?» La frase dell'«intelligenza nelle mani» diventa subito famosa, a Rocca di Sasso. Quando si parla di Ansimino, tutti dicono: «Quel ragazzo ha l'intelligenza nelle mani. È proprio vero!»*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 37.

¹⁷² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 38. „*Vivendo in città, sente parlare di una nuova religione: la religione del lavoro. Una mattina viene avvicinato da un gruppo di «compagni» (così si chiamano tra loro i seguaci della nuova religione), che lo invitano a festeggiare il primo maggio, in piazza con le bandiere rosse. Gli dicono: «È la nostra festa. La festa dei lavoratori!» «La festeggerò, – gli risponde Ansimino, – come la festeggiavano mio padre e mio nonno. Lavorando».*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 39.

¹⁷³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 53, 54. „*A favore dell'intervento, e della guerra, è il maestro Luigi Prandini. Che ha smesso di leggere il giornale dei socialisti: «Perché, – dice, – è diventato il giornale dei pacifisti cioè dei vigliacchi. I veri socialisti sono quelli come me, che vogliono cambiare il mondo e non hanno paura della guerra, perché sanno di non avere niente da perdere».*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 58.

a přáteli. Při společné večeři jim navrhne postavit kostelík zasvěcený Panně Marii Pomocné, aby se cítili vzájemně propojeni, jak bylo pojednáno již v podkapitole Náboženství.

Oba dva přátelé, Ansimino i Luigi, válku přežijí, ačkoliv oba utrpí zranění – Ansimino se zachrání z neovladatelného nákladáku a skončí v nemocnici, kde mu vysvětlí, že naživu je jen zázrakem:

„Sestro, dáme se do toho, ale bude to chtít zázrak.“ A tak se stalo, vypráví sestra Anna: „Obrátila jsem se na toho, kdo umí dělat zázraky a někdy je i dělá. Dala jsem ti pod hlavu obrázek, který jsem měla v kapse, blahoslavené Panny Marie Pomocné. (...) A ona tě zachránila.“ (...) Ansimino se dívá na kolorovaný obrázek a nic nevidí. Oči má zalité slzami, které mu stékají po tvářích. Potom se mu mezi slzami něco vynoří: uvidí cestu stoupající vzhůru k jedné horské vesnici. A těsně před tím, než se do vesnice vjede, stojí kostel mobilizovaných: „jeho“ kostel.“¹⁷⁴

Ansimino se po rekonvalescenci vypraví domů. Při té příležitosti se rozhodne věnovat Panně Marii Pomocné votivní obrázek. Když se vydá za umělcem, který zhotovoval fresku Panny Marie, nalezne tam jeho dceru Artemisii, která otci stála modelem, když Madonu maloval, a jež je zároveň sama malířkou:

„Já nosím jméno jedné malířky, jistě Artemisie, která žila v dávných dobách a která byla začkou svého otce přesně jako já. Ta první Artemisia dokázala svým dílem, že je lepší než její učitel, malíř Orazio. Mně stačí být tak dobrá jako můj otec Gianin. (...)“¹⁷⁵

¹⁷⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 134. „*Sorella diamoci da fare, ma qui ci vuole un miracolo*». *Detto fatto, racconta suor Anna: «Mi sono rivolta a chi può fare i miracoli e a volte li fa. Ti ho messo sotto la testa un'immagine che avevo in tasca, della Beata Vergine del Soccorso. (...) E lei ti ha salvato*». (...) Ansimino guarda il cartoncino colorato e non vede niente. I suoi occhi sono pieni di lacrime, che gli scorrono anche sulle guance. Poi tra le lacrime gli sembra di vedere qualcosa: una strada in salita, che porta a un paese di montagna. Un po' prima di arrivare in paese c'è la chiesa dei richiamati della mobilitazione generale: la «sua» chiesa, (...)“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 154, 155.

¹⁷⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 140. „*Io porto il nome di una pittrice, Artemisia, che è vissuta tanto tempo fa e che è stata allieva di suo padre, proprio come me. Quella prima Artemisia ha dimostrato con le sue opere di essere più brava del maestro, il pittore Orazio; io mi accontento di essere brava come mio padre Gianin*.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 161.

Podobnost s barokní malířkou Artemisií Gentileschi je zřetelná nejen po stránce uměleckého nadání, ale i snahou prosadit se v mužském světě. Artemisia Gentileschi chtěla, aby její díla byla posuzována bez předsudků ohledně ženského umu a intelektu, a tedy bez ohledu na pohlaví,¹⁷⁶ podobně jako naše Artemisia:

„Ovšem pochopitelně ne každý, kdo přijde za otcem, mě přijme jako jeho náhradu. Mám nejenom tu chybu, že jsem mladá, a ještě k tomu žena; a na světě je ještě tolik předsudků ohledně žen!“ Ansimino přikývne. Řekne: „To je pravda. Nevím proč, ale já si taky myslel, že malíři jsou vesměs muži. Jako faráři a jako doktoři. Jako muzikanti. I když je to zřejmě hloupost...“ Dívka souhlasí: „Je to hloupost a můžu to dokázat.“¹⁷⁷

Učitel Luigi Prandini přijde ve válce o ruku. Nikoliv však během bojů, ale uvnitř vlastní roty, když po něm jeden z vojáků vystřelí, aby ho zabil. Trefí ale jen Prandiniho ruku, která mu musí být záhy amputována. K celému incidentu dochází proto, že Prandiniho jeho souputníci v boji nesnášejí kvůli jeho agilnímu přístupu k válce a neloajálnosti k řadovým vojákům. Po amputaci ruky se tak zrodí jeho pravá přezdívka: Černá ruka. Podobně jako v případě Giuliana Záprtky naplňuje jeho další životní směřování:

„Levou ruku mu po rekonvalescenci nahradí protéza ze dřeva a kovu, s níž může přidržovat drobné předměty, a protézu bude zakrývat rukavice z černé kůže. Z poručíka Luigiho Prandiniho (povýšeného a vyznamenaného) se kdesi na frontě stane Černá ruka; a ta přezdívka mu záhadným řízením osudu zůstane i po válce, až se s ostatními přeživšími vrátí do Rocca di Sasso. Bude pro všechny Černá ruka.“¹⁷⁸

¹⁷⁶ Mary DUBOSE GARRARD, *Artemisia Gentileschi and Feminism in Early Modern Europe*, London 2020, s. 25, 26.

¹⁷⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 140. „Ma, naturalmente, non tutti quelli che vengono a cercare mio padre mi accettano come sostituto. Oltre al difetto di essere giovane, ho anche quello di essere donna; e ci sono ancora tanti pregiudizi, a questo mondo, che riguardano le donne!“ Ansimino fa segno di sì con la testa. Dice: «È vero. Non so perché, ma anch'io ho sempre pensato che i pittori fossero tutti uomini. Come i preti e come i dottori. Come i musicisti. Anche se probabilmente si tratta di una sciocchezza...» La ragazza conferma: «È una sciocchezza e posso provarlo».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 161.

¹⁷⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 131. „La sua mano sinistra, al termine della convalescenza, sarà sostituita con una protesi di legno e di metallo in grado di trattenere e di sostenere piccoli oggetti, e la protesi verrà coperta con un guanto nero di pelle. Il tenente (promosso e decorato) Luigi Prandini, diventerà, in un'altra parte del fronte, Mano Nera; e quel soprannome per vie

Když se Prandini vrátí z války domů, shledá se s Marunou, již požádá o ruku. Mezitím kandiduje na nového starostu Rocca di Sasso, což skončí fiaskem. Hned poté se jako přesvědčený interventista přidá k útočnému tažení na město Rijeka, vedené vrcholným představitelem italské dekadence a revolucionářem Gabrielem D'Annunziem¹⁷⁹ (jenž ovšem není v textu explicitně jmenován, objevuje se v něm jako „Bard“, „básník a voják“ či „velitel“). Luigi s Marunou jsou oddáni civilním svatebním obřadem, za svědky jim jdou jistý Guido, „anarchistický odborář“, a jistý Teobaldo, „futuristický básník“, s nimiž se Prandini seznámil během akce v Rijece. Na svatbu jsou pozváni rovněž snoubenci Ansimino a Artemisia. A právě v tomto momentě se Luigi a Ansimino začínají názorově rozcházet:

„Kolem stolu se rozhostí ticho a pan učitel Prandini pokračuje: „Před válkou jsem věřil v socialismus, což je náboženství práce. Věřil jsem v práci, která osvobozuje; taková pitomost. Práce z nás dělá otroky! Tam dole na frontě,“ mluví dál pan učitel, „jsem pochopil, jak je můj život drahocenný; nepromarním ho prací pro jiné. I když člověk k životu potřebuje peníze. Není možné propachtovat vlastní život za učitelský nebo jakýkoli jiný plat; to je nesmysl.“¹⁸⁰

„Ansimino se tváří nesouhlasně; zavrtí hlavou. „Když se ti nelíbí práce, kterou jsi dělal doted,“ řekne panu učiteli Prandinimu, „pak by sis měl najít jinou. Jsme svobodní, ale zahálka není svoboda, a když někdo pracuje pro ostatní, nezahazuje tím svůj život. Jak sis mohl něco takového myslet? Práce je to, co nás drží pohromadě a umožňuje nám žít ve společnosti: já dělám něco pro tebe a ty děláš něco pro mě...”

misteriose gli resterà appiccicato anche dopo la guerra, quando lui tornerà a Rocca di Sasso insieme agli altri superstiti. Sarà Mano Nera per tutti.“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 151.

¹⁷⁹ K tomu více Giuliano PROCACCI, *Dějiny Itálie*, Praha 2007, zejména s. 329-331.

¹⁸⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 220. „Intorno al tavolo si fa silenzio e il maestro Prandini spiega: «Prima della guerra io credevo nel socialismo, che è la religione del lavoro. Credevo nel lavoro che rende liberi: una stupidaggine». «Il lavoro, rende solo schiavi!» «Laggiù al fronte, – dice il maestro, – ho capito quanto è preziosa la mia vita, e non continuerò a sprecarla lavorando per gli altri. Anche se per vivere ci vogliono i soldi. Non si può scambiare la propria esistenza con una paga da maestro, o con una paga qualsiasi: non ha senso.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 254.

*Především práce, která se provádí rukama, je podle mě způsob, jak zasahovat do chodu světa a jak pokračovat v díle Stvořitele. V díle Božím!*¹⁸¹

Z Luigiho Prandiniho se stane věrný D'Annunziův obdivovatel, imponuje mu jeho identita literáta a vojáka. Po jeho vzoru dokonce napíše knihu nazvanou *Pěst položená za vlast*. Syna, který se jím s Marunou narodí, pojmenují Gabriele: „*Kniha a dítě se narodí zároveň, nebo skoro, a dítě dostane jméno Gabriele na počest muže, kterého pan učitel považuje za svůj idol a kterého poznal v onom pohraničním městě. (Ve městě, které je třeba obsadit, protože „je naše“.)*“¹⁸² Počáteční nadšení z D'Annunzia posléze opadá, když ho velký Bard odmítne osobně přijmout – Luigi se jej vypraví navštívit, aby mu předal výtisk své knihy. Dostane se mu nanejvýš nevlídného přijetí: „*Moct to tak vzít zpátky,*“ řekne Černá ruka manželce, „*nedal bych našemu synovi jméno Gabriele po tom hajzlovi, který mě odmítl přijmout. (...)*“¹⁸³

Z Luigiho Prandiniho se ovšem stává aktivní přívrženec fašistického režimu, a nakonec je zvolen za Národní fašistickou stranu (*Partito Nazionale Fascista*) poslancem:

„*Během několika málo let se z naší postavy, z Černé ruky, stal poslanec a posléze se z poslance stala Jeho Excelence, protože mu tak někdo začal říkat a ostatní to přejali. On to pochopitelně taky přejal.*“¹⁸⁴

¹⁸¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 221. „*Ansिमino ha un'espressione contrariata; scuote la testa. «Se non ti piace il lavoro che hai fatto finora, – dice al maestro Prandini, – è giusto che ne cerchi un altro. Siamo liberi; ma l'ozio non è la libertà, e chi lavora per gli altri non butta via la sua vita: come hai potuto pensare una cosa del genere? Il lavoro è ciò che ci tiene insieme e ci fa vivere in società: io faccio qualcosa per te, e tu fai qualcosa per me... Soprattutto il lavoro che si fa con le mani, secondo me è un modo per intervenire nelle cose del mondo e per continuare l'opera della creazione. L'opera di Dio!»*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 254, 255.

¹⁸² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 231. „*Libro e bambino nascono insieme, o quasi insieme, e il bambino viene chiamato Gabriele, in omaggio all'uomo che il maestro considera il suo idolo e che ha conosciuto nella città di frontiera. (Nella città che bisognava occupare, perché «è nostra»).*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 267.

¹⁸³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 232. „*«Potessi ritornare indietro, – dice Mano Nera a sua moglie, – non chiamerei nostro figlio Gabriele, come quello stronzo che non ha voluto nemmeno ricevermi.»*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 268.

¹⁸⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 240. „*Nel volgere di pochi anni il nostro personaggio: Mano Nera, è diventato l'Onorevole, e poi l'Onorevole è diventato sua eccellenza perché qualcuno ha incominciato a chiamarlo in quel modo e gli altri si sono adeguati. Anche lui, naturalmente, si è adeguato.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 277.

Když se Luigi znovu potká s Ansiminem, oba si uvědomují, že mají před sebou už někoho jiného:

*„Pan učitel Prandini a Ansimino se setkají poprvé po pěti letech jednou ráno před trafikou; a pochopitelně se obejmou. (...) Neviděli se od svatby Černé ruky a každý z nich ví, že má před sebou někoho jiného a částečně i nového, než koho znal. Ansimino si z té svatební hostiny pamatuje řeči, které ho tak rozčilovaly, o otročení práci... („Takový nesmysl!“) Pan učitel Prandini, poslanec, je sám za sebe přesvědčený, že s obyvateli údolí ani s někdejšími přáteli už nemá nic společného. Chtěl svůj život změnit a podařilo se mu to. Vzpomínky ale nelze jen tak vymazat, vyžadují svůj díl úsměvů a zdvořilostních frází.“*¹⁸⁵

Ansimino se mezitím ožení s Artemisií, narodí se jim syn Leonardo, a společně s přítelem z války si otevře prosperující autodílnu:

*„Přijal dělníky; a povšiml si, že lidé s „chytrostí v rukách“, jako je on, jsou už na světě vzácní. Kdo dneska pracuje, a hlavně kdo pracuje rukama, toho už nezajímá výsledek; zajímají ho peníze a další výhody, které se dají z práce vytěžit. (...) Ansimino to nedovede pochopit. Připadá mu, že se celý svět vydal špatným směrem, a říká to: „Když dneska někdo pracuje rukama, už nechce používat hlavu, a když je naučený používat hlavu, styděl by se užívat rukou. Ale hlava,“ zamyslí se občas nahlas, zatímco se zlobí se svými dělníky, „sama nic nevytvoří. Ani všechny mozky světa dohromady nedokážou zatlouct hřebík, pokud někdo nevezme do jedné ruky kladivo a do druhé hřebík a nezatluče ho.“*¹⁸⁶

¹⁸⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 235. „Il maestro Prandini e Ansimino si incontrano per la prima volta dopo cinque anni, una mattina davanti al negozio dei giornali: e, naturalmente, si abbracciano. (...) Non si sono più visti dal giorno del matrimonio di Mano Nera, e ognuno dei due sa di avere a che fare con una persona diversa e in parte nuova rispetto a quella che conosceva. Ansimino, del pranzo di nozze del maestro, ricorda quei discorsi che l'avevano irritato, sulla schiavitù del lavoro... («Che sciocchezza!») Per parte sua il maestro Prandini: l'Onorevole, è convinto di non avere più niente in comune con gli abitanti della valle e nemmeno con gli amici di un tempo. Lui voleva cambiare la sua vita e ci è riuscito. I ricordi, però, non possono essere cancellati e vogliono il loro tributo di sorrisi e di convenevoli.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 271.

¹⁸⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 250. „Ha assunto degli operai: e si è reso conto che gli uomini con «l'intelligenza nelle mani», come lui, ormai nel mondo sono una rarità. Ciò che oggi interessa a chi lavora, e soprattutto a chi lavora con le mani, non è più il risultato: sono i soldi, e sono anche gli altri benefici che si ricavano dal lavoro. (...). Gli sembra che il mondo intero vada in una direzione sbagliata, e lo dice: «Chi lavora con le mani, ormai, non vuole più

Když přijde do údolí druhá světová válka, je našim hlavním postavám 47 let. Zatímco Ansiminův a Artemisiin syn Leonardo bojuje na straně partyzánů, Marunin syn Carlino byl dosazen fašisty jako nový podesta Rocca di Sasso – vzápětí je na něj spáchán „atentát“ (ve skutečnosti je zabit přítelem dívky, kterou obtěžoval). Ještě téhož dne následují odvetná opatření. Vojákům, kteří přijedou, velí Luigi Prandini, „ze kterého je opět Černá ruka.“¹⁸⁷ Při té příležitosti navštíví Ansimina a Artemisii:

„Váš syn Leonardo je živý a já mám z toho upřímnou radost, ale vydal se špatnou cestou. Víte to? Cestou, která vede do záhuby. Jestli s ním budete někdy mluvit, přiveďte ho k rozumu, pro jeho dobro a pro dobro všech. Řekněte mu, že je to ode mě poslední varování a že se kruh kolem něho uzavírá.“ Artemisia bezvýrazným tónem poznamená: „To zní jako výhružka.“ „Ano,“ odpoví jí Černá ruka. „Je to výhružka.“¹⁸⁸

Ansimino se vypraví do mrazivé noci hledat syna, aby jej varoval. Domů už se nevrátí: „Ansimino zemře nebo přesněji odejde a už se nevrátí den před Štědrým večerem téhož roku, kdy zemřel podesta Carlino Japabyne. (...) Za nějakou chvíli je slyšet štěkat psy. Je slyšet výstřely, ztlumené vzdáleností a sněhem z blíže neurčeného místa v údolí, někde za dvěma kostely.“¹⁸⁹ Jeho ostatky se naleznou o mnoho let později, pod dvěma deskami kostela mobilizovaných, když se měl bourat:

„Zjistilo se, že muž pohřbený v kostele mobilizovaných je jistý Anselmo, kterému kdysi ve vsi říkali všichni Ansimino: „Ten, co zmizel den před Štědrým večerem ještě za

usare la testa, e chi è allenato a usare la testa si vergognerebbe a usare le mani. Ma la testa, – gli capita di riflettere anche ad alta voce, tra un'arrabbiatura e l'altra con i suoi operai, – da sola non produce niente e non può fare niente. Tutte le menti del mondo, messe insieme, non piantano un chiodo, se non c'è qualcuno che prende il martello con una mano, il chiodo con l'altra mano e lo pianta».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 289, 290.

¹⁸⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 262. „È tornato a essere Mano Nera.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 304.

¹⁸⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 264, 265. „«Vostro figlio Leonardo è vivo e io me ne rallegro sinceramente, ma si è messo su una brutta strada: lo sapete? Su una strada che lo porterà alla rovina. Se vi capita di parlargli fatelo rinsavire, per il suo bene e per il bene di tutti. Ditegli che è l'ultimo avvertimento che gli do, e che il cerchio intorno a lui sta per chiudersi». Artemisia osserva, in tono neutro: «Sembra una minaccia». «Sì, – le risponde Mano Nera. – È una minaccia».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 307.

¹⁸⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 266. „Ansimino muore o, per essere più precisi, scompare l'antivigilia di Natale di quello stesso anno in cui è morto il podestà Carlino Fincamai. (...) Dopo un po' di tempo, si sentono abbaiare dei cani. Si sentono, attutiti dalla distanza e dalla neve, dei colpi d'arma da fuoco in un punto imprecisato della valle, di là dalle due chiese.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 308.

války, jak tenkrát sněžilo, a kterého se nikdy nepodařilo najít.“ „Ansimino,“ prohlásili starci, „byl velký pracant a správný chlap a ve vesnici ho měli všichni rádi. Jeho syn Leonardo, který pak zdědil jeho autoopravnu, bojoval za poslední války, aby tahle údolí osvobodil od tehdejších nepřátel. Byl to hrdina. Té zimní noci se měl setkat s otcem; nikdy se nedozvěděl, kde skončilo jeho tělo.“¹⁹⁰

Příběh Luigiho Prandiniho skončil tak, jak začal – několika výstřely. Po porážce byl Černá ruka dopaden a odsouzen k smrti „zastřelením do zad“:

„Černá ruka odmítne pásku přes oči. Ještě se stihne otočit a zvolat: „Ať žije něco!“ (Nezapíšeme to sem. Jeho osud sice patří do našeho příběhu, ale ten poslední výkřik a smrt patří jenom jemu.)“¹⁹¹

Dva hlavní příběhy, které nás celým románem provázejí, patří učiteli Luigimu Prandinimu a řidiči Ansiminovi, ačkoliv by mohly patřit komukoliv jinému. Shrnují v sobě stovky, možná tisíce podobných příběhů, a stávají se tak příběhem univerzálním. Tato skutečnost opět odkazuje k Vassalliho přesvědčení, že se lidské příběhy stále znovu opakují, a že pokud jich v rámci určitého historického období nashromáždíme dostatek, můžeme dospět i k něčemu obecnějšímu, k něčemu, co vypovídá o kolektivní mentalitě jednoho společenství, jednoho národního celku.¹⁹²

Učitel Luigi Prandini zosobňuje proměnu ideologií v Itálii 20. století – je naším průvodcem od ateismu, přes socialismus a intervencionismus, až po fašismus. Změny v jeho přesvědčení jsou hnány ambicemi a touhou změnit svůj vlastní osud i svět.

¹⁹⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 271. „(...) si è scoperto che l'uomo sepolto nella chiesa della mobilitazione generale era un certo Anselmo che tutti, in paese, avevano chiamato Ansimino: «Uno che era scomparso la notte dell'antivigilia di Natale di un anno di guerra mentre nevicava, e che poi non era stato mai più trovato». «Ansimino, – hanno detto i vecchi, – era un gran lavoratore e un gran brav'uomo, e tutti in paese gli volevano bene. Suo figlio Leonardo, che poi ha ereditato la sua officina, durante l'ultima guerra ha, combattuto per liberare queste valli dai nemici di allora. È stato un eroe: ma nemmeno lui, che doveva incontrare il padre in quella notte d'inverno, ha mai saputo dove fosse finito il suo corpo».“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 315.

¹⁹¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 267. „Mano Nera rifiuta la benda sugli occhi. Riesce ancora a voltarsi prima di morire, e a gridare «viva qualcosa». (Che noi non trascriveremo. Anche se la sua vicenda appartiene a questa storia, quel suo ultimo grido e la sua morte appartengono solo a lui).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 310.

¹⁹² J. PELÁN, *Le immagini*, s. 32. Srov. J. PELÁN, *Obrazy*, s. 250.

Touhou, která je živena ideologiemi, opředenými mýty, sny a iluzemi: „*Žijeme z mýtů, které se pak banálněji proměňují ve sny, iluze. A jednou z velkých iluzí mé generace a také moderního světa je rovněž to, že změníme svět,*“¹⁹³ uvedl v jednom z rozhovorů sám Vassalli.

V postavě Ansimina se naproti tomu snoubí hluboká zbožnost, jež je v jeho případě projevem čisté víry i tradice zděděné po předcích, s pracovitostí. Práci vnímá jako nařízení od Boha a způsob, jak pokračovat v díle Božím a v odkazu svých předků. Luigiho ústy je naopak vysloven již zmíněný paradox náboženství práce – práce, která osvobozuje, a práce, která z lidí dělá otroky.

Postavy Luigiho a Ansimina jsou si v lecčems podobné – oba jsou inteligentní – Luigi je studovaný, Ansimino má chytrost v rukách. V mnoha ohledech však jeden tvoří protiklad toho druhého. Luigi vždy deklaruje svou příslušnost k určité ideologii navenek, například rudým kapesníkem, zatímco Ansimino nemá potřebu kult práce okázale vyznávat na veřejnosti – Svátek práce slaví každý den svou prací. Luigi touží po kariérním úspěchu a po společenském uznání – nalezne je jako fašistický pohlavár; Ansimino přijímá věci tak, jak přicházejí. Netouží po slepém uznání, chce být užitečným členem komunity, což se mu díky jeho pracovitosti a přirozené inteligenci daří. Lidé ho mají rádi, protože je dobrosrdečný a usměvavý. Postavy jsou však vykresleny komplexně v jejich složitosti a nanejvýš realisticky. Stejně jako ve skutečném životě nejsou černobílé. Skutečnost, že je Luigi Prandini do značné míry opakem kladné postavy Ansimina, neznamená, že je postavou veskrze zápornou. I on má některé světlé stránky, například nemá předsudky běžné v jeho vesnické komunitě a zastane se ženy s nemanželským dítětem.

Určitou opozici k sobě navzájem tvoří rovněž jejich manželky. Tento protiklad je zřetelný již ze symboliky jejich jmen – Maruna (v italském originále Mariaccia) – implikuje vesničanku. Jméno Artemisia naopak vyvolává asociaci se známou italskou barokní malířkou, přičemž vznešenost jejího jména poukazuje na vznešenost jejího ducha. Artemisia svým smýšlením představuje emancipovanou moderní ženu, jež se

¹⁹³ Z rozhovoru s Mauriziem Zuccarim: „*Noi viviamo di miti, che poi più banalmente si traducono in sogni, illusioni. E una delle grandi illusioni della mia generazione e anche del mondo moderno è anche quella di cambiare il mondo.*“ (z italštiny přeložila Kristýna Grubhoffer Hanusová). Dostupné online: https://web.archive.org/web/20160614211742/http://www.letteratura.it/vassalli/vassalli_la_sapienza.htm (přístup 24. 7. 2022).

realizuje ve svém umění. Zároveň oplývá řadou ctností evokujících Pannu Marii, jež ostatně nese její tvář na fresce v kostele mobilizovaných. Maruna se naopak snaží přesvědčit své okolí, že je moderní, a své modernosti připisuje i fakt, že přivedla na svět dítě z mimomanželského vztahu. Necítila ani potřebu dát ho pokřtít, protože obě svátosti – manželství i křest, považuje za zastaralé. I přes rozdílnost obou žen a jejich osudů se jejich příběh v závěru románu propojí:

„Jednou ráno si Artemisia vaří cikorku, když uslyší klepání na dveře. Jde otevřít a před sebou uvidí první ženu pana učitele Prandiniho: Marunu. (...) Artemisia ji pozve dál. Posadí ji do obývacího pokoje a nabídne jí cikorku. Obě ženy se rozplácou, každá myslí na svého muže.“¹⁹⁴

Ansiminův životní příběh, respektive jeho konec, může působit pesimisticky (literární kritika ostatně Vassallimu často vyčítala, že jeho postavy končí tragicky). Útěchu ale přináší skutečnost, že spočinul věčným spánkem ve „svém“ kostele, kde na něj shlížela Madona s tváří jeho milované Artemisie. Útěšné je však zejména to, že když byly nalezeny po letech jeho ostatky, starci si dosud pamatovali jeho příběh, který pak vyprávěli ostatním – Ansimino tak našel most k věčnosti. Z Ansiminova a Artemisiina syna, partyzána Leonarda, se stal poslední představitel a kazatel náboženství práce:

„Na Leonardově pohřbu se sešla spousta rudých vlajek a spousta bílých hlav mužů a žen, kteří stejně jako on snili o spravedlivějším a svobodnějším světě. Byly proneseny projevy a větrem k Bílému štítu se naposledy nesly noty Internacionály. Nebyl tu kněz, protože nebožtík vzkázal, že si ho nepřeje: (...)“¹⁹⁵

¹⁹⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 267. „Una mattina, Artemisia sta preparando il caffè di cicoria e sente bussare alla porta. Va ad aprire e si trova davanti la prima moglie del maestro Prandini: la Mariaccia, (...). Artemisia la invita a entrare. La fa sedere in soggiorno e le offre il caffè di cicoria. Le due donne piangono insieme, pensando ognuna al suo uomo.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 310.

¹⁹⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 272. „Ai funerali di Leonardo c'erano tante bandiere rosse e tante teste bianche, di uomini e di donne che erano vissuti come lui, nel sogno di un mondo più giusto e più libero. Si erano fatti dei discorsi, e nel vento del Macigno Bianco erano risuonate per l'ultima volta le note dell'Internazionale. Non c'erano preti, perché il defunto aveva fatto sapere che non li voleva: (...)“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 316.

Na závěr je třeba dodat, že noty Internacionály se k Bílému štítu nesly ještě jednou, a to při pohřbu Sebastiana Vassalliho, který se velmi podobal tomu Leonardovu.¹⁹⁶

II. 3. 2. Prostor a čas

Jak již bylo v této práci vícekrát zmíněno, ústřední bod v prostoru a v čase vymezuje Vassalli hned v úvodu románu. Jsou jimi Bílý štít a epocha Internacionály:

„Tento příběh se stejně jako každý jiný odehrává v prostoru a v čase. V prostoru je jeho ústředním bodem jedna vysoká hora, již je z nížiny pod ní vidět na stovky kilometrů daleko a kterou jeden básník před mnoha lety nazval „Bílý štít“. Je součástí horského pásma zvaného Alpy, které se nachází ve středu naší staré Evropy a tvoří takřikajíc její páteř. Nosnou konstrukci. A právě tady, na této křižovatce kultur, národů a jazyků, se rodí další záchytný bod příběhu, který se chystám vyprávět, bod, jenž nám ho pomůže umístit v čase: Hudební celek provázený slovy. Hymna: Internacionála.“¹⁹⁷

Místa, která Vassalli konstruuje ve svém fikčním světě, jsou inspirována reálným prostředím, což explicitně přiznává. Nenazývá je však jejich skutečnými jmény a upozorňuje, že se čtenář ve snaze odkrýt jejich pravou identitu o mnohé ochudí. V tomto Vassalliho postoji lze snad spatřovat určitou paralelu s jeho pojetím historie, v němž kladl důraz na pravdivost příběhu – fikční vyprávění příběhů, které se odehrály v minulosti, považoval za pravdivější cestu než snahu objektivně vyprávět dějiny. V tomto smyslu se stává i fikční prostor znázorněný v jeho románu skutečnějším než jeho reálný předobraz:

¹⁹⁶ Srov. <https://www.lastampa.it/novara/2015/07/29/news/le-pagine-della-chimera-e-l-internazionale-l-addio-di-novara-a-sebastiano-vassalli-1.35246517> (přístup 25. 7. 2022).

¹⁹⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 7. „Questa storia, come tutte le storie, si svolge nello spazio e nel tempo. Nello spazio, il suo punto di riferimento è una grande montagna, che si vede per centinaia di chilometri dalla pianura sottostante e che un poeta, tanti anni fa, chiamò «il Macigno Bianco». Il Macigno Bianco fa parte di un sistema montuoso, quello delle Alpi, che è al centro della nostra vecchia Europa e ne costituisce, per cose dire, la struttura portante. L'ossatura. È qui, in questo incrocio di culture, di nazioni e di lingue, che nasce l'altro punto di riferimento della storia che sto per raccontare, quello che ci aiuta a collocarla nel tempo. Un insieme di musica e di parole. Un inno: l'Internazionale, (...)“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. I.

„Pochopitelně obě údolí, Velké i Malé, stejně jako Bílý štít se na zeměpisných mapách jmenují jinak. Pokud by někdo chtěl zjistit jejich pravá jména, nedá mu to velkou námahu; možná pak ale pochopí, že prostor, v němž se odehrávají příběhy, není stejný jako prostor našeho každodenního života, a že když ho budeme vyhledávat v atlasech, nakonec tím o něco, ne-li o všechno přijdeme.“¹⁹⁸

Ústředním prostorovým bodem Vassalliho románu je Bílý štít, vysoká hora, čistá vertikála, jež se svým vzrůstem mezi zemí a nebem stává metaforickým bodem spojení mezi realitou a transcendencí.¹⁹⁹ Je místem, kde přebývá Bůh i samotným Bohem. Podle některých pověstí *„není Bílý štít jen obrazem Boha a místem, kde přebývá na zemi, tedy svět vezdejší. Je to i onen svět, místo, kde každý, až umře, skončí. Je ro ráj a peklo.“²⁰⁰* (...) *„Ze tří království věčnosti, říkají starci, se jen očištec nenachází na vysoké hoře a bylo by marné ho tam hledat. Je v lidských příbytcích Velkého údolí a ostatních údolí kolem Bílého štítu. (...) Kdo se narodí na horách, odpykává si očištec už za života.“²⁰¹* (...) *Kdosi před mnoha lety o tomto prostoru prohlásil: „Je to ráj, kde je většina obyvatel, ne-li všichni, odsouzena prožívat peklo.“²⁰²*

¹⁹⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 12. *„Naturalmente, sia la valle Maggiore che la valle Minore, e anche la grande montagna: il Macigno Bianco, nelle carte geografiche si chiamano in un altro modo. Chi vorrà scoprire i nomi della realtà non farà fatica a trovarli; ma poi, forse, capirà che lo spazio in cui si svolgono le storie non è lo stesso della nostra vita quotidiana, e che a volerlo cercare sugli atlanti, qualcosa, se non proprio tutto, finisce sempre per perdersi.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 8, 9.

¹⁹⁹ Daniela HODROVÁ, *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*, Jinočany 1997, s. 15.

²⁰⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 13. *„Secondo quelle leggende, il Macigno Bianco non è soltanto l'immagine di Dio e il luogo dove lui risiede sulla terra, cioè l'aldiqua. E anche l'aldilà, il luogo dove tutti finiscono dopo che sono morti. E il paradiso e l'inferno.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 10.

²⁰¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 14 *„Dei tre regni dell'aldilà, dicono i vecchi, soltanto il purgatorio non si trova sulla grande montagna e sarebbe inutile cercarlo lassù. È nelle abitazioni degli uomini, nella valle Maggiore e nelle altre valli che circondano il Macigno; (...). Chi nasce in montagna, sconta già il purgatorio mentre vive.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 10, 11.

²⁰² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 34. *„Qualcuno, tanti anni fa, definì questo ambiente: «Un paradiso, dove la maggior parte degli abitanti, se non proprio tutti, sono condannati a vivere una vita d'inferno».“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 35.

Bílý štít je prostorovým středobodem románu i ve vztahu k jednotlivým postavám. Odkazuje na konkrétnost a zároveň na lidskou potřebu povznést se, vzhlednout vzhůru.²⁰³

*„Chce mít při chůzi na očích vysokou zasněženou horu zvanou Bílý štít, která v průběhu věků zplodila tolik legend a která je pevným bodem, kolem něhož se otáčejí příběhy lidí v této části světa; nejenom lidí obývajících údolí, ale i těch, kteří žijí dole ve velké nížině.“*²⁰⁴

*„Za jasných dní je Bílý štít vidět z nížiny na vzdálenost několika set kilometrů. Je to stěžejní bod, od něhož se už celá tisíciletí odvíjejí příběhy lidí žijících v této části světa. Je to náš opěrný bod ve vesmíru: „Nacházíte se zde.“ Nacházíme se zde.“*²⁰⁵

Vassalli prostor v románu konstruuje zpravidla ve vztahu k postavám. Kromě Bílého štítu tedy přisuzuje klíčovou roli rovněž vesnicím v jeho údolí, kde žijí románové postavy:

*„Dalším místem her a průzkumů pro malého Luigiho a jeho kamarády je řečiště řeky stékající z Bílého štítu, které budeme říkat Velká (stejně jako budeme nazývat Velké i údolí, v němž vesnice Oro leží), na rozdíl od jejího přítoku Malé řeky a pro rozlišení dvou údolí, v nichž žijí naše postavy a kde dojde k nejdůležitějším událostem našeho příběhu.“*²⁰⁶

²⁰³ <https://www.osservatoreromano.va/it/news/2020-09/la-fine-dell-innocenza.html> (přístup 24. 7. 2022).

²⁰⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 137. „Vuole avere negli occhi, mentre cammina, la grande montagna carica di neve: il Macigno Bianco, che ha dato vita nel tempo a tante leggende e che è il punto fermo attorno a cui ruotano le vicende degli uomini in questa parte del mondo; non soltanto degli uomini delle valli, ma anche di quegli altri che vivono laggiù nella grande pianura.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 158.

²⁰⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 41. „Nelle giornate serene, il Macigno Bianco si vede dalla pianura a centinaia di chilometri di distanza. È il perno su cui si incardinano, da millenni, le storie degli uomini che vivono in questa parte del mondo. È il nostro punto di riferimento nell'universo: «Voi siete qui». Noi siamo qui.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 43.

²⁰⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 12. „Un altro luogo di giochi e di esplorazioni, per il piccolo Luigi e per i suoi compagni, è il greto del fiume che discende dal Macigno Bianco e che noi chiameremo Maggiore (così come chiameremo Maggiore la valle dove si trova il villaggio di Oro), per distinguerlo da un suo affluente: il fiume Minore, e per distinguere tra loro le due valli, dove vivono i nostri personaggi e dove si svolgeranno i fatti più importanti della nostra storia.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 8.

„To je „celkový pohled“ na Rocca di Sasso, jak ho předvádějí pohlednice. Když ale vystoupíme z autobusu, nepozvedneme zrak, nýbrž se rozhlédneme kolem, uvidíme shluk většinou kamenných stavení, se střechami z kamene a s typickými dřevěnými balkony, které v létě bývají plné květín. Uvidíme jedinou zdejší náves, jiná tu není, kam přijel autobus a která je středem všeho dění ve vesnici.“²⁰⁷

Jak je patrné již z předchozí ukázky, ve Vassalliho románu se výrazně projevuje smyslové uchopení prostoru.²⁰⁸ Především je to zrak, což je v textu i explicitně vyjádřeno pomocí slovesa vidět/uvidět (*vedere*):

„Půjdeme-li dál po této straně návsi, uvidíme posléze radnici, která má v patře balkon tvořící podloubí, podpírané jediným sloupem, a pod tímto podloubím uvidíme nástěnku s vývěskami a oznámeními.“²⁰⁹

Kromě zrakového vnímání využíval Vassalli ve ztvárnění prostoru rovněž zvukových charakteristik:

„Ten zvuk, který ozvěna opakuje a násobí, se rozléhá po horách dvakrát denně, při příjezdu a při odjezdu autobusu a stal se jedním z hlasů údolí, stejně jako odbijení zvonů nebo šumění řeky; to však trvá od počátku světa a nikdy neskončí.“²¹⁰

Významné místo zaujímají v prostoru románu církevní stavby, jež představují v literárních textech obecně výlučná místa, *topoi*, která nejsou určena ke konkrétnímu praktickému účelu, mají naopak člověka z každodenních záležitostí vytrhovat a

²⁰⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 24. „*Questa è la «veduta generale» di Rocca di Sasso, riprodotta nelle cartoline. Se ora abbassiamo gli occhi e ci guardiamo attorno dopo che siamo scesi dalla corriera, vediamo una manciata di case fatte per la maggior parte di pietra, con i tetti in pietra e con le caratteristiche balconate in legno che nella bella stagione si riempiono di fiori. Vediamo una piazza, anzi: la piazza perché non ce ne sono altre, dove è venuta a fermarsi la corriera e che è il centro di tutto ciò che avviene in paese.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 22, 23.

²⁰⁸ Věra KŘÍŽOVÁ, *Italo Calvino: prostor a jeho význam*, Brno 2012, s. 37.

²⁰⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 24. „*Proseguendo su questo lato della piazza vediamo poi il municipio con il portico a una sola colonna, e sotto al portico vediamo l'albo degli annunci e delle pubblicazioni.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 23.

²¹⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 21. „*Quel suono, ripetuto e moltiplicato dall'eco, arriva dappertutto tra le montagne due volte al giorno, all'andata e al ritorno della corriera; ed è diventato una delle voci della valle, come i rintocchi delle campane o come lo scrosciare del fiume, che però dura dalle origini del mondo e non si interrompe mai.*“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 19.

poskytovat mu od nich odstup.²¹¹ V případě Vassalliho románu však paradoxně tento význam ztrácí, s výjimkou dvou kostelů:

„Dole na konci údolí je o něco výš nad nížinou městečko Roccapiana, ležící uprostřed všeho, co ho obklopuje, a hora plná kostelů. Svatá hora. Kostely tu jsou všude. Ať se podíváme z kterékoli strany do jednotlivých údolí, která tvoří pozadí našemu příběhu, vidíme kaple a kapličky, kostely a kostelíky, modlitebny, svatostánky a svatyně, na každém volném prostranství a dokonce i v těch nejvyšších položených a nejhůř přístupných místech, kde by dnes nikdo neočekával, že tam najde církevní stavbu. Kostely, kostely, samé, kostely. Generace za generací, století za stoletím vynakládali lidé, kteří se narodili a žili v těchto horách, většinu své energie a svých peněz na výstavbu nespočetných budov, v nichž nikdo nebydlí a které se až na pár výjimek užívají jen zřídka dokonce i k modlitbám. Zbytečné stavby, když se to tak vezme.“²¹²

Jak již bylo zmíněno dříve, doba, v níž se příběh románu odehrává, sahá od konce devatenáctého století až po autorovu současnost. Pokrývá přibližně období sta let. Rozsahem největší část zobrazovaného času je věnována období před vstupem Itálie do první světové války, a především jejímu průběhu. Čas v Rocca di Sasso se zdá být v tomto období takřka nehybným, svázaným cykličností a zvyklostmi místních obyvatel. Hybatelem děje se stává až první světová válka a vyhlášení všeobecné mobilizace, kdy se čas nečekaně posune a lidské osudy získají dramatický spád. Tento časový úsek příběhu uzavírá stavba nového kostela přeživšími veterány, která otevírá dveře nové době. Stejně jako se zrychluje zobrazovaný čas, nabývá na rychlosti i čas

²¹¹ D. HODROVÁ, *Poetika*, s. 128, 129.

²¹² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 41. *„In fondo alla valle c'è la città di Roccapiana, alta sulla pianura e centrale rispetto a tutto ciò che la circonda, con la sua montagna piena di chiese. Il Monte Santo. Ci sono chiese dappertutto. Da qualsiasi parte si guardi, nelle valli che fanno da sfondo alla nostra storia, si vedono cappelle e cappellette, chiese e chiesette e oratorii e tabernacoli e santuari, in ogni spazio disponibile e perfino nei luoghi più elevati e più impervi, dove nessuno, oggi, si aspetterebbe di trovare un edificio di culto. Chiese, chiese, chiese. Generazione dopo generazione, secolo dopo secolo, gli uomini che sono nati e vissuti tra queste montagne hanno speso la maggior parte delle loro energie e dei loro soldi per costruire un numero incalcolabile di edifici che nessuno abita e che, salvo poche eccezioni, si usano di rado anche per pregare. Edifici, tutto sommato, inutili.“* Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 43, 44.

vyprávění. V devíti kapitolách se tak vystřídá éra fašistického hnutí, druhá světová válka i nové milénium.

Do chronologického času vyprávění vstupují četné principy anachronie. Zmíňme například anticipaci, s jejíž pomocí vypravěč předjímá budoucí události:

„Jeho žádost (to už teď můžeme prozradit) bude přijata.“²¹³

„Například budeme vyprávět o našem prvním padlém, o muži zvaném Contrado z Pradelu, (...). Budeme vyprávět příhodu s krysami a příhodu s mozkem.“²¹⁴

„Ale naše postava mu s těžkým srdcem řekla ne; protože mezitím už přijala jinou nabídku. (O té budeme hovořit zanedlouho.)“²¹⁵

Nebo naopak retrospektivu, prostřednictvím které se vrací nazpět v čase:

„Proč někdo z jeho vlastní roty chtěl zabít pana učitele Prandiniho? Odpověď na tuto otázku musíme hledat v příhodě, k níž došlo o měsíc dřív: (...).“²¹⁶

„Než se ale vydáme za jejich procesím, musíme v našem příběhu o krok couvnout. O krok dlouhý čtyři sta let.“²¹⁷

„Podařilo se panu učiteli Prandinimu uskutečnit svůj sen? Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, musíme udělat krok nazpět v čase a vyprávět o událostech, které provázely proměnu naší postavy Černé ruky v poslance.“²¹⁸

²¹³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 131. „La sua richiesta (possiamo dirlo fin d'ora) verrà accolta.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 151.

²¹⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 92, 93. „Per esempio racconteremo il nostro primo caduto, cioè l'uomo chiamato Contardo dal Pradel, (...). Racconteremo l'episodio dei topi e quello del cervello.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 105.

²¹⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 222. „Ma, sia pure a malincuore, il nostro personaggio gli ha detto di no: perché nel frattempo aveva accettato un'altra proposta. (Di cui parleremo tra poco).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 256.

²¹⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 130. „Perché un uomo della sua stessa compagnia voleva uccidere il maestro Prandini? La risposta a questa domanda deve essere cercata in un episodio che si era verificato nel precedente mese di agosto, (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 149.

²¹⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 122. „Prima di seguirli in processione, però, dobbiamo fare un passo indietro nella nostra storia. Un passo lungo quattrocento anni.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 140.

²¹⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 231. „È riuscito, il maestro Prandini, a realizzare il suo sogno?“

II. 3. 3. Vypravěč

Příběh Dvou kostelů je vyprávěn extradiegetickým – heterodiegetickým vševědoucím vypravěčem. Jde o typ takzvaného homérského vypravěče, přičemž k samotnému Homérovi, jako k bohu příběhů, je odkazováno na četných místech textu:

„(...) Homér to svým básnickým uměním dokázal vystihnout. A my, kteří i po třech tisících letech kráčíme v jeho šlépějích, taky nebudeme vyprávět souhrnně o válce těchto údolí proti tamtěm (...)“²¹⁹

Vassalliho vypravěč se stejně jako Homér obrací k bohyni Kalliopé, která zná příběhy všech lidí a všech válek, aby mu pomohla vyprávět:

„(...) velký Homér, který se v těchhle věcech vyznal, byl přesvědčený, že vládkyní nad všemi lidskými příběhy je ženské božstvo jménem Kalliopé, k níž se čas od času obracel slovy: „Pomoz mi vzpomenout si, pomoz mi vyprávět, co se stalo.“²²⁰

„Jak se z člověka stane válečný blb? Jenom bohyně příběhů by mohla na tu otázku odpovědět (...). Homérova inspirátorka Kalliopé by nám řekla, že Giuseppe nedokázal životu v zákopech přivyknout.“²²¹ (...) „Ale tím Giuseppův příběh nekončí a

Per rispondere a questa domanda dobbiamo fare un passo indietro nel tempo e raccontare le vicende che hanno accompagnato la trasformazione del nostro personaggio, da Mano Nera a Onorevole.“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 267.

²¹⁹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 92. *„Omero, con la sua arte di poeta, è riuscito a coglierlo. E anche noi, che dopo tremila anni continuiamo a muoverci sulle sue orme, non racconteremo la guerra complessiva delle valli di qua contro le valli di là, (...)“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 104, 105.*

²²⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 95. *„(il grande Omero, che di queste cose se ne intendeva, era convinto che padrona di tutte le storie umane fosse una divinità femminile di nome Calliope, e ogni tanto la invocava, le diceva: aiutami a ricordare, o a raccontare, quello che accadde).“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 107, 108.*

²²¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 109. *„Come si diventa scemi di guerra? Soltanto la Dea delle storie, se volesse, potrebbe rispondere a questa domanda: (...). L'ispiratrice di Omero: la divina Calliope, ci direbbe che Giuseppe non poteva adattarsi alla vita in trincea.“ Srov. S. VASSALLI, Le due chiese, s. 125.*

*Kalliopé nám ještě musí pomoci. Jenom ona nám totiž může prozradit, co se dělo dál (...).*²²²

*„Božská Kalliopé, která zná příběhy všech lidí a všech válek, říká, že řadový voják Pirin Ručka, přidělený k pěšímu pluku, si získal přízeň plukovníka a stal se z něho důstojnický sluha.“*²²³

*„Božská Kalliopé nám říká, že válka pro řadového vojáka Carla Škrabošku začala v jednom zákopu na horské pláni ostřelované ve dne v noci naším i nepřátelským dělostřelectvem.“*²²⁴

Přestože Vassalliho vypravěč disponuje vševědoudností, některé informace se rozhodne čtenáři zatajit a příznačně to svede na Homéra či Kalliopé:

*„Není známo, jak a kde Giuseppe zahynul, protože bůh příběhů (velký Homér ...) nám o tom nic neřekl.“*²²⁵

*„Třebaže nám Kalliopé nemůže a ani nechce jisté věci líčit, víme, že kolem vysokého vojenského velení vždy vzkvétal a bude vzkvétat obchod se vším, co lze za války prodávat a kupovat.“*²²⁶

Jindy prohlédne i skrze zavřené dveře či do mysli samotného Boha:

²²² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 111. „Ma la vicenda di Giuseppe non finisce qui e Calliope deve continuare ad assisterci. Soltanto lei, infatti, ci può rivelare gli avvenimenti successivi: (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 126.

²²³ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 114. „La divina Calliope, che conosce le storie di tutti gli uomini e di tutte le guerre, ci dice che il soldato semplice Pirin Manina, assegnato a un reggimento di fanteria, è entrato nelle grazie del suo colonnello ed è diventato il suo attendente.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 131.

²²⁴ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 120. „La divina Calliope ci dice che la guerra del soldato semplice Carlo Calandron è incominciata in una trincea, su un altopiano battuto giorno e notte dalla nostra artiglieria e da quella dei nemici.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 137.

²²⁵ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 95. „Come e dove muoia Giuseppe non si sa, perché il Dio delle storie (il grande Omero ...) non ci ha detto niente in proposito.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 107, 108.

²²⁶ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 114. „Anche se Calliope certe cose non può e non vuole raccontarcele; noi sappiamo che intorno agli alti comandi degli eserciti c'è sempre stato e ci sarà sempre un commercio fiorentissimo di tutto ciò che in una guerra può essere venduto e comperato.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 131.

„Přerušíme historku a vrátíme se o hodinu nazpátek, abychom se podívali, co se stalo v kanceláři starosty Rocca di Sasso, když tajemník obce odešel a zavřel za sebou dveře.“²²⁷

„Přes andělské sbory pějíc jeho chválu Bůh i nadále slyší vzdálené hlasy, které se ho dovolávají, a jejich naléhavost ho vede k zamyšlení. Říká si: „Což jestli jsem se opravdu zmýlil, když jsem stranil lidem z údolí, kde řeky tečou k severu a východu? Což jestli jsem se nechtěně dopustil nespravedlnosti?“²²⁸

Ačkoliv je Vassalliho vypravěč extradiegetický a heterodiegetický (stojí tedy mimo příběh, který vypráví ve třetí osobě), v některých pasážích románu tuto hranici překračuje a vstupuje do sebou samým utvářeného časoprostoru (metalepse).²²⁹ Vypravěčský hlas se tak mění a přechází do první osoby množného čísla, čímž vytváří iluzi, že spolu se čtenářem stojí uvnitř fikčního světa, kde se stává jeho průvodcem.

„Nechme pana Umberta jeho úvahám a sledujme dál muže z autobusu, protože jinak bychom ho ztratili z dohledu.“²³⁰

„Camerati,“ pronese Jeho Excellence do mikrofonu a ampliony zaduní: „Camerati! Veteráni velké války a všech válek! Lide zdejšího údolí! Slyšte!“ Jelikož nejsme ani camerati, ani veteráni, ani lid zdejšího údolí, nebudeme poslouchat poslancův proslov, (...).“²³¹

²²⁷ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 98. „Fermiamo il racconto e torniamo indietro di un'ora per vedere cosa è successo a Rocca di Sasso nell'ufficio del sindaco, dopo che il segretario comunale è uscito e si è chiuso la porta dietro le spalle.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 111.

²²⁸ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 127. „Attraverso i cori degli angeli che cantano la sua gloria, Dio continua a sentire le voci lontane che lo invocano, e la loro insistenza incomincia a impensierirlo. Si chiede: e se davvero avessi sbagliato a favorire gli uomini delle valli dove i fiumi scorrono verso nord e verso est? Se avessi commesso, senza volerlo, un'ingiustizia? Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 146.

²²⁹ Richard MÜLLER – Pavel ŠIDÁK, *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*, Praha 2012, s. 306, 307.

²³⁰ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 243. „Lasciamo il signor Umberto alle sue riflessioni e continuiamo a seguire l'uomo della corriera, che altrimenti uscirebbe dalla nostra visuale.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 281.

²³¹ S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 241. „«Camerati, – dice sua eccellenza nel microfono, e gli altoparlanti rimbombano: – Camerati. Reduci della grande guerra e di tutte le guerre. Popolo della valle: ascoltatevi!» Non essendo né camerati, né reduci, né popolo della valle noi non ascolteremo il discorso dell'Onorevole (...).“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 278.

„Pristoupíme-li k jednomu plakátu blíž, můžeme díky měsíčnímu svitu přečíst i poslední řádky, napsané menšími písmeny.“²³²

Hlavními hrdiny románu jsou dva kostely, o kterých bylo pojednáno již v předchozích kapitolách. Vassalliho fikční svět je zalidněn velkým množstvím plasticky vykreslených postav, které se často vyznačují dvojí identitou – skutečnými jmény a přezdívkami. Ty jsou jednou z prvních charakteristik, které Vassalli v souvislosti s konkrétními postavami předkládá čtenáři. Některé z nich jsou zděděné, jiné získané na základě vzhledu, charakterových vlastností či zvyklostí. Hlubší pozornost je věnována třinácti mobilizovaným mužům a jejich rodinám. Do popředí vystupují dvě postavy – učitel Luigi Prandini a řidič Ansimino, jejichž osobní prožitky prostupují románem jako červená nit v nekonečném moři lidských příběhů a nabývají univerzálního významu. Zároveň odráží klíčová témata italských dějin dvacátého století.

Prostorovým středobodem románu je Bílý štít, vertikála, jež je metaforou spojení mezi realitou a transcendencí. Kromě Bílého štítu je pozornost upřena zejména k horským vesnicím, v nichž žijí postavy románu, především je to Rocca di Sasso. Výrazně se rovněž projevuje smyslové uchopení prostoru, ať již jde o zrak nebo sluch. Svůj význam v prostoru zobrazeném v románu mají rovněž církevní stavby.

Příběh se odehrává v časovém rozmezí jednoho století. Nejrozsáhlejší část zobrazovaného času spadá do období před první světovou válkou, a především do jejího průběhu. Válečný konflikt je hybatelem děje. Čas se nečekaně posune a lidské osudy získají dramatický spád. Do chronologického času vyprávění vstupují četné principy anachronie, například anticipace a retrospektiva.

V románu Sebastiana Vassalliho se setkáváme s extradiegetickým – heterodiegetickým, takzvaným homérským vypravěčem, který je vševědoucí, ale nezřídka se obrací k Homérovi či bohyni Kalliopé. V některých pasážích románu vypravěč překračuje hranice extradiegetického vyprávění a stává se součástí

²³² S. VASSALLI, *Dva kostely*, s. 207. „Se ci avviciniamo a un manifesto, grazie alla luce della luna riusciamo a leggere anche le ultime righe, scritte in caratteri più piccoli.“ Srov. S. VASSALLI, *Le due chiese*, s. 239.

časoprostoru příběhu. Vypravěčský hlas se tak mění a vytváří iluzi, že je vypravěč spolu se čtenářem součástí fikčního světa.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo předložit literární interpretaci románu významného italského spisovatele Sebastiana Vassalliho *Dva kostely*, a to prostřednictvím analýzy jeho kompoziční, tematické a narativní roviny. Práce je rozdělena do dvou částí. V první části byl představen životní příběh autora. Záměrem bylo podat plastický obraz výjimečné osobnosti italské kulturní scény druhé poloviny dvacátého století a poodhalit provázanost jejího života s vlastní literární tvorbou. Za tímto účelem byla využita řada pramenů – rozhovory s autorem, novinové články či literární studie. Sebastiano Vassalli byl velice plodným autorem, který během hledání svého vypravěčského hlasu experimentoval s celou řadou literárních žánrů. Umělecky se realizoval rovněž ve výtvarném umění.

Druhou část předložené práce tvoří tři kapitoly strukturované podle tří rovin, jejichž optikou byl román analyzován – jsou to roviny kompoziční, tematická a narativní. Každá z nich se dále dělí do tří dílčích podkapitol. Kapitola *Kompozice (II. 1.)* byla věnována titulu, architektonice a vnitřní kompozici románu. Název díla *Dva kostely* odkazuje ke dvěma sakrálním stavbám, jež dali postavit obyvatelé fiktivní vesnice Rocca di Sasso před první světovou válkou a po jejím skončení. Oba svatostánky jsou zároveň hlavními protagonisty příběhu. Z hlediska architektoniky je román rozvržen do dvaceti šesti kapitol, v nichž jsou postupně líčeny události odehrávající se od konce devatenáctého století až po autorovu současnost. Co se týká vnitřní kompozice, je v románu využita celá řada kompozičních principů. Hlavní dějovou linii Vassalli obohacoval o četné odbočky, kterými dosahoval plastičtějšího ztvárnění prostoru románu, doby, v níž se odehrává, i postav. K častým kompozičním postupům patřily rovněž kontrast, repetice a paralela, s nimiž se bylo možné setkat například v lyrických popisech přírodních scenérií.

Kapitola *Témata a motivy (II. 2.)* se zabývala tematickou analýzou románu. Mezi tématy, která bylo v románu *Dva kostely* možné identifikovat, se jako zvlášť nosná jevila témata historie, duality a náboženství. Sebastiano Vassalli se do minulosti obracel proto, aby lépe porozuměl současnému světu a italské společnosti, jejíž nedostatky a problémy měly podle něj kořeny právě v historii. Zajímal se zároveň o italský národní charakter. Jeho vztah k historii byl ambivalentní, na jedné straně se domníval, že v ní lze nalézt odpovědi na otázky současnosti, na druhé straně si však

uvědomoval i limity historického poznání. Charakteristickým rysem jeho tvorby, který se projevil rovněž v románu *Dva kostely*, byl jeho pesimistický pohled na dějiny i nedůvěra v pokrok a schopnost člověka se z historického vývoje poučit. Jiným nosným tématem, které prostupuje celým románem, je princip duality. Číslovka dvě se opakuje v případě náboženství, války, identity obyvatel údolí. Dvojí je rovněž svět – svět pomíjivý a svět věčný. Posledním studovaným tematickým celkem, který v sobě vrství dílčí témata a motivy, bylo náboženství. Na jedné straně je to křesťanství, na druhé straně náboženství práce. První zmíněné chápe Vassalli jako lidský konstrukt a lidskou potřebu. Problematiku náboženství ve *Dvou kostelech* vykresluje však plasticky a s odstupem. Jeho postavy Boha hledají i zavrhuji. Církev jako instituci kritizuje, především pak její pokrytectví. Rovněž samotný Bůh je v románu vyobrazen dvojím způsobem – na jedné straně jako karikovaná představa křesťanského Boha Otce, na druhé straně jako Bůh, který přebývá ve vysoké hoře a zároveň jí sám je. Významným motivem románu je příroda, a to nejen z duchovního hlediska, nýbrž i z hlediska ochrany životního prostředí a udržitelnosti. Sebastiano Vassalli poukazoval na vzájemný vztah přírody a člověka, o nějž je třeba k prospěchu obou pečovat. Velkou pozornost věnoval náboženství práce, k němuž se sám v mládí hlásil. Ztotožňoval se se socialismem, který chápal jako skutečnou konfesi a všímal si mnoha jeho paralel se zjevenými náboženstvími. Symbolickým vyjádřením náboženství práce je v románu *Internacionála*, hymna dělnického hnutí, která v sobě ovšem zahrnuje rovněž paradox: práci, která osvobozuje, a od níž se lidé zároveň chtějí osvobodit. Nicméně ani náboženství práce, ani křesťanství nemají podle Vassalliho spásný potenciál. Jediným náboženstvím, které v sobě nese naději, je náboženství přírody.

V poslední kapitole předloženého kvalifikačního spisu, jež nese název *Narativní kategorie (II. 3.)*, byly postupně přiblíženy postavy, prostor a čas a vypravěčská perspektiva. Kromě hlavních hrdinů příběhu, dvou kostelů, se v románu vyskytuje velké množství plasticky vykreslených postav, které se často vyznačují dvojí identitou – skutečnými jmény a přezdívkami. Ty jsou jednou z prvních charakteristik, které Vassalli v souvislosti s konkrétními postavami předkládá čtenáři. Některé z nich jsou zděděné, jiné získané na základě vzhledu, charakterových vlastností či zvyklostí. Hlubší pozornost je věnována třinácti mobilizovaným mužům a jejich rodinám. Do popředí vystupují dvě postavy – učitel Luigi Prandini a řidič Ansimino, jejichž osobní prožitky prostupují románem jako červená nit v nekonečném moři lidských příběhů a nabývají

univerzálního významu. Zároveň odráží klíčová témata italských dějin dvacátého století.

V podkapitole *Prostor a čas* (II. 3. 2.) byl vymezen prostorový středobod románu, jímž je Bílý štít, vertikála, jež je metaforou spojení mezi realitou a transcendencí. Kromě Bílého štítu byla pozornost upřena zejména k horským vesnicím, v nichž žijí postavy románu, především k Rocca di Sasso. Výrazně se projevovalo smyslové uchopení prostoru, ať již jde o zrak nebo sluch. Svůj význam v prostoru zobrazeném v románu mají rovněž církevní stavby.

Příběh se odehrává v časovém rozmezí jednoho století. Nejrozsáhlejší část zobrazovaného času spadá do období před první světovou válkou, a především do jejího průběhu. Válečný konflikt je hybatelem děje. Čas se nečekaně posune a lidské osudy získávají dramatický spád. Do chronologického času vyprávění vstupují četné principy anachronie, například anticipace a retrospektiva. Vassalliho vypravěč byl identifikován jako extradiegetický a heterodiegetický. Jde o takzvaného homérského vypravěče, přičemž se k samotnému Homérovi, jako k bohu příběhů, nezdědka obrací. Vypravěčský hlas v některých pasážích pomocí metalepse vytváří iluzi, že je vypravěč spolu se čtenářem součástí fikčního světa.

Sebastiano Vassalli dokázal na necelých tři sta stranách svého románu poskládat pestrobarevnou a plastickou mozaiku zachycující příběh jedné horské vesnice v průběhu jednoho století. Složil ji z obrovského množství malých střípků – lidských příběhů. Vyličil sny i tragédie několika generací tamních obyvatel. Činil tak s hlubokým porozuměním, avšak bez patosu a zároveň s ironií sobě vlastní. Byl precizním vypravěčem, který pečlivě volil každé slovo. V dalším bádání by tedy mohla být zkoumána právě jazyková stránka románu, zejména použití a funkce dialektu či Vassalliho uplatňování stylistických prostředků. Autorka si je rovněž vědoma, že vzhledem k mnohohvrstevnatosti románu a hloubce Vassalliho myšlenek, nebyly zcela vyčerpány ani možnosti tematicko-motivické, stejně tak narativní analýzy románu. Z hlediska v této práci již pojednaných témat a motivů se dále nabízí komparace s Vassalliho další tvorbou, jež by více přiblížila jeho osobitý pohled na italský národní charakter a dějiny.

Riassunto

L'obiettivo della tesi di laurea magistrale è stato quello di presentare un'interpretazione letteraria del romanzo *Le due chiese* di Sebastiano Vassalli. L'interpretazione è stata eseguita attraverso un'analisi della composizione, dei temi, dello spazio, dei personaggi e del narratore del romanzo. La tesi è composta da due parti. Nella prima parte è stata presentata la vita dell'autore. L'intento è stato quello di proporre un'immagine profonda di una personalità eccezionale del panorama culturale italiano della seconda metà del Novecento. Sebastiano Vassalli è stato un autore molto prolifico che ha sperimentato una varietà di generi e tipologie letterarie nel corso della ricerca della sua voce narrativa.

La seconda parte della presente tesi è composta da tre capitoli strutturati in base ai tre livelli attraverso i quali è stato analizzato il romanzo: la composizione, i temi e la narrazione. Il capitolo sulla composizione (*II. 1.*) è stato dedicato al titolo, alla struttura del romanzo ed ai principi compositivi. Il titolo del romanzo *Le due chiese* si riferisce a due edifici religiosi commissionati dagli abitanti del villaggio immaginario di Rocca di Sasso prima e dopo la Prima guerra mondiale. I due santuari sono anche i principali protagonisti della storia del romanzo. Il romanzo stesso è suddiviso in ventisei capitoli in cui vengono raccontati gli eventi accaduti dalla fine dell'Ottocento al primo decennio del ventunesimo secolo. Vassalli ha arricchito la trama principale con numerose digressioni, che hanno permesso di ottenere una rappresentazione più profonda dello spazio narrativo del romanzo, del tempo in cui è ambientato e dei personaggi.

Il capitolo *Temi e motivi (II.2.)* ha affrontato l'analisi tematica del romanzo. Tra i temi principali che si possono individuare nel romanzo *Le due chiese*, sono i temi della storia, della dualità e della religione. Sebastiano Vassalli si rivolgeva al passato per capire meglio il mondo contemporaneo e la società italiana. Era anche interessato al carattere nazionale italiano. Il suo rapporto con la storia era ambivalente, perché da un lato credeva che essa fornisse risposte alle domande contemporanee, ma dall'altro era anche consapevole dei limiti della conoscenza storica. Una caratteristica della sua opera, che si riflette anche nel romanzo *Le due chiese*, era la sua visione pessimistica della Storia e la sua sfiducia nel progresso e nella capacità dell'uomo di imparare da essa. Un altro tema fondamentale è il principio della dualità. Il numero due ricorre nel caso della religione, della guerra e dell'identità degli abitanti della valle. Anche il mondo è duplice:

il mondo effimero e il mondo eterno. L'ultima unità tematica studiata, che stratifica sottotemi e motivi, è stata la religione. Da un lato è il cristianesimo, dall'altro la religione del lavoro. Vassalli capiva Dio e le religioni come costruzioni umane. Critica la Chiesa cattolica, in particolare la sua ipocrisia. Inoltre, Dio stesso è rappresentato nel romanzo in due modi: da un lato come un'immagine caricaturale del Dio Padre cristiano, dall'altro come il Dio che abita nella grande montagna e che, è la grande montagna. Un altro motivo importante nel romanzo è la natura, non solo dal punto di vista spirituale, ma anche dal punto di vista della protezione ambientale e della sostenibilità. Un altro tema significativo è la religione del lavoro, alla quale Vassalli stesso aderì in gioventù. Il socialismo, lo vedeva come una vera e propria confessione, e ne notò i numerosi parallelismi con le religioni rivelate. L'espressione simbolica della religione del lavoro nel romanzo è rappresentata dall'Internazionale, l'inno del movimento operaio, che però contiene anche un paradosso: un lavoro che rende liberi gli uomini e degli uomini che vogliono liberarsi dal lavoro. Tuttavia, né la religione del lavoro né il cristianesimo hanno, secondo Vassalli, un potenziale redentivo. L'unica religione che può portare speranza è la religione della natura.

Nell'ultimo capitolo della tesi presentata, intitolato *Categorie narrative (II. 3.)*, sono stati introdotti i personaggi, lo spazio, il tempo e la voce narrativa. Oltre ai protagonisti principali della storia, le due chiese, nel romanzo sono presenti molti personaggi che hanno una doppia identità – nomi reali e soprannomi. Questi ultimi sono una delle prime caratteristiche dei personaggi presentate al lettore. Alcuni di questi sono ereditari, altri acquisiti attraverso l'aspetto, i tratti caratteriali o le abitudini. Un'attenzione più approfondita è rivolta ai tredici uomini richiamati della mobilitazione generale e alle loro famiglie. Tra questi emergono due personaggi, il maestro Luigi Prandini e l'autista Ansimino, le cui vicende personali servivano come di un filo per non perdersi nel mare infinito delle storie umane. Allo stesso tempo, riflettono i temi chiave della storia italiana del Novecento.

Nel sottocapitolo *Spazio e tempo (II. 3. 2.)* è stato definito il centro spaziale del romanzo, cioè il Macigno Bianco, una verticale che è una metafora della connessione tra la realtà e la trascendenza. Oltre al Macigno Bianco, il narratore si concentra sui villaggi nei dintorni di esso, in cui vivono i personaggi del romanzo. Anche gli edifici religiosi hanno un ruolo importante nello spazio rappresentato nel romanzo. La storia è ambientata nell'arco di un secolo. La parte più estesa del tempo raffigurato ricade nel

periodo precedente la Prima Guerra Mondiale e soprattutto durante la stessa. Il conflitto bellico è il motore della trama. Il tempo si sposta inaspettatamente e i destini umani prendono una piega drammatica. Alcuni principi di anacronismo, come l'anticipazione e la retrospettiva, entrano nel tempo cronologico della narrazione. Il narratore di Vassalli è extradiegetico ed eterodiegetico. È un cosiddetto narratore omerico e non di rado si rivolge a Omero stesso come dio delle storie. In alcuni brani del romanzo è possibile identificare la trasgressione del livello narrativo, cioè l'intrusione del narratore extradiegetico nell'universo diegetico.

Soupis literary

VASSALLI, Sebastiano, *Dva kostely*, Příbram 2017.

VASSALLI, Sebastiano, *Chiméra*, Příbram 2020.

VASSALLI, Sebastiano, *L'oro del mondo*, Torino 1998 (1. vydání 1987).

VASSALLI, Sebastiano, *Labuť*, Praha 2000.

VASSALLI, Sebastiano, *Le due chiese*, Milano 2015 (1. vydání 2010).

VASSALLI, Sebastiano, *Nespočet: Vergilius s Maecenatem v zemi Rasnů*, Praha 2003.

VASSALLI, Sebastiano, *Noc komety*, Příbram 2014.

VASSALLI, Sebastiano, *Zlato světa*, Praha 1996.

ASOR ROSA, Alberto (ed.), *Letteratura italiana. Dizionario delle opere*. Volume secondo, M-Z, Torino 2000.

BACHELARD, Gaston, *Poetika prostoru*, Praha 2009.

BOHADLOVÁ, Kateřina, *Flaminio Scala a jeho Il teatro delle favole rappresentative v zrcadle doby. Morfologická analýza Scalových scénářů podle metody V. J. Proppa*, Praha 2005.

CASADEI, Alberto, *Stile e tradizione nel romanzo italiano contemporaneo*, Bologna 2007.

CICALA, Roberto – TESIO, Giovanni, *Qualche volta di un uomo rimane anche la sua storia. Intervista con Sebastiano Vassalli su la Chimera*, in: Cicala, Roberto – Tesio, Giovanni (a cura di), *La Chimera. Storia e fortuna del romanzo di Sebastiano Vassalli*. Novara 2003, s. 83-89.

CICALA, Roberto, *La sperimentazione editoriale del giovane Vassalli (con bibliografia 1965-1984, catalogo delle sue edizioni CDE e Ant. Ed, immagini e testi)*, in: Cicala, Roberto (a cura di), *Inchiostri indelebili: Itinerari di carta tra bibliografie, archivi ed editoria: 25 anni di scritti (1986-2011)*. Milano 2012, s. 214-247.

COGNETTI, Paolo, *Divoký kluk. Sešit z hor*, Praha 2018.

- COGNETTI, Paolo, *Il ragazzo selvatico. Quaderno di montagna*, Milano 2013.
- DUBOSE GARRARD, Mary, *Artemisia Gentileschi and Feminism in Early Modern Europe*, London 2020.
- FERRONI, Giulio, *Letteratura italiana contemporanea 1945-2007*, Milano 2011.
- FERRONI, Giulio, *Profilo storico della letteratura italiana*. Volume II, Milano 1992.
- FLEMROVÁ, Alice, *Věčné návraty*, in: Bohadlová, Kateřina (ed.) et al., *Hořký život. Antologie současné italské prózy a dramatu*, Praha 2007, s. 7-39.
- HALÍK, Tomáš, *Moc bezmocného Boha*, in: Beck, Ulrich, *Vlastní Bůh: Mírotvorný a násilný potenciál náboženství*, Praha 2018, s. 203-207.
- HAMAN, Aleš, *Úvod do studia literatury a interpretace díla*, Jinočany 1999.
- HODROVÁ, Daniela, *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*, Jinočany 1997.
- HUYGHE, René – AUBOYER, Jeannine, *Encyklopedie umění nové doby*, Praha 1974.
- KŘESÁLKOVÁ, Jitka, *Italská literatura v Čechách a na Slovensku. Bibliografie italských literárních děl přeložených do češtiny a slovenštiny, vydaných od počátku knihtisku do současnosti, a přeložených netištěných divadelních her a operních libret inscenovaných od 18. století*, Praha 2017.
- KŘÍŽOVÁ, Věra, *Italo Calvino: prostor a jeho význam*, Brno 2012.
- LA PORTA, Filippo, *La nuova narrativa italiana. Travestimenti e stili di fine secolo*, Torino 1999.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava, *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*, Jinočany 2002.
- LEOPARDI, Giacomo, *Zpěvy. Canti*, Praha 2000.
- LUZZI, Paolo – FABIANI, Luigi, *La bellezza del simbolo*, in: *Bullettino della Società Toscana di Ortocultura*, 2, Firenze 2018, s. 6-13. Dostupné online: https://www.researchgate.net/publication/328964451_La_bellezza_del_simbolo
- MITOSEKOVÁ, Zofia, *Teorie literatury. Historický přehled*, Brno 2010.

- MÜLLER, Richard – ŠIDÁK, Pavel, *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha 2012.
- NICOLA, Ubaldo, *Obrazové dějiny filozofie*, Praha 2006.
- PELÁN, Jiří et al., *Slovník italských spisovatelů*, Praha 2004.
- PELÁN, Jiří, *Giacomo Leopardi: Pravda a báseň*, in: Leopardi, Giacomo, *Zpěvy. Canti*, Praha 2000, s. 249-291.
- PELÁN, Jiří, *Le immagini di Sebastiano Vassalli dal profondo del tempo*, in: *Écho des études romanes*, vol. 17, 2, 2021, s. 29-49. Dostupné online: https://www.eer.cz/artkey/eer-202102-0002_le-immagini-di-sebastiano-vassalli-dal-profondo-del-tempo.php
- PELÁN, Jiří, *Od samoty k vřavě světa*, in: Vassalli, Sebastiano, *Zlato světa*, Praha 1996, s. 205-213.
- PELÁN, Jiří, *Vassalliho obrazy z hlubin času*, in: Vassalli, Sebastiano, *Nespočet: Vergilius s Maecenatem v zemi Rasnů*, Praha 2003, s. 247-266.
- REABURN, Michael et al., *Dějiny architektury*, Praha 1993.
- RICOEUR, Paul, *Čas a vyprávění I*, Praha 2000.
- RICOEUR, Paul, *Čas a vyprávění II*, Praha 2002.
- RICOEUR, Paul, *Čas a vyprávění III*, Praha 2007.
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith, *Poetika vyprávění*, Brno 2001.
- ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana, *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.
- SERKOWSKA, Hanna, *Sebastiano Vassalli: da abitante del vento a seguace del nulla*, *Cahiers d'études italiennes* 9, 2009, s. 81-90.
- SPAGNOLETTI, Giacinto, *Storia della letteratura italiana del Novecento*, Roma 1994.
- SPINAZZOLA, Vittorio, *Il romanzo antistorico*, Roma 1990.
- STÖRIG, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, Kostelní Vydří 2000.

TAMIOZZO GOLDMAN, Silvana, *Sebastiano Vassalli*, in: Marrone, Gaetana – Puppa, Paolo – Somigli, Luca, *Encyclopedia of Italian literary studies*. 2, L-Z, New York 2007, s. 1956-1959.

TAMIOZZO, Silvana, *Un cerimoniale della sconfessione di sé: il Sessantotto di Sebastiano Vassalli*, in: OBLIO, vol. VIII, 32, s. 178-188. Dostupné online: <https://www.progettoblio.com/archivio/oblio-viii-32/>

TULANTE, Meriel, *Conversation with Sebastiano Vassalli*, in: *The Italianist*, vol. 27, 2, 2007, s. 333-346.

TULANTE, Meriel, *Italia Mia? Italian National Identity in the Novels of Sebastiano Vassalli*, in: *Forum for Modern Language Studies* 45.3, 2009, s. 337–350.

TULANTE, Meriel, *Italian Chimeras. Narrating Italy Through the Writing of Sebastiano Vassalli*, Oxford-Bern-Berlin-Bruxelles-New York-Wien 2020.

VASSALLI, Sebastiano – TESIO, Giovanni, *Un nulla pieno di storie. Ricordi e considerazioni di un viaggiatore nel tempo*, Novara 2010.

ZMĚLÍK, Richard, *Ke kategori literárního prostoru*, *Bohemica litteraria* 17.1, 2014, s. 149-182.

Elektronické zdroje

<http://biblioteca.comune.novara.it/index.php/iniziative/55-cerimonia-di-addio-allo-scrittore-sebastiano-vassalli>

<http://www.agromagazine.it/wp/alla-marangana-ricordando-sebastiano-vassalli/>

<http://www.agromagazine.it/wp/la-casa-di-vassalli-museo-attivo-in-mezzo-alle-risaie/>

<http://www.comune.biandrate.no.it/it-it/avvisi/2019/biandrate-e-sebastiano-vassalli-un-binomio-inscindibile-116235-1-26eb1b71a9dedead1b8a22d58381d0bd>

<http://www.galleriadelnaviglio.com/Mostre/Database/database.htm>

<http://www.iliteratura.cz/Clanek/16201/vassalli-sebastiano>

https://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_De_Geyter

https://it.wikipedia.org/wiki/Luciano_Caruso

<https://m.dagospia.com/viaggiare-senza-muoversi-e-morto-sebastiano-vassalli-una-vita-tra-le-alpi-e-le-risaie-piemontesi-105694>

<https://premiostrega.it/PS/elenco-dei-vincitori/#1990-sebastiano-vassalli>

https://torino.repubblica.it/cronaca/2015/05/19/news/sebastiano_vassalli_candidato_al_premio_nobel_per_la_letteratura-114763491/

<https://torneoletterariodirobinson.blogautore.repubblica.it/2020/02/25/una-mia-intervista-a-sebastiano-vassalli-che-vinse-wimbledon-nel-91/>

https://web.archive.org/web/20160614211742/http://www.letteratura.it/vassalli/vassalli_la_sapienza.htm

<https://www.assisiofm.it/san-bernardino-da-siena-243-1.html>

<https://www.casabossinovara.com/la-storia/>

<https://www.guggenheim-venice.it/>

<https://www.ilcastellodinovara.it/il-castello/dino-campana-e-novara/>

<https://www.lastampa.it/novara/2015/07/28/news/novara-ricorda-vassalli-l-architetto-della-sua-casa-amava-la-tranquillita-in-sintonia-con-il-carattere-1.35246190>

<https://www.lastampa.it/novara/2015/07/28/news/addio-allo-scrittore-sebastiano-vassalli-innamorato-del-silenzio-e-delle-risaie-1.35245831>

<https://www.lastampa.it/novara/2015/07/28/news/lo-scrittore-eremita-fra-le-risaie-novaresi-il-silenzio-era-il-suo-paradiso-1.35246147>

<https://www.lastampa.it/novara/2015/07/29/news/le-pagine-della-chimera-e-l-internazionale-l-addio-di-novara-a-sebastiano-vassalli-1.35246517>

<https://www.lastampa.it/novara/2015/07/29/news/raccontava-sempre-come-omero-1.35246308> -

<https://www.lastampa.it/topnews/tempi-moderni/2015/07/29/news/mio-padre-sebastiano-vassalli-sono-i-libri-che-ci-hanno-separati-1.35246118>

<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1969-04-30;153~art26>

[https://www.premiocampielo.org/confindustria/campielo/istituzionale.nsf/\(\\$linkacross\)/A0DA0F82AD480CE0C12573A3004FE715?opendocument&language=IT](https://www.premiocampielo.org/confindustria/campielo/istituzionale.nsf/($linkacross)/A0DA0F82AD480CE0C12573A3004FE715?opendocument&language=IT)

https://www.repubblica.it/cultura/2014/09/14/news/sebastiano_vassalli_potevo_uccider_e_o_impazzire_per_questo_ho_cercato_altre_storie-95800965/

https://www.repubblica.it/cultura/2015/07/27/news/e_morto_lo_scrittore_sebastiano_vassalli-119891024/?ref=HREC1-4

https://www.repubblica.it/cultura/2015/07/27/news/e_morto_lo_scrittore_sebastiano_vassalli-119891024/?ref=HREC1-4

<https://www.theguardian.com/books/2015/aug/02/sebastiano-vassalli>

<https://www.treccani.it/enciclopedia/cesare-luigi-musatti>

https://www.treccani.it/enciclopedia/fra-dolcino_%28Dizionario-di-Storia%29/

https://www.treccani.it/enciclopedia/giorgio-barberi-squarotti_%28Enciclopedia-Italiana%29/

https://www.treccani.it/enciclopedia/mario-fubini_%28Dizionario-Biografico%29/

https://www.treccani.it/enciclopedia/sebastiano-vassalli_%28Enciclopedia-Italiana%29/

Soupis obrazových příloh

Obr. 1 Sebastiano Vassalli ve svém domě v Maranganě, provincie Novara. Foto: Stefano Cavicchi. Převzato z: https://www.corriere.it/cultura/16_giugno_14/sebastiano-vassalli-improvvisi-corriere-della-sera-c616a86e-3256-11e6-9479-1c0658e56669.shtml

Obr. 2 Finalisté literární ceny *Premio Campiello* z roku 1990, zleva Sebastiano Vassalli, Dacia Maraini, Carlo Della Corte, Michele Mari, Nino Majellaro. Převzato z: [https://www.premiocampiello.org/confindustria/campiello/galleria.nsf/\(\\$linkacross\)/1F5C798505AAE362C125833E0056A6D8?opendocument&azione=stampa&language=IT](https://www.premiocampiello.org/confindustria/campiello/galleria.nsf/($linkacross)/1F5C798505AAE362C125833E0056A6D8?opendocument&azione=stampa&language=IT)

Obr. 3 Sebastiano Vassalli přebírá ocenění *Premio Graziosi alla Carriera* v roce 2008. Převzato z: <http://novara.letteratura.it/premio-graziosi/2008-sebastiano-vassalli/>

Obr. 4 Paola Todeschino, vdova po Sebastianu Vassallim, přebírá jeho jménem ocenění *Premio Fondazione Il Campiello* v roce 2015. Převzato z: [https://www.premiocampiello.org/confindustria/campiello/galleria.nsf/\(\\$linkacross\)/46A55E3531535E48C1257EE4002F8372?opendocument&language=IT](https://www.premiocampiello.org/confindustria/campiello/galleria.nsf/($linkacross)/46A55E3531535E48C1257EE4002F8372?opendocument&language=IT)

Obr. 5 Sebastiano Vassalli, 1964, koláž na plátně. Převzato z: <https://www.arsvalue.com/it/lotti/455506/sebastiano-vassalli?nav=True>

Obr. 6 Sebastiano Vassalli, 1966, kombinovaná technika na desce. Převzato z: <https://www.arsvalue.com/it/lotti/455507/sebastiano-vassalli?nav=True>

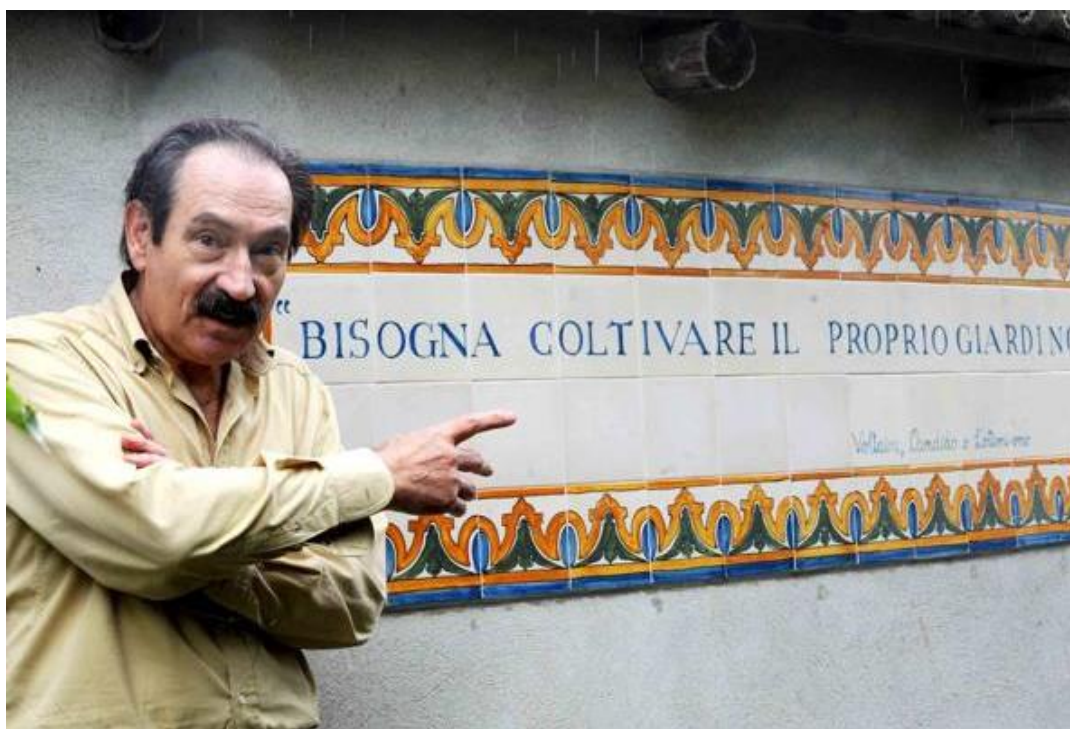
Obr. 7 Sebastiano Vassalli, *Natura Orrida*, 1966, kombinovaná technika na desce. Převzato z: <https://www.arsvalue.com/it/lotti/455508/sebastiano-vassalli?nav=True>

Obr. 8 Casa Bossi v Novaře. Převzato z: <https://whatsupnovara.wordpress.com/2015/03/22/una-passeggiata-darte-tra-le-opere-del-rinascimento-e-la-storia-di-casa-bossi/>

Obr. 9 Monte Rosa, pohled směrem od vesnice Alagna Valsesia. Převzato z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monte_Rosa_Valsesia_alba.JPG

Obr. 10 Poslední rozloučení se Sebastianem Vassallim. Převzato z: <http://www.letteratura.it/2018/07/12/ultimo-saluto-a-sebastiano-vassalli/>

Obrazové přílohy

Obr. 1 Sebastiano Vassalli ve svém domě v Maranganě, provincie Novara.

Obr. 2 Finalisté literární ceny *Premio Campiello* z roku 1990, zleva Sebastiano Vassalli, Dacia Maraini, Carlo Della Corte, Michele Mari, Nino Majellaro.

Obr. 3 Sebastiano Vassalli přebírá ocenění *Premio Graziosi alla Carriera* v roce 2008.

Obr. 4 Paola Todeschino, vdova po Sebastianu Vassallim, přebírá jeho jménem ocenění *Premio Fondazione Il Campiello* v roce 2015.

Obr. 5 Sebastiano Vassalli, 1964, koláž na plátně.

Obr. 6 Sebastiano Vassalli, 1966, kombinovaná technika na desce.

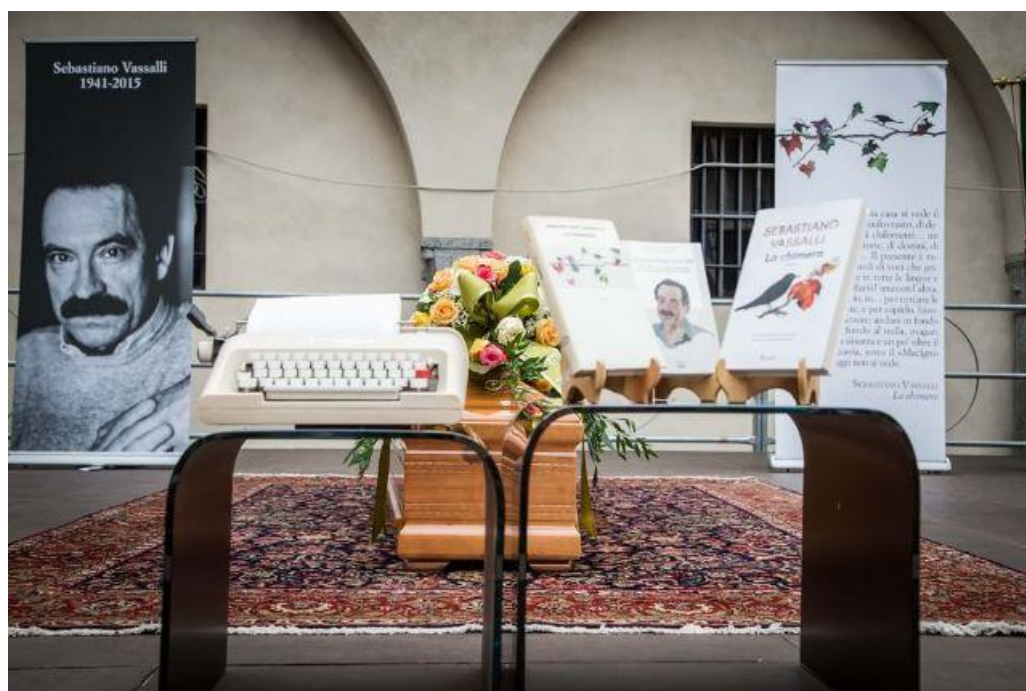
Obr. 7 Sebastiano Vassalli, *Natura Orrida*, 1966, kombinovaná technika na desce.

Obr. 8 Casa Bossi v Novare.

Obr. 9 Monte Rosa, pohled směrem od vesnice Alagna Valsesia.

Obr. 10 Poslední rozloučení se Sebastianem Vassallim.